

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
AKADEMSKA 2019/2020
ODSJEK: SOCIOLOGIJA

**„TOLERANCIJA HOMOSEKSUALNOSTI U HETERONORMATIVNOJ
DRUŠTVENOJ SREDINI – STUDIJ SLUČAJA KANTON SARAJEVO“**

-magistarski rad-

Kandidatkinja: Arnela Rizvanović

Mentor: Prof. Dr. Asim Mujkić

Sarajevo, septembar 2020.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
AKADEMSKA 2019/2020
ODSJEK: SOCIOLOGIJA

**„TOLERANCIJA HOMOSEKSUALNOSTI U HETERONORMATIVNOJ
DRUŠTVENOJ SREDINI – STUDIJ SLUČAJA KANTON SARAJEVO“**

-magistarski rad-

Kandidatkinja: Arnela Rizvanović

Mentor: Prof. Dr. Asim Mujkić

Sarajevo, septembar 2020.

SADRŽAJ

UVOD	3
Teorijsko - metodološki dio	4
1. Problem istraživanja	4
2. Predmet istraživanja	4
3. Određivanje područja znanstvene analize	4
4. Teorijska osnova istraživanja	5
5. Definiranje pojmova i pojmovna analiza	6
6. Ciljevi istraživanja.....	10
6.1. Društveni cilj	10
6.2. Znanstveni cilj	11
7. Sistem hipoteza	11
8. Identifikacija i klasifikacija varijabli	12
9. Operacionalizacija varijabli	12
10. Metode istraživanja	12
11. Vremenski plan istraživanja.....	13
1. Polni i rodni identitet	14
2. Seksualna privlačnost – Od privlačnosti do ljubavi.....	18
3. Seksualna orijentacija.....	25
4. Seksualne teorije.....	31
4.1. Feminizam i seksualnost	31
4.2. Seksualna teorija Sigmunda Frojda	34
4.3. Mišel Fuko o seksualnosti	36
4.4. Queer teorija	38
5. Kratka historija homoseksualnosti.....	40
6. Homoseksualni identitet	47
6.1. Lezbejski identitet.....	47
6.2. Gej identitet.....	51
6.3. Nastanak i razvoj homoseksualnog identiteta.....	54
7. Comin out – "Izlazak iz ormara"	56
8. Homoseksualna prava u Federaciji Bosne i Hercegovine.....	58

8.1. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine	58
8.2. Zakon o ravnopravnosti spolova BiH	58
8.3. Zakon o zabrani diskriminacije	59
8.4. Krivični zakon FBiH	60
8.5. Zakon za radno, obrazovno i porodično pravo FBiH	61
8.6. Mediji i homoseksualna prava.....	62
9. Parada ponosa	63
9.1. "Ima izać"	65
10. Homofobija u BiH	68
10.1. Diskriminacija i socijalna deprivacija homoseksualnih osoba.....	70
10.2. Nasilje nad homoseksualnim osobama	73
10.2.1. Međuvršnjačko nasilje na homoseksualnoj osnovi.....	77
10.2.2. Nasilje nad homoseksualnim osobama u porodici	78
11. Društvo između realnosti i fikcije	79
11.1. Medijska manipulacija društva.....	79
11.2. Homoseksualnost i religija	81
14. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE.....	85
14.1. Analiza anketnog upitnika	85
15. Zaključak	94
16. Bibliografija	95
17. Prilozi.....	99
Prilog br. 1: Anketa	99
IZJAVA O PLAGIJARIZMU.....	101

UVOD

Budući da su suvremenost i tolerantnost među najvažnijim evropskim vrijednostima, a iste vrijednosti često se ističu kao temeljne karakteristike bosanskohercegovačkog društva kroz historiju, postavljamo pitanje da li i u kolikoj je mjeri tolerantno društvo Sarajevskog Kantona, kao najrazvijenijeg dijela Bosne i Hercegovine? Preciznije, koristeći se ovim širokim pojmom, ne mislimo na bilo koju vrstu tolerancije, već na toleranciju u kontekstu homoseksualnosti. Činjenično i s pravom ćemo istaći da većinu stanovništva Sarajevskog Kantona čine pripadnici heteroseksualne opredjeljenosti, dok tek manji dio čine pripadnici LGBTIQ populacije. Ono što nas dalje zanima jeste njihov položaj kao jedne od najugroženijih manjina u ovakvoj jednoj društveno normiranoj sredini. Pošto već na početku izražavamo rezervu spram proklamirane vrijednosti tolerancije, potencijalni odgovor bi više mogao biti negativan nego pozitivan. Zaključak donosimo upravo na osnovu socijalnog položaja homoseksualnih osoba, koji je u heteronormativnoj društvenoj sredini na jako nezavidnom nivou. Jedan od fundamentalnih uzročnika tome jesu diskriminacija i socijalna depriviranost u skoro svim segmentima ljudskog života, čija je posljedica itekako osjetna. No zapravo, gdje se nalazi pravi radikalni uzročnik ovog kauzalnog mehanizma? Zasiurno da postoji veliki broj odgovora na ovo pitanje, a oni ovise o etičnosti, odgoju, obrazovanju, socijalizaciji i sl. određenih osoba kao rezultat učenja, odnosno procesa usvajanja znanja, stavova i vrijednosti. Diskriminacija i socijalna deprivacija jesu dva jako negativna pojma čija je zastupljenost gotovo kulminirala kada se radi o ovom problemu, ali da situacija bude još neugodnija, često ne ostaje sve na tome, iz razloga što fizičko i verbalno nasilje imaju još veću zastupljenost. Sada uzimamo u obzir pitanje suvremenosti, koje smo pomenuli na samom početku. Objektivno gledajući, implementacijom ovakvih postupaka moramo se zapitati da li se uistinu radi o suvremenom postmodernom društvu? Racionalno sudeći, primjer ovakvog društva je doista anahron suvremenom ljudskom ponašanju. Možda je ovakvo ljudsko ponašanje zapravo nametnuto i radi se o nekom obliku manipulacije, ili se tiče vlastite arbitrarnosti? Svi odgovori na dosada navedena pitanja bit će elaborirani u daljem nastavku ovog rada.

Teorijsko - metodološki dio

1. Problem istraživanja

Problem istraživanja jeste identifikacija nivoa tolerancije homoseksualnosti u Sarajevskom Kantonu, čije većinsko stanovništvo čine pripadnici heteroseksualne populacije i u čijoj se dihotomnoj društvenoj sredini heteroseksualna orijentacija označava kao jedina važeća norma.

2. Predmet istraživanja

Seksualna orijentacija je seksualna i emotivna privlačnost prema osobama određenog spola. Razlikujemo tri tipa seksualne orijentacije i to: heteroseksualna orijentacija, homoseksualna orijentacija i biseksualna orijentacija. Predmet našeg istraživanja je društvo homoseksualne orijentacije, te njihov položaj u konkretnoj heteronormativnoj društvenoj sredini u kojoj egzistiraju.

3. Određivanje područja znanstvene analize

Istraživanje navedenog problema je interdisciplinarne strukture. Sociologija i Psihologija su esencijalne društvene discipline na kojima će se zasnivati istraživanje. U ovom problemu istraživanja, ono što povezuje ove dvije društvene discipline jesu osobine, ponašanje i položaj pojedinaca u određenim situacijama, događajima ili procesima. Kako bi se Sociologija mogla baviti ovim problemom neophodna su joj saznanja iz Psihologije.

4. Teorijska osnova istraživanja

Ovaj magistarski rad će se raditi u okviru sociološke teorije etiketiranja. Teorija etiketiranja naglasak stavlja na proces kojim se neki ljudi označavaju devijantnim. Pojam devijacija označava odstupanje, a devijantno ponašanje označava ponašanje grupe ili pojedinaca koji odstupaju od društveno zadatih, odnosno normativnih oblika ponašanja. Važno je istaći da je devijantno samo ono što drugi definiraju kao takvo. "Howard S. Becker tvrdi kako društvene skupine stvaraju devijantnost donoseći pravila čije kršenje čini devijantnost, te primjenjujući ta pravila na određene ljude i etiketirajući ih kao autsajdere. Sa tog stanovišta devijantnost nije kvalitet čina, koji neka osoba počini, već prije posljedica primjenjivanja pravila i sankcija na 'prekršitelja' od strane ostalih. Devijant je osoba na koju je ta etiketa primjenjena; devijantno je ponašanje koje tako ljudi etiketiraju." (Žiga i Đozić 2007: 282). Primjeri devijantnog ponašanja se razlikuju u zavisnosti od država i kultura njihovih stanovništava. U Kantonu Sarajevo koje uzimamo kao studiju našeg slučaja, društvena sredina je efektivno konzervativna, a jedan od njenih primjera devijantnosti je pojava homoseksualnosti, koja se u prvi plan stavlja kao nemoralna. Na temelju dosadašnjih istraživanja pojava homoseksualnosti je oštro osuđena od strane većinskog stanovništva ovog kantona, te zasigurno važi za jedan od najtežih oblika devijantnosti. Osobe homoseksualne orijentacije podliježu stigmatizaciji od strane heteroseksualnog društva, te su prisiljene da nose etiketu devijanta i da se osjećaju kao takve. Ovu konstataciju ćemo afirmisati na osnovu tipa sekundarne devijacije američkog sociologa Edwina M. Lemerta, koji kazuje da devijacija utiče na svijest pojedinca o samom sebi, njegov položaj u društvu i na buduće ponašanje.¹ "Prema teoriji etikete, pet je bitnih značenja devijantnosti:

1. Devijantno ne proizlazi iz njegovog sadržaja, već iz načina kako ga drugi doživljavaju i definiraju.
2. Podjela na 'normalne' i devijantne relativna je. Devijantno je ono što je zapaženo od društvene kontrole, a 'normalno' ono što nije zapaženo, primjećeno, iako je učinjeno.
3. Devijantnost određuju pravila koja društvo procjenjuje, te uslovi i ljudi prema kojima se primjenjuju.

¹ Žiga, Jusuf. Đozić, Abid. *Sociologija III izdanje*. OFF – SET Tuzla. Sarajevo/Tuzla, 2007. Str. 282.

4. Etiketiranje pojedinca devijantnim izaziva kod etiketiranog odgovor na reakciju okoline. On postepeno prihvata tu ulogu i ponaša se u skladu s njom.

5. Etiketirani devijanti, po pravilu, traže društvo slično sebi. Istovremeno, u devijantnoj grupi učvršćuje se devijantnost, te potpomaže društveni stil življenja.” (Žiga i Đozić 2007: 282).

5. Definiranje pojmova i pojmovna analiza

- **DISKRIMINACIJA** – „Riječ '*diskriminacija*' potiče od latinske riječi '*discriminare*' što u prevodu znači '*razlučivati*', '*dijeliti*', '*odvajati*' i '*praviti razliku*'. Ona podrazumijeva obespravljenost, umanjenost ili ograničenost prava pripadnika određene društvene grupe ili pojedinca na političkoj, društvenoj ili državnoj platformi iz vjerskih, rasnih, nacionalnih, socijalnih, ekonomskih i drugih razloga. Diskriminacija se najčešće manifestuje pravljjenjem razlika u međudržavnim i unutrašnjim odnosima. U međudržavnim odnosima diskriminacija predstavlja sredstvo za izvršenje ekonomskog ili političkog pritiska jedne države ili grupe država na drugu državu ili grupu država, ali također može i da označava davanje manjih prava pripadnicima jedne države za razliku od pripadnika druge države.“²
- **DRUŠTVENA ZAJEDNICA** – „Pojam '*društvena zajednica*' vezuje se za njemačkog sociologa Ferdinanda Tonisa (Ferdinand Tönnies) koji je u svojoj teoriji polazio od dva oblika udruživanja, a to su društvo i zajednica. Upoređujući ih sa prirodnim organizmom i vještačkim mehanizmom, Tonis je smatrao da se društvo i zajednica međusobno prepliću, stvarajući na taj način različite društvene tvorevine. Zajednicu karakteriše solidarnost zasnovana na emocionalnim vezama njenih pripadnika. Za tipičan primjer takve zajednice Tonis navodi porodicu. Tokom razvojnog procesa zajednice evoluiraju u društvo, čiji su pripadnici spoljašno i pravno-organizacijski povezani. Primordijalni odnosi zajednice su srodstva, susjedstva i prijateljstva.“³

² Lavić, Senadin. *Leksikon socioloških pojmova*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2014. Str. 161 - 162.

³ Lavić, Senadin. *Leksikon socioloških pojmova*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2014. Str. 176.

- **DRUŠTVO** – „Pojam '*društvo*' porijeklo vodi od latinske riječi '*societas*'. Pojam označava relativno organiziranu zajednicu ljudi, karakterističnih po proizvodnji materijalnih i duhovnih dobara s ciljem zadovoljenja ličnih interesa. Ljudi koji čine zajednicu međusobno su povezani različitim odnosima između sebe i prirode, tvoreći visokoizdiferencirane i strukturirane veze. U užem značenju društvo predstavlja historijski konkretnu, trajnu i relativno samodovoljnu ljudsku zajednicu ograničenu određenom užom teritorijom, unutar čijih granica članovi zajednice razvijaju društvene aktivnosti neophodne za zadovoljenje potreba kako svakog pojedinca, tako i čitave zajednice. Društvo definiramo na osnovu dva aspekta, statičkog i dinamičkog. Sa statičkog aspekta društvo se definira kao organizirana zajednica ljudi, koja je svojim radom i sredstvima za proizvodnju povezana u grupe, radi raspodjele životno neophodnih materijala i dobara. Ova definicija je statičkog karaktera obzirom da pokazuje sastav društvene strukture, a ne njegovo kretanje. Zaključujemo da je društvo skup interakcijskih procesa unutar njegove strukture kojeg pokreću unutrašnje i vanjske suprotnosti u kojima ljudi kroz društvene grupe vrše organizirane funkcije u skladu sa stupnjem ličnog razvitka i prirodnih zakona kojima su podvrgnuti. Sastavni elementi društva mogu biti morfološki i funkcionalni. Morfološki elementi predstavljaju ljude povezane u parcijalne društvene grupe. Funkcionalni elementi predstavljaju rad i radnu organizaciju, način sporazumijevanja i prirodnu okolinu. Savremeni oblici društva politički se organizuju kao države, dok je tokom procesa globalizacije dezavuirano izjednačavanje društva i države.“⁴
- **HOMOFOBILJA** – „Riječ '*homofobija*' potiče od grčkih riječi '*homos*' što u prevodu znači '*jednak*' i '*phobos*' što u prevodu znači '*strah*'. Stoga homofobija predstavlja strah od osoba koje pripadaju homoseksualnoj orijentaciji. Termin homofobija prvi put je primjenio američki psiholog Džordž Vajnberg (Georg Wainberg) u svojoj knjizi '*Society and the Healthy Homosexual*' čime bi selektovao psihološki strah od homoseksualaca ili osoba koje su na taj stigmatizovane u društvu. Razlikujemo četiri vrste homofobije i to: *personalnu*, *interpersonalnu*, *institucionalnu* i *kulturalnu* homofobiju. *Personalna ili lična homofobija* temelji se na predrasudnom stavu da su pripadnici homoseksualne orijentacije bludni, nemoralni, nezdravi, grešni, inferiorni ili nepotpuni muškarci i žene u odnosu na pripadnike hetroseksualne orijentacije.

⁴ Lavić, Senadin. *Leksikon socioloških pojmova*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2014. Str. 182.

Manifestuje se kroz osjećaj straha, mržnje, gađenja i odbojnosti prema ispoljavanju homoseksualnosti. U trenutku kada manifestacija personalne homofobije dovede do ismijavanja, etikiranja, javnog vrijeđanja i fizičkog zlostavljanja govorimo o *interpersonalnoj vrsti homofobije*. *Institucionalna homofobija* podrazumijeva izvršenje planske diskriminacije nad homoseksualnim osobama od strane vlade, poslovnog sektora, religijske i druge institucije. *Kulturalna* norma kreator je heteronormativnog uvjerenja da je moralnije i ispravnije biti heteroseksualna osoba nego gej ili lezbejka. Za institucionalnu i kulturalnu homofobiju često se upotrebljava i termin hetroseksizam.⁵

- **HOMOSEKSUALNOST** – „Pojam '*homoseksualnost*' dolazi od grčke riječi '*homo*' što znači '*isto*' i latinske riječi '*sex*' što u prevodu znači '*spol*'. Homoseksualnost označava emocionalnu, duhovnu i seksualnu privlačnost prema osobama istog spola. Ona utiče na formiranje homoseksualnog identiteta, te se shodno tome muškarci homoseksualne orijentacije nazivaju gejevi, a žene homoseksualne orijentacije se nazivaju lezbejke. Ovaj pojam je skovao mađarsko-austrijski novinar Karl - Maria Kertben (Karl - Maria Kertbeny) u pamfletu iz 1869 godine gdje je zagovarao ukidanje Člana 143 Pruskog krivičnog zakona u prijedlogu krivičnog Sjevernonjemačkog zakona, kojim je muška homoseksualnost bila kažnjivo djelo. Kasnije u knjizi '*Psychopathia*', njemačkog psihijatra Ričarda Kraft – Ebinga (Richard Krafft – Ebing) ovaj pojam dobiva novu konotaciju, kojom se počinje označavati nova vrsta mentalnog poremećaja. Budući da je patrijarhalnost nalagala heteronormativnost, za katalonskog sociologa Manuela Kastelsa (Manuel Castells) krucijalni faktori u demistificiranju patrijarhalnosti bili su pokreti za seksualno oslobođenje homoseksualnih osoba. Prema Kastelsu na razvoj pokreta bitno su uticali čimbenici poput izgradnje napredne industrijske ekonomije u velikim gradovima, pokreti za seksualno oslobođenje iz 60-tih. godina, te tjelesno i psihološko razdvajanje nastalo kao rezultat feminističke prijetnje patrijarhalizmu. Kastels ističe da je homoseksualnost snažna ekspresivnost identiteta i značajno sredstvo za postizanje seksualnog oslobođenja.“⁶
- **HETEROSEKSUALNOST** – „*Heteroseksualnost*' označava seksualnu, duhovnu i emotivnu privlačnost prema osobi suprotnog pola. Heteroseksualnost je favorizirana od

⁵ Lavić, Senadin. *Leksikon socioloških pojmova*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2014. Str. 307.

⁶ Lavić, Senadin. *Leksikon socioloških pojmova*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2014. Str. 308.

strane svih institucija moći, krenuvši od crkve, politike do medija. Za heteroseksualnost u patrijarhalnom sistemu se najviše vezuje institucija braka, radi regulisanja reproduktivne funkcije. Priznata je kao jedina važeća seksualna norma.⁷

- **NASILJE** – „*Nasilje*’ označava primjenu sile u svrhu nanošenja emocionalnih, psihičkih i fizičkih povreda, kao i načinjenja materijalne štete. Sprovođenje nasilja za cilj ima iznudu određenog ponašanja kod pojedinca ili grupe ljudi, kako bi izvršilac nasilja ostvario ličnu korist. Za razliku od moći, nasilje obuhvata fizičku i psihičku prinudu u kojoj bi tokom sukoba žrtva koja trpi nasilje prestala pružati otpor. *Fizičko nasilje* se najčešće može objasniti kao napad na fizički integritet žrtve, odnosno žrtava. *Psihičko nasilje* označava prezentaciju kontrole i moći nad žrtvom, nastalom na temelju zlostavljanja, uvođenja zabarana, ismijavanja u javnosti, potcjenjivanja, ponižavanja, ucjenjivanja i sl. *Seksualno nasilje* predstavlja prisilni seksualni odnos. *Ekonomsko nasilje* podrazumijeva ograničavanje ili oduzimanje finansijskih sredstava, radnu zabranu, neplaćanje alimentacije bivšem bračnom partneru, ostavljanje člana ili članova porodice bez sredstava neophodnih za egzistenciju. Druga podjela nasilja odnosi se na *aktivno i pasivno nasilje*. *Aktivno nasilje* označava eksplicitne i evidentne oblike fizičkog, psihičkog ili seksualnog zlostavljanja, praćene ekspresivnom agresijom, dok *pasivno nasilje* predstavlja zanemarivanja pojedinca ili njegovih potreba. Od 70-tih godina do 20-tog stoljeća upotrebljava se termin *strukturno nasilje* koje obuhvata rasizam, seksizam, nacionalizam, heteroseksizam i drugo. Bitno je naglasiti da je upotreba nasilja protivzakonito i kažnjivo djelo. U savremenim političko-društvenim teorijama mnogo se govori o otporu nasilja i legitimnosti upravo tog otpora, a opravdanje nasilja naročito je naglašeno u ideologiji militarizma.⁸
- **NORMA** – „Riječ '*norma*' latinskog je porijekla i označava pravilo ili propis. Ona predstavlja kriterijum pri procjenjivanju ispravnosti društvenog mišljenja, suda, ponašanja i interakcije. Svi zakoni, kodeksi časti, religijske upute i moralni principi su norme koje regulišu ljudsko ponašanje i održavaju postojanost i trajnost društvene zajednice. U sociologiji i pravnoj nauci predstavlja način mišljenja i ponašanja kao mjerila za procjenu odstupanja u određenom društvu ili kulturi. U statistici norma označava središnju vrijednost i mjerilo za procjenu odstupanja. U etici norma

⁷ Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 71.

⁸ Lavić, Senadin. *Leksikon socioloških pojmova*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2014. Str. 491.

predstavlja kriterij slobodnog moralnog djelovanja, prosuđivanja ili vrednovanja. U religiji norma je misaona ideja pripadnika određene religije. Norma se vezuje sa zahtjevom i određuje sve ono što treba da se dogodi. Reguliše društveno djelovanje i održava društveni poredak. Važno je pomenuti da navike i običaji nisu isto što i norme.“⁹

- **TOLERANCIJA** – „Pojam '*tolerancija*' potiče od latinske riječi '*tolerare*' što u prevodu znači '*trpjeti*' ili '*podnositi*'. Prema tome tolerancija označava svako podnošenje, trpljenje i uvažavanje tuđeg mišljenja i uvjerenja, ali također predstavlja snošljivost i obzirnost prema drugim ljudima. Ona je sredstvo za izgradnju nenasilnog društva, koje ne odobrava i ne dozvoljava upotrebu nasilja i prisile. Tolerancija je temeljni faktor za izgradnju odgovornog društva, čiji će članovi uvažavati različitosti drugih ljudi kako bi se postigla što bolja kvaliteta života društvene zajednice. U trenutku kada prihvatanje prelazi granice praga našeg odobravanja, ono više ne označava toleranciju već prihvatanje netolerancije. Stoga, trepeljivost nečijeg razmišljanja nije isto što i dopuštanje ponašanja u skladu s tim mislima koje bi prouzrokovale ugroženost pojedinca, nas samih ili društvene zajednice.“¹⁰

6. Ciljevi istraživanja

6. 1. Društveni cilj

Društveni cilj ovog magistarskog rada jeste proširiti društvena saznanja po pitanju homoseksualnosti. Heteroseksualno društvo je potčinjeno manipulaciji, religijskim naučavanjima, konzervativnim mišljenjima, patrijarhalnosti, i još mnogim drugim diferentnim čimbenicima koji negativno utiču na racionalno shvatanje i toleranciju homoseksualnosti. Ovaj rad će educirati društvo o ovom problemu, s ciljem prevencije negativnih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije.

⁹ Lavić, Senadin. *Leksikon socioloških pojmova*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2014. Str. 503.

¹⁰ Lavić, Senadin. *Leksikon socioloških pojmova*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2014. Str. 706 – 707.

6. 2. Znanstveni cilj

U ovom magistarskom radu predmet znanstvenog opisivanja je društvo i ljudsko ponašanje. Cilj je izvršiti deskripciju homoseksualnog društva i društvenog ponašanja heteroseksualnih osoba, prema pripadnicima različite seksualne orijentacije.

Klasifikacijski cilj je elaboracija povezanosti dva inherentna pojma, homoseksualnosti i homofobije.

Eksplanacijski cilj je traženje kauzalnog mehanizma. Ustanovit ćemo kako i na koji način diferentni čimbenici negativno utiču na temeljne faktore ljudskog ponašanja prema "drugom" i "drugačijem".

Ishod ovog problema u budućnosti je intencionalan na cilj znanstvenog predviđanja i prognoziranja.

7. Sistem hipoteza

Generalna hipoteza: Tolerancija homoseksualnosti u heteronormativnoj društvenoj sredini Sarajevskog Kantona je smanjena zbog pojave homofobije, uzrokovane nedovoljnim informisanjem o homoseksualnoj orijentaciji, a utemeljene, kako na stereotipima patrijarhalnog naslijeđa, tako i na dominaciji konzervativnih vrijednosti.

Pomoćna hipoteza: Na društvenu toleranciju homoseksualnosti utiču politička i medijska manipulacija. Manipulacija se pretežno vrši diskretnim putem kako bi uticala na podsvijest pojedinaca, koja je jača od svijesti, s ciljem formiranja ponašanja.

8. Identifikacija i klasifikacija varijabli

Zavisna varijabla: Za smanjenost nivoa tolerancije homoseksualnosti u Kantonu Sarajevo, odgovornost snose državne institucije.

Nezavisna varijabla: Državne institucije u većinskoj mjeri pokazuju nezainteresiranost za rješavanje problema intolerancije i suzbijanje homofobije.

9. Operacionalizacija varijabli

Operacionalizacija varijabli će biti elaborirana tokom izrade naučno istraživačkog rada, na osnovu prikupljenih podataka koji će biti dobiveni primjenom određenih metoda istraživanja.

10. Metode istraživanja

Kako bismo sproveli istraživanje ovog magistarskog rada koristit ćemo se Mix metodom, tj. mješanjem kvalitativne i kvantitativne metode.

Za kvalitativni metod, koristit ćemo se tehnikom dokumentne analize, odnosno analizom adekvatne prikupljene literature kao što su knjige i znanstveni članci. Također, služit ćemo se i internetskim izvorima, kao i njihovom analizom.

Za kvantitativni metod, tehnika kojom ćemo se služiti za prikupljanje podataka jeste anketa. Ciljna skupina će biti stanovništvo Kantona Sarajevo. Nakon prikupljenih podataka, uslijedit će i njihova analiza.

11. Vremenski plan istraživanja

Vremenski plan istraživanja će obuhvatiti period trajanja od šest mjeseci, a istraživanje će biti sprovedeno na području Kantona Sarajevo.

1. Polni i rodni identitet

'Pol' je biološka kategorija na kojoj počiva prirodna dihotomija ljudi na muškarce i na žene. Pripadanje određenoj polnoj skupini, dobiva se pri samom rođenju osobe, gdje se na osnovu spoljašnjeg izgleda i strukture polnog organa, ustanovljava i evidentira polna identifikacija osobe. Polni identitet je način na koji vidimo osobu, ili osoba samu sebe, da li kao pripadnika muškog ili pripadnika ženskog pola. Nakon utvrđenosti polne identifikacije, osobi se pripisuje unaprijed organizirana, te planski osmišljena, tradicionalna i kulturalna uloga.

Za razliku od pola, kao biološke kategorije, 'rod' se označava istovremeno kao društvena i individualna kategorija. Kao društvena kategorija, na osnovu uloga koje društvo propisuje određenom polu označava se rod osobe. Kao individualna kategorija, rod se identificira na osnovu ličnog doživljaja i izražaja. Doživljaj i izražaj ličnog identiteta, može biti u skladu sa društvenim normama, ali može i prelaziti granice društvene pravilnosti. Ispoljavanje roda označava javnu manifestaciju rodnog identiteta kroz uloge, norme, odjeću, šminku, nakit i gestikulaciju. Rodne uloge označavaju različite kulturološke šablone ponašanja, obaveza i očekivanja, propisanih određenom polu. Potenciraju sljedbenost bioloških modela ponašanja. Kod muškaraca u tipične biološke modele ponašanja spadaju agresivnost, borbenost i nadmetanje. U ženske biološke modele ponašanja spadaju briga i kompromisna rješenja. Tradicionalno određenje bioloških modela ponašanja, društvo pojedincima nameće kako manifestnim, tako i latentnim putem.¹¹

Rodne uloge usko su povezane sa stereotipima reproduktivnih uloga muškarca i žene. Pojedini stereotipi se javljaju odmah nakon rođenja, kroz česti upit djetetovog pola. Saznanjem pola, djevojčicama se, u najčešćim slučajevima, dodjeljuju rozi odjevni predmeti, dok se dječacima dodjeljuju plavi odjevni predmeti.¹²

Veliki uticaj na uočavanje i naglašavanje distinkcije između pola i roda zaduženi su snažni ženski pokret 70-tih godina¹³, i antropologija, nauka koja proučava kulturnu i biološku različitost ljudi. Sa praktičnim ciljevima i inspirativnim teorijskim doprinosima, ženski pokret 70-tih godina, eksplicitno definiše distinkciju pola i roda, analizirajući svjetskohistorijsku inferiornost i degradiranost ženskog pola. „Zbog otvorenosti i dijaložkog karaktera svog

¹¹ Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 41.

¹² Bijelić, Nataša. Cesar, Sanja. Hodžić, Amir. *Spol i rod pod povećalom: Obitelj i proces socijalizacije*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb. Zagreb, 2003. Str. 71.

¹³ Feminizam je snažni ženski pokret 60-tih i 70-tih godina u Americi. Predvodile su ga žene lezbejke, a zalagale su se za građanska prava i poboljšanje društvenog položaja svih žena i lezbejki. Opširnije vidjeti na str.: 28.

mišljenja, antropologija postaje savršena oblast za razvijanje distinktivnosti. No, izjava, da je socijalna i kulturna izgradnja polnosti mehanizam djelovanja kulture i društva, mišljenja su antropologa, koja su postojala i prije snažnog ženskog pokreta 70-tih. Antropolozi, Dejzi Bejts (Daisy Bates), Filis Makejberi (Phyllis McKaberry) i Margaret Mid (Margaret Mead) u svojim radovima govore o separaciji socijalno oblikovane polnosti i zdravorazumskih, predrasudnih interpretacija. Navode da ljudska biologija ne označava determinantu polnih uloga, već da su za to zaduženi društveni uslovi. Iz toga proizilazi stajalište da su distinkcija pola/roda i konstrukcija polnosti proizvod kulture. Francuski antropolog Klod Levi Stros (Claude Levi Strauss) smatra da je konstrukcija roda izgrađena po potrebi uzajamnog stanja zavisnosti između polova. Prema mišljenju Gaila Rubina (Gail Rubin) američkog antropologa, rod ne predstavlja poistovjećenje s jednim polom, već povlači usmjeravanje spolne želje prema drugom polu.

Društvena podjela rada pravi kategorijalne podjele među polovima, produbljujući biološke razlike, istovremenim sankcionisanjem muško-ženske istorodnosti, i sankcionisanjem neheteroseksualnih odnosa. Kategorija roda posljedica je akulturacije biološke polnosti i težnje za kulturnom izgradnjom polnog svijeta, kao i odnosa u njemu. Izgradnja polnog svijeta tokom historije se odigravala u vidu asimetričnog i opresivnog načina organizacije polnosti, iako Gail Rubin smatra da je sistem pola i roda neutralan termin koji navodi na to područje, gdje opresija ne predstavlja neminovnost, ona je samo proizvod organizacije društvenih odnosa.

Jugoslovenska socijalna antropologinja Vera St. Erlih (Vera Stein Erlich) bavila se patrijarhalnim pravilima koja regulišu polni život, u kojima zauzima dva stava. Prvi stav je da se u svakoj kulturi biološke diferencijacije među polovima različito deformiraju. Njihova važnost i uloga različiti su u društvu i porodici. Odnos između muškarca i žene više ovisi o kulturnim momentima, nego prirodnim činjenicama. Drugi stav je da se pripadnost ženskom polu inferionizira i marginalizira na skali društvenih slojeva, te da žena u patrijarhalnom sistemu egzistenciju osigurava na principu kulturne djelatnosti, kojoj je cilj, osobu ženskog pola primorati da se uvijek osjeća 'zadovoljno'.¹⁴ Tokom historije i društvenih perioda značenje roda se mijenjalo, ali je uvijek zadržavalo ideju o dominaciji muškog pola i roda u odnosu na ženski.

Socijalizacija je bitan proces u formiranju rodnog identiteta, kroz koji se prihvataju i uče rodne uloge. Najvažnije mjesto u procesu socijalizacije zauzima porodica. Vladajuće

¹⁴ Duhaček, Daša. Ivanović, Zorica. Zaharijević, Adriana. *Žarana Papić. Tekstovi 1977-2002: Pol i rod – kategorije socijalne organizacije polnosti*. Centar za studije roda i politike. Fakultet političkih nauka Beograd. Rekonstrukcija Ženski fond. Žene u crnom. Beograd, 2012. Str. 107-113.

paradigme u sistemu - patrijarhat i kapitalizam, iniciraju učenje i usađivanje društvenih normi i vrijednosti, na osnovu kojih se osoba uklapa u društvenu zajednicu radi ostvarivanja naučenih efikasnih ciljeva. Porodična socijalizacija njeguje i prenosi, vrijednosti i norme dominantne kulture. U procesu odgoja djece, roditelji koriste modele vlastite socijalizacije, odgovarajuće interesima društvene zajednice. Porodica je mjesto prihvatanja i razumijevanja, učenja ili odbacivanja, nasilja ili otpora, prava i odgovornosti, mjesto promjene, ili mjesto za promjenu. Preuzimajući društveno normirane modele ponašanja, tokom procesa odrastanja, dijete se integriše u društvenu zajednicu kojoj pripada. Prihvatanje i odbijanje društvenonormiranih modela ponašanja može djelovati na principu nagrađivanja ili kažnjivanja.¹⁵

Dječaci kroz socijalizaciju uče da potiskuju osjećaj bola i ne plaču. Uče se samostalnoću, neranjivosti, čvrstoći i jakosti. Tokom odrastanja dolazi do aktivacije i izražaja takmičarskog duha, te im se razvija osjećaj samosigurnosti. Djevojčice su odgajane na principu nježnosti. Uče o vrijednostima međusobnog pomaganja, saradnje i lojalnosti. Modele domaćinstva preuzimaju igrom lutkama, usvajajući uloge majčinstva. „Djeca čija ponašanja izlaze iz kruga društvenih rodni normi, izložena su ismijavanju, te fizičkom i verbalnom maltretiranju. Izlazak iz kruga rodni normi bi se mogao objasniti spolno dimorfnim INAH-3 jezgrima mozga. INAH-3 jezgra veća su kod osoba muškog, nego kod osoba ženskog pola. Međutim, osobe ženskog pola, karakteristične po ponašanju muškog roda, imaju veća INAH-3 jezgra. Također, osobe muškog pola, karakteristične po ženskom ponašanju, imaju manje INAH-3 jezgra, od muškaraca sa izričito muškim rodni ulogama. Ova jezgra pokazatelj su roda osobe, ali nikako i seksualne orijentacije.“¹⁶

„Rod i pol osobe dijele se u dvije kategorije, a ta podjela se naziva *'binarna dihotomija'*. Binarna dihotomija fundament je diskriminacije. Ovo stanovište zasnovano je na nerazlikovanju pola, roda, polnog i rodni identiteta, kao i shvatanja rodni izražavanja. Feministička teorija zahtjeva razlikovanje pola i roda, uočavanjem razlika između proizvoda ljudskih ideja i proizvoda biologije. Proizvod ljudskih ideja je nešto što je nestalno i promjenjivo, a proizvod biologije je nešto što je (relativno) stabilno i nepromjenjivo. Ljudska postojanja i životna iskustva su dokaz da se rod i pol ne mogu svesti na binarni model.“¹⁷

¹⁵ <http://www.sezamweb.net/hr/socijalizacija-i-odrastanje/> - pristupljeno: 15. 05. 2019. god.

¹⁶ Arbanas, Goran. *Razvoj rodni identiteta i seksualne orijentacije*. Aktualni trenutak hrvatskog zdravstva V: Zaštita prava djece i mladih na seksualno zdravlje, At Rijeka, Croatia. Rijeka, 2014. Str. 5.

¹⁷ Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 42.

Kazali smo da je rodni identitet lični i društveni doživljaj osobe kao muškarca ili kao žene. Dokaz da se rod i pol ne mogu svesti na binarni model, postojanje je i treće rodne kategorije. U treću rodnu kategoriju spadaju transrodne, transeksualne i interseksualne osobe.

„*Transrodne osobe* su osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa tradicionalnim rodnim modelima ponašanja. Pojam '*trans*' označava sve osobe koje prelaze rodne i spolne granice. Najčešći primjeri prelaska društvenonormiranih spolnih granica su *drag queen* i *drag king*. *Dreg king (drag king)* je žena koja odijeva mušku odjeću u svrhu zabave ili ličnog ispunjenja, predstavljajući vlastiti doživljaj sebe. *Dreg kuin (drag queen)* je muškarac koji odijeva žensku odjeću radi zabave ili izražavanja ličnog rodnog identiteta.

Transeksualne osobe su osobe sa izraženom željom i potrebom promjene pola, radi prilagođavanja rodnog i polnog identiteta. To su također osobe koje su partikularno ili potpuno modifikovale svoje tijelo. Modifikacija zahtjeva razgovor sa psihologom, zatim hormonalnu terapiju i hiruršku intervenciju.¹⁸

„*Interseksualne osobe* su osobe čiji se polni organ ne može jasno identificirati kao muški ili kao ženski. U takvim situacijama hirurzi često bez znanja i pristanka roditelja preoblikuju genitalije u ženska obilježja, što za posljedicu kod osobe može izazvati emocionalnu traumu, gubitak osjeta i nemogućnost orgazma.¹⁹

Globalizacija²⁰ i postmodernost donijeli su mnogobrojne promjene u svim oblastima života počevši od porodičnih struktura. Karakteristični su po neograničenoj dostupnosti informacijama. Internet i mediji na osnovu pruženih informacija, kod pojedinaca formiraju nove stavove i mišljenja o rodu, koja dolaze u česte sukobe sa tradicionalnim modelima.²¹

„Prema mišljenju francuskog filozofa, Mišela Fukoa (Michel Foucault) rod se treba tumačiti, fluidnom i promjenjivom kategorijom koja se mijenja u različitim vremenima i kontekstima.²²

¹⁸ MTF - modifikacija iz muškarca u ženu. FTM - modifikacija iz žene u muškarca.

¹⁹ Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 46.

²⁰ Globalizacija predstavlja intenziviranje ljudskih odnosa i širenje međuzavisnosti u svijetu.

²¹ Bijelić, Nataša. Cesar, Sanja. Hodžić, Amir. *Spol i rod pod povećalom: Obitelj i proces socijalizacije*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb. Zagreb, 2003. Str. 71.

²²<https://www.transserbia.org/resursi/teorija/40-pol-i-rod-se-razlikuju-polni-i-rodni-identitet-nisu-isto> - pristupljeno: 15. 05. 2019. god.

2. Seksualna privlačnost – Od privlačnosti do ljubavi

Seksualna privlačnost je privlačnost između dvoje ljudi, čija je pojava potpuno neobjašnjiva. Misterioznost tog fenomena leži u procesu nastanka privlačnosti, do koje dolazi sasvim neočekivano, i intenzitetu privlačnosti, gdje jačina privlačnosti, već u prvobitnoj fazi nastanka postaje iznimno jaka. Zbog mističnosti, pojava fenomena seksualne privlačnosti nije racionalna, te na nju ne možemo svjesno uticati. Znanstvenici ističu da ljudi nesvjesno slijede svoje prirodne instikte, a seksualni instikt osobi bira odgovarajućeg partnera. Kada seksualni instikt jedne osobe u drugoj osobi prepozna potencijalnog erotskog ljubavnog partnera, tijelom počinje slati signale, putem kojih pokazuje interesovanje za tu osobu. Tjelesni signali se manifestiraju kroz neverbalnu komunikaciju, a njihova glavna uloga jeste privlačenje partnerove pažnje, s ciljem dopadanja.²³ Bitno je naglasiti da je seksualna privlačnost stvar čula, i to: čula mirisa, čula sluha, čula vida i čula dodira.

„Prvi i esencijalni oblik neverbalne komunikacije u prvobitnoj fazi nastanka seksualne privlačnosti su oči, odnosno kontakt očima. Kontakt očima je najstariji metod komunikacije među ljudima, a ujedno i primordijalno sredstvo prenošenja poruka u neverbalnoj komunikaciji. Prije uspostavljanja međuljudskih odnosa, dolazi posmatranje, pa tek onda slijedi verbalna komunikacija, iz razloga što oči prvo šalju neverbalnu poruku. Bez ljudske kontrole, oči, širenjem i sakupljanjem zjenica otkrivaju dopadanje ili nedopadanje za neku osobu. Kontakt očima je od presudnog značaja za dalji razvoj seksualne privlačnosti.

Drugi pokazatelj postojanja seksualne privlačnosti između dvije osobe jesu stopala. Stopala pokazuju smjer u kojem neka osoba želi da se kreće. U seksualnom kontekstu, noge okrenute na drugu stranu od osobe, sa istaknutim gornjim, stražnjim dijelom, znak su postojanja seksualne privlačnosti. Pokazatelj nedostatka seksualne privlačnosti, noge odaju znakom okretanja od osobe, što ujedno predstavlja i želju za suprotnim smjerom.“²⁴ Kako se stopala smatraju jednim od važnijih pokazatelja postojanja seksualne privlačnosti, postoji jedna zanimljiva činjenica o stopalima koja pravi razliku među polovima. „Ukoliko osoba ženskog pola prema nekoj određenoj osobi osjeća seksualnu privlačnost, noge će nesvjesno odmicati od svog tijela, pomičući ih prema toj osobi, zauzimajući otvoreniji stav nogu. Prekrižene, ili noge savijene ispod tijela znak su manjka zainteresiranosti za tu osobu. Ako se žena u toku

²³ <http://she.hr/sto-je-seksualna-privlacnost/> - pristupljeno: 16. 05. 2019. god.

²⁴ <https://prosvjetljenje.wordpress.com/2016/10/17/privlacnosti-i-odbojnosti-ljudskog-tijela-seksualna-privlacnost/> pristupljeno: 16. 05. 2019. god.

romantičnog sastanka počne osjećati nervozno, psiholozi smatraju da će u toj situaciji žena svoju negativnu energiju ispoljavati uznemirenim pokretima stopala.²⁵

Treći pokazatelj seksualne privlačnosti u neverbalnoj komunikaciji jeste paradiranje. Ukoliko neka osoba, svjesna posjedovanja fizičkih i psihičkih kvaliteta, nastoji kod druge osobe izazvati osjećaj dopadanja, za ostvarenje svog cilja koristit će se metodom eksponiranja. U fizičkom kontekstu, osoba će eksponirati adute svoje ljepote, dok u psihičkom kontekstu, osoba koja za sebe smatra da je pametna, inteligentna, moralna i kulturna, svojim načinom govora pokušat će impresionirati osobu koja joj se dopada.

Skoro svaka osoba u svojoj podsvijesti posjeduje lično izgrađenu imaginarnu sliku ljubavnog ili seksualnog partnera. Taj imaginarni, ljubavni ili seksualni partner sastavljen je od fizičkih i psihičkih ideala, kakvi su tjelesni izgled i ponašanje. Kada osoba u realnom, stvarnom svijetu upozna osobu, čije su fizičke i psihičke karakteristike analogne deskripciji njenog fiktivnog idealnog partnera, dolazi do idealiziranja te osobe i stimulisanja seksualne privlačnosti. Tjelesni, fizički ideali stvar su ličnog individualnog ukusa i razlikuju se od osobe do osobe. Iako se radi o ličnom ukusu, postoje tri strukturalne sastavnice idealnog fizičkog izgleda, svojstvene ukusu skoro svake osobe, a to su: pravilno građeno tijelo, čista i njegovana koža i kosa, te uredni i zdravi zubi.²⁶

S obzirom da živimo u postmodernom dobu, upotreba inovacijske tehnologije, čiji je razvoj gotovo kulminirao, postaje vremenski i prostorno neograničena i prekomjerna. Putem inovacijske tehnologije, eksponiraju se mediji. Medijska ekspanzija i komercijalizacija bi se mogla objasniti kao determiniranost tehnološkog razvoja. Razvojem mas medija tema seksualne privlačnosti postaje sve učestalija i otvorenija, a za sobom povlači definisanje ljudskog izgleda i širenje određenog standarda seksipila. Esencijalne funkcije mas medija su: informativna, zabavna, obrazovna i kulturna. Dakle, preko medija dobivamo informacije o svijetu, oni nas informišu, edukuju, ali i pomjeraju granice naše kognitivnosti. Kognitivnost i špekulacija u postmodernom dobu odavno su prešli granice lokalne sredine i kulture. Kroz zabavnu funkciju nastalo je medijsko kreiranje idealnog izgleda, kao skale za mjerenje privlačnosti. Različiti programi zabavnog karaktera u prvi plan ističu seksipil i koriste ga kao prodajni adut. Pitanje idealnog fizičkog izgleda najčešće se potencira kroz mnogobrojne šou programe, kao što su takmičenja u fizičkom izgledu i privlačnosti. Uticaj medija na život

²⁵ <https://www.24sata.hr/lifestyle/zenine-osjecaje-najlakse-je-citati-iz-pomicanja-stopala-148585> pristupljeno: 16. 05. 2019. god.

²⁶ <https://prosvjetljenje.wordpress.com/2016/10/17/privlacnosti-i-odbojnosti-ljudskog-tijela-seksualna-privlacnost/> pristupljeno: 16. 05. 2019. god.

savremenog čovjeka je veliki. Mediji postaju glavni uzročnik temelja ljudskog ponašanja, najčešće putem manipulacije koja se odvija preko serviranih medijskih sadržaja, kojoj nažalost u najvećoj mjeri podliježu djeca. Likovi animiranih dječijih filmova oblikovani su prema utemeljenim standardima rodni uloga i izgleda. Kroz skoro svakodnevnu konzumaciju animiranih filmova, čiji su protagonisti potpuno neprirodnog i nestvarnog izgleda, djeci se usađuje ideja idealnog ljudskog tijela, koji djeca pamte i u koji vjeruju. Konzumacija medijskih sadržaja ima pozitivnih, ali u većoj mjeri negativnih posljedica. Nametanje neprirodnog idealnog izgleda dovodi do ugrožavanja zdravstvene sigurnosti, a podstiče se radi financijske koristi. Realnost zamjenjuje fikcija, jer je društvu teško razlikovati realno od imaginarnog. Granična linija između realnosti i fikcije biva sve tanja. Razne marketinške kampanje društvu usađuju nove vrijednosti i potrebe. Marketing koristi seksipil za manipulaciju ljudskim emocijama u svrhu prodaje proizvoda za uljepšavanje. Stvaranje slike idealnog i privlačnog tijela je u interesu reklamnih agencija i korporacija, radi ostvarivanja ekonomske dobiti, u čemu veliku umiješanost ima globalizacija. "Jedan od predstavnika postmodernističke teorije, Žan Bodrijar (Jean Baudrillard) francuski filozof i sociolog u svom djelu '*Simulacije*' (1983) ističe: 'Slike su sve stvarnost nije ništa.' " (Žiga i Đozić 2007: 107).

Četvrti tip neverbalne komunikacije je hod. Kroz način hoda osoba poboljšava svoj izgled i povećava šanse pronalaska i zadržavanja partnera. Ako žele privući pažnju osobe koja im se dopada, pripadnici oba pola hodom naglašavaju svoje kvalitete. Osobe ženskog pola načinom hoda ističu kukove i grudi, dok osobe muškog pola ističu ramena.

Pored načina hodanja postoje i drugi načini kojima možemo poboljšati fizički izgled, istaknuti kvalitete, ali i sakriti mane. No, oni nisu skup trivijalnih metoda i tehnika u procesu privlačenja, već predstavljaju svakodnevni način života. Odjeća, šminka, automobili i plastične operacije imaju veliku ulogu u savremenom životu, a njihova primjena ima veliki uticaj na percepciju čovjeka. Vodeći se tom činjenicom, seksualna privlačnost u savremenom društvu dobiva notu racionalnog stanja, usađivanjem ideja o koceptu idealnih i savršenih normi privlačnosti.

Za opšti razlog podvrgavanju plastičnim operacijama se navodi osjećaj zadovoljstva po pitanju ličnog izgleda. Navedeni razlog ćemo selektovati kao insuficijentan, zbog definitivnog postojanja njegovog suštinskog nastavka. Nastavak se nalazi u logičkoj kolaboraciji drugih činjenica, do kojih ćemo doći krenuvši sukcesivno od stvaranja osjećaja zadovoljstva ličnim izgledom. Stvaranje osjećaja zadovoljstva po pitanju fizičkog izgleda, stvara osjećaj pospješivanja samopouzdanja, a pospješivanje samopouzdanja rezultira podizanjem nivoa moći u procesu privlačenja kvlitetnih partnera. Drugi, noviji razlog podvrgavanju plastičnim

operacijama je čisti dokaz podložnosti medijskoj manipulaciji, s ciljem dostizanja medijskog standarda ljepote.

Šminka je najzastupljeniji vid poboljšanja izgleda. Funkcija šminke je isticanje osobina lica u cilju privlačnosti. Njena upotreba u postmodernom društvu prelazi polna ograničenja, i postaje popularna kako kod žena, tako i kod muškaraca.

Uloga odjeće je eksplicitno isticanje fizičkih osobina tijela, npr. žene uskim majicama ističu grudi, dok muškarci uskim majicama ističu građu mišića.²⁷ Isticanje tjelesnih aduta odjećom podstiče seksualnu privlačnost, ali u postmodernom dobu seksualna privlačnost kroz odjeću se ne oganičava samo na naglašavanje tjelesnih osobina, već i na naglašavanje društvenog statusa. Mnoge osobe za ostvarivanje seksualne privlačnosti se koriste tehnikom pratećeg modnog trenda odjevnih predmeta. „Prema američkom sociologu Torstenu B. Veblenu (Thorstein Bunde Veblen), društvo posjeduje dva osjećaja za lijepo, a to su novčana ljepota i prirodna ljepota. Primjer tipičnog savremenog ljudskog razmišljanja, je misao da, sve što je skuplje, treba biti i ljepše. Ovu misao Veblen naziva konceptom novčane ljepote. U postmodernosti, seksualna privlačnost se ne odnosi više samo na duhovno, već i na materijalno stanje. Čovjeka ne mora krasiti samo prirodna ljepota da bi kod druge osobe pobudio osjećaje seksualne privlačnosti. Moderni odjevni predmeti izazivaju osjećaj skupocjenosti, glamuroznosti i prefinjenosti, te postaju novi akteri seksualne privlačnosti. Njemački filozof Immanuel Kant (Immanuel Kant), smatra da je moda imitacija bez razmišljanja, suprostavljena dobrom ukusu. Moda kod ljudi budi takmičarski duh, kako bi nadmudrili jedni druge i popravili svoj položaj u društvu. Ona ne gradi idealni karakter dobrog ukusa, ali kroji univerzalni standard ukusa. Zadatak mode je kreiranje estetskog standarda, koji će biti prihvaćen od društvene zajednice kao radikal idealnog tipa. Moda koja prati najnovije savremene trendove skoro uvijek je dostupna samo pripadnicima najviše društvene klase. U trenutku kada niža klasa dostigne taj nivo, na tržište se izbacaju novi trendovi kako bi se uvijek održavala granica društvene klasne razlike. Naglašavamo, ako se većini društva novi modni trend dopada, ostatak društva nije obavezan nazivati ga lijepim. Kao što smo pomenuli, ljepota je stvar individualnog ukusa i privlačnosti.“²⁸

Pored odjeće na percepciju ljudi utiču i druge materijalne stvari, a fundamentalni pokazatelj visokih materijalnih vrijednosti su automobili. Automobili na ljude ostavljaju utisak moći, tako

²⁷ <https://prosvjetljenje.wordpress.com/2016/10/17/privlacnosti-i-odbojnosti-ljudskog-tijela-seksualna-privlacnost/> pristupljeno: 16. 05. 2019. god.

²⁸ Gronow, Juka. *Sociologija ukusa*. Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo. Zagreb, 2000. Str. 107 – 138.

da najjednostavnije rečeno, najprostija misaona definicija savremenog čovjeka glasi: *'Dobar automobil obećava bolji partnerov izgled'*. Glavna funkcija proizvodnje automobila je transport, no vremenom ta funkcija je dobila sasvim novu simboliku, simboliku dokazivanja moći. Prosto rečeno, skupocjeni automobil simbolizuje moć, jeftiniji automobil simbolizuje nedostatak moći. Jasno je da se niti jedna osoba ne želi predstavljati nemoćnom, ali dizajn automobila koji ona posjeduje, za druge ljude biva predstavnik njenog finansijskog stanja i mjerila nivoa moći. Kupovinom skupocjenih automobila održava se status automobilske industrije u stvaranju privida moći i bodovne ljestvice za odabir moćnog partnera.

Sljedeći, peti aspekt neverbalnog komuniciranja je glas. Značenje poruka oblikujemo glasom. Pod uticajem hormona, glas se tokom puberteta mijenja, te se privlačnim ženskim glasom smatra 'viši' glas, dok je kod muškaraca 'dublji' glas okarakterisan kao privlačan. Ističemo da ova činjenica važi samo za pripadnike heteroseksualne orijentacije.

Kako smo pomenuli da je seksualna privlačnost stvar čula, govorit ćemo o čulu mirisa. Naučnici dolaze do spoznaje, da su muškarci čulom mirisa sposobni napraviti dihotomiju privlačnih i manje privlačnih žena, udišući određene ženske hormone. Ovu sposobnost gube u periodu ovulacije. Međutim, u procesu privlačenja, kroz čulo mirisa se ne manifestiraju svi hormoni.

Testosteron i estrogen su hormoni koji oblikuju ličnost, a posjeduju ih pripadnici oba pola, dakle, i žene i muškarci, ali u različitim odgovarajućim omjerima. Testosteron je muški polni hormon. Nivo njegovog rasta se povećava tokom puberteta i oblikuje fizičku građu muškarca. Estrogen je ženski polni hormon i odgovoran je za fizičku građu žene. Višak nivoa estrogena kod muškaraca uzrokuje ženstvenu gestikulaciju i često može kod drugih osoba izazvati pogrešne pretpostavke o seksualnoj orijentaciji. S druge strane, nivo testosterona kod muškaraca zavisi od određenih situacija. U situaciji gdje muškarac nastoji zadobiti interesovanje neke osobe, nivo testosterona raste, a ta osoba u tim trenucima osjeća privlačnost. Najvažniju ulogu u seksualnoj privlačnosti ima hormon dopamin. Dopamin je hormon, odgovoran za nastanak osjećaja zadovoljstva. Luči se pri konzumaciji omiljenih stvari koje nas ispunjavaju. Njegovo dejstvo je kratkotrajnog karaktera, pa je za njegovo lučenje potrebna ponovna konzumacija istih stvari. Utiče na percepciju partnera i izaziva nastanak osjećaja zaljubljenosti.²⁹

Stvaranje osjećaja zadovoljstva dovodi do stvaranja emocija, a tu konstataciju opravdavamo činjenicom da su emocije najčešće izazvane vrednovanjem događaja od iznimne važnosti.

²⁹ <https://prosvjetljenje.wordpress.com/2016/10/17/privlacnosti-i-odbojnosti-ljudskog-tijela-seksualna-privlacnost/> pristupljeno: 16. 05. 2019. god.

Emocije se manifestiraju kroz tjelesne promjene poput radosnog osmijehivanja, ubrzanog rada srca tokom uznemirenosti, ili stisnutih pesnica kod pojave bijesa. Takve emocije nazivamo reaktivnim emocijama. Pojava emocija dolazi naglo, a kada se jave preplavljaju ljudsku svijest. Osnov emocije je postojeća spoznaja, ali one također uključuju i opsesivne misli, o događajima koji su se dogodili, ili bi se mogli dogoditi. Emocije nam na taj način kroje pravilnik ponašanja prema nekoj osobi, dovodeći nas u situaciju da se ponašamo emocionalno. Tuga, radost i uznemirenost su procesi raspoloženja koji spadaju u grupu emocija, a njihov vijek trajanja nije vremenski ograničen. Ono što pravi razliku između reaktivnih emocija i raspoloženja je uzrok. Uzrok reaktivnih emocija je skoro uvijek očigledan, dok je uzrok raspoloženja nemoguće odrediti. Osjećanja koja nisu vremenski ograničena, te traju duže su sentimenti. Sentimenti su dugotrajna emocionalna stanja usmjerena prema određenoj osobi i temelj su dugogodišnjih međuljudskih odnosa. Preferencija je potencijalna emocija. Služi za osiguravanje beneficija određenim osobama u situacijama višemogućih izbora odlučivanja. Osjećanje prijateljstva je najdublje ljudsko osjećanje. Krucijalan je elemenat za stvaranje saradnje, ljubaznosti i ljubavi. Reaktivne emocije se dešavaju sasvim neočekivano, tačnije onda kada nam se dogodi nešto čemu se nismo nadali, npr. kada osoba dugo vremena živi bez ljubavnog partnera i najednom upozna osobu koja pobudi njena interesovanja. U tom trenutku dopamin luči osjećaj zadovoljstva i dovodi do pojave emocija. Emocije nakon toga konfuznim procesom stvaraju osjećaj zaljubljenosti. Mogu se objasniti kao stanje spremnosti za akciju. Kada ljubavni partner privuče našu pažnju, reaktivna emocija zahtjeva promjene, a emocionalni stav održava osjećanje. I jedno i drugo se mogu smatrati posvećenošću. Posvećenost predstavlja fundament ljubavnih odnosa. U tom smislu promjena i posvećenost određenoj osobi označava zaljubljenost, a njeno održavanje označava ljubav. Stoga, ljubav zahtjeva održavanje sjećanja na partnera, pa je formula ljubavi kombinacija lučenja dopamina i sjećanja na ljubavnog partnera.³⁰

Postoji više vrsta ljubavi, majčinska ljubav, bratska ljubav, prijateljska ljubav, erotska ljubav, ljubav prema bogu isl. Uz seksualnu privlačnost se vezuje erotski tip ljubavi. Početna faza erotske ljubavi proizvod je emocionalnog stanja, odnosno zaljubljenosti. *Erotska ljubav* predstavlja žudnju za sjedinjavanjem sa drugom osobom. Sa pojavom zaljubljenosti između dvije osobe dolazi do nastanka bliskosti i zaljubljene osobe prestaju jedno drugom biti stranci. Voljena osoba svom erotskom ljubavnom partneru tada počinje biti poznata, koliko i partner sam sebi. Ipak, nakon određenog vremena, ta ista voljena osoba počinje da bude istražena i

³⁰ Outli, Kit. *Emocije*. Clio. Narodna biblioteka Srbije, Beograd. Beograd, 2005. Str. 14 – 19.

iscrpljena. Ponovno uspostavljanje povezanosti i bliskosti se vrši isključivo spolnim kontaktom. U tom pogledu, odvojenost se objašnjava kao tjelesna odvojenost, a preovladavanje te odvojenosti se uspostavlja tjelesnim sjedinjavanjem. Postoje i osobe koje tu odvojenost prevazilaze na druge načine, poput, pričanja partneru o svom životu, pokazivanje svojih djetinjastih aspekata, ili postavljanje zajedničkog interesa prema svijetu. Iskazivanje bijesa, mržnje i nesuzdržljivosti može označavati prisnost i objašnjenje međusobne privlačnosti. Ali, sve te bliskosti vremenom mogu da izgube na svom značaju. Kada nestane bliskosti i volje za prevladavanjem odvojenosti, kod čovjeka se počinje javljati želja za novim partnerom i novom erotskom ljubavlju. Dolazi do nastanka začaranog ljubavnog kruga. Osjećaj zaljubljenosti ponovo stupa na snagu i nestaje, kako bi se ponovo stvorila želja za novim ljubavnim partnerom u nadi da će buduća, nova ljubav biti drugačija i jača od prošlih. Želju za novom ljubavi obično stimuliše narav spolne želje. Spolna želja teži ka sjedinjavanju dvaju osoba. Tjeskoba zbog samoće, želja da osvojimo ili budemo osvojeni, čak želja da nekog povrijedimo i želja za ljubavlju indicije su spolne želje. Tako, spolnu želju izazivaju jaki osjećaji, a jedan od njih je ljubav. Većina osoba zastupa mišljenje da je spolna želja u neraskidivoj vezi sa erotskom ljubavlju, te da se ljudi vole samo zato što se tjeljeno žele. Istina jeste da ljubav stvara želju za spolnim sjedinjavanjem, ali u trenutku tog procesa važniju ulogu ima osjećaj nježnosti. Ako u spolnom sjedinjavanju ne postoji osjećaj nježnosti i ljubavi, osobe nakon tjelesnog sjedinjavanja ostaju jedno drugom stranci. Ljubav je prizvod spontane emotivne reakcije i skup nepredvidivih emotivnih osjećaja. Erotska ljubav zahtjeva jedinstvene individualne elemente, egzistencijalne u duhovnom odnosu samo između određenih osoba.³¹

Zaključujemo da je seksualna privlačnost iracionalna pojava, na koju, iako stvaranjem idealnih standarda ljepote i privlačnosti, čovjek ne može uticati. Ona je preduslov za stvaranje emocija, čija je pojava nagla i nepredvidiva. Nagle i nepredvidive emocije vode ka neizbježnom osjećaju zaljubljenosti. Zaljubljenost eskalira ljubavlju, gdje je ljubav vrativši se na početnu fazu nastanka pojave privlačnosti, nesvjestan i jedinstven faktor usmjeren samo ka instiktivno odabranoj osobi.

*"Srce ima svoje razloge
o kojima razum ništa ne zna." (Outli 2005: 7)*

³¹ Fromm, Erich. *Umijeće ljubavi*. CIP katalogizacija u publikaciji. Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb. Zagreb, 2005. Str. 55 – 59.

3. Seksualna orijentacija

„Biološki pol, rodni identitet, rodne uloge i seksualna orijentacija čine komponente seksualnosti. Seksualna orijentacija je strukturisana iz tri dimenzije. Prvu dimenziju čini seksualno ponašanje. Seksualno ponašanje se odnosi na pol i rod seksualnih partnera. Drugu dimenziju čine privlačenje, erotski interes i seksualne fantazije. Odnose se na rod i pol osoba koje nas erotski i emotivno privlače. Posljednju, treću dimenziju čini seksualni identitet. Seksualni identitet je način na koji osoba doživljava vlastitu seksualnost. Navedene tri dimenzije seksualne orijentacije mogu biti u različitim odnosima sa većom ili manjom vjerovatnoćom međusobnog preplitanja.“³² Seksualna orijentacija i seksualni identitet čine važan dio ličnog personalnog identiteta.

„Načinima ponašanja, uvjetovanim od strane ljudskih osobina, postepeno, tokom života se formira ličnost, nalazeći se u stalnoj dinamičnoj interakciji sredine i organizma. Seksualni identitet i seksualna orijentacija se na isti način formiraju u periodu od početka do kraja adolescencije, gdje ih mlade osobe osvješčuju, formulišu i integrišu u doživljaj vlastitog identiteta.“³³ Seksualna orijentacija se primarno definiše kao seksualna i emotivna privlačnost prema osobi određenog pola. Razlikujemo tri vrste seksualne orijentacije i to: *heteroseksualna orijentacija, homoseksualna orijentacija i biseksualna orijentacija*.

„*Heteroseksualna orijentacija* je orijentacija u kojoj određenu osobu emotivno i seksualno privlači osoba suprotnog pola. Heteroseksualna orijentacija je favorizirana od strane svih institucija moći, krenuvši od crkve, politike do medija. Za heteroseksualnu orijentaciju u patrijarhalnom sistemu se najviše vezuje institucija braka, radi regulisanja reproduktivne funkcije. Upravo zbog reproduktivne bračne funkcije, heteroseksualna orijentacija je priznata kao jedina važeća seksualna norma. Iz tog razloga, od strane vladajućeg sistema osobama neheteroseksualne orijentacije nije dozvoljeno stupanje u bračnu zajednicu. Seksualni odnos osoba različitog pola se naziva heteroseksualni odnos.

Homoseksualna orijentacija je emotivna i seksualna privlačnost prema osobi istog pola. Seksualni odnos između osoba istog pola je homoseksualni odnos. Osoba muškog pola koju emotivno i seksualno privlači muškarac, te stupa u seksualne odnose sa muškarcem, naziva se *gej*. *Lezbejka* je osoba ženskog pola koju emotivno i seksualno privlače žene, te sa ženskom osobom ulazi u seksualne odnose. Homoseksualnost se može izražavati kroz tri oblika, kao

³² Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 41.

³³ <http://labris.org.rs/sr/seksualna-orijentacija> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

homoseksualni identitet, kao povremeno seksualno zadovoljstvo ili kao način života. Pojava homoseksualne orijentacije je konzistentna tokom čitave historije u svim zemljama svijeta, socijalno-ekonomskim staležima i svim generacijama.

Treća vrsta seksualne orijentacije je *biseksualna orijentacija*. Biseksualna orijentacija je seksualna i emotivna privlačnost prema osobama oba pola.³⁴ Biseksualni identitet prolazi kroz nekoliko faza. Dolazeći do spoznaje da je privlače oba pola, osobi je potrebno mnogo vremena do prihvatanja svoje biseksualnosti. Čak i nakon prihvatanja biseksualnog identiteta, nakon određenog vremena, osoba može ponovno da dođe u fazu samoprepitivanja vlastite seksualne orijentacije. Razlog tome može biti slabija privlačnost prema jednom polu, i nesigurnost zbog postojanja biseksualnog osjećaja, ali i nedostatka biseksualnog ponašanja. Također, neke biseksualne osobe osjećaju seksualnu i emotivnu privlačnost prema oba pola, ali nemaju potrebu za bilo kakvom identifikacijom. „Nepostojanje veze između seksualnog odnosa i stvarnog seksualnog identiteta se naziva *situaciona biseksualnost*.“³⁵

„Različiti čimbenici u posljednjih 2000. godina potpomogli su da današnje shvatanje seksualne orijentacije bude individualizirano, personalizirano i percipirano kao konstrukt samosvjesnosti, ponašanja, osjećaja, vrijednosti i stavova da je svaka osoba seksualna na svoj način i da svaka seksualna orijentacija treba biti društveno prihvaćena.“³⁶ Austrijski psiholog Feliks Polster (Felix Polster) navodi da niti jedan čovjek ne odlučuje o tome koji će mu se pol dopasti, niti bira seksualnu orijentaciju. „Seksualna orijentacija se uočava (kao i aseksualnost³⁷) i čovjek se njom vodi. Jedini izbor homoseksualnih i biseksualnih osoba je odluka apstinencije intimnosti, ali za Polstera to žrtvovanje nije od društvene koristi.“³⁸

Mnoge diferentne teorije pokušavale su objasniti porijeklo seksualne orijentacije. „Postojeće naučno objašnjenje je da na seksualnu orijentaciju utiče kombinacija bioloških (genetskih ili hormonalnih) i socioloških faktora.“³⁹ Sa aspekta bioloških teorija, uzroci nastanka seksualne orijentacije potiču od moždanih vijuga, hormona, gena i evolucije. Korelacijom hormonskih odnosno genetskih faktora i seksualnosti, biološke teorije koriste prenatalne hormone za inventivne smjernice spolnih usmjerenja. Mozak fetusa izložen visokom nivou androgena

³⁴ <http://allaboutsexeducation.com/seksualna-orijentacija/> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

³⁵ Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 71.

³⁶ <http://www.asocijacijaxy.org/u-svijetu-seksualnih-orijentacija> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

³⁷ Aseksualnost predstavlja odsustvo seksualne privlačnosti. Panseksualnost je seksualna ili emocionalna privlačnost prema osobama bilo kojeg rodnog i polnog identiteta.

³⁸ <https://www.lekarinfo.com/seksualnost/kako-nastaje-seksualna-orijentacija-hetero-ili-homo> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

³⁹ Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 12.

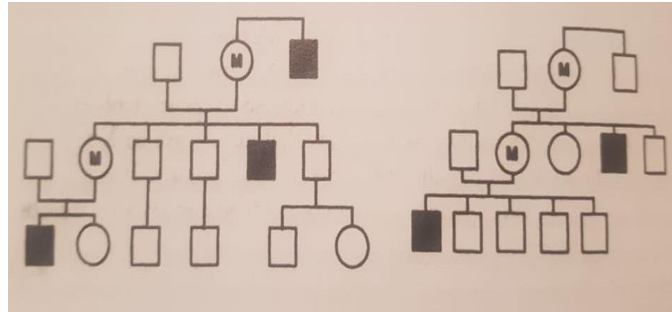
tokom prenatalnog razvoja, znak je da će osobu tokom života privlačiti žene. Fetus čiji je mozak u prenatalnom razvoju izložen manjem nivou androgena, znak je da će osobu tokom života privlačiti muškarci. Istraživači mozga opservirali su hipotalamus⁴⁰, kako bi izvršili provjeru ovih teorija.⁴¹ „Američko-britanski neurolog i istraživač povezanosti mozga i seksualne orijentacije, Sajmon Livej (Simon LeVay) uočavajući razlike u hipotalamusu između homoseksualnih i heteroseksualnih muškaraca navodi da homoseksualnost proizilazi iz interakcije androgenih spolnih hormona, sličnih testosteronu, i mozga tijekom razvoja. Uočava da hormonski procesi u periodu prenatalnog razvoja imaju male učinke u tijelu, ali velike u seksualnom ponašanju. Pripadnici homoseksualne i heteroseksualne orijetacije, ne razlikuju se samo po seksualnoj privlačnosti, već i po drugim karakteristikama, ali samo najpreciznija istraživanja mogu uočiti te razlike. Istraživanja rijetkih medicinskih stanja, povlače paralelu između visoko abnormalnih hormonskih razina i abnormalnih genitalija ili tjelesnih proporcija na učinak spolnog ponašanja. Hormoni pokreću sustav rasta, pod uvjetom oblikovanosti tkiva za prihvatanje hormonskog signala, a tu aktivnost kontrolišu geni. Kod nekih pojedinaca područja mozga mogu biti programirana tako da drugačije reaguju na testosteron, ne zbog postojanosti različitih razina hormona u krvotoku, već zbog veće ili manje osjetljivosti na hormone, čije uzroke možemo tražiti u naslijeđu.“⁴² „Genetska znanost razrješenjem strukture *deoksiribonukleinske kiseline (DNK)* 1951. godine ulazi u savremeno biohemijско doba. Više od stoljeća, znanstvenici su pomoću mikroskopa posmatrali hromosome unutar stanica, pripremljenih za diobu. Smatrali su da strukture zvane hromosomi, sadrže informacije koje se prenose sa roditelja na dijete. Godine 1993. američki genetičar Din Hamer (Dean Hamer) i nekoliko drugih genetičara su proveli istraživanje o nasljednosti muške homoseksualnosti. Muška homoseksualnost u obitelji se povezivala sa određenim mjestom određenog hromosoma. Zaključeno je da obiteljsko stablo gej osoba upućuje na nastanak drugih gejeva u obitelji, s majčine strane. Naslijeđeni gen se nalazi na hromosomu X. Muškarci posjeduju X i Y hromosome, dok žene posjeduju dva X hromosoma. Muškarci hromosom X naslijeđuju od majke, te se hromosomski gen ključan za naslijeđenost osobina mora nalaziti na hromosomu

⁴⁰ "Hipotalamus je srednji dio mozga koji upravlja radom hipofize. " (<https://www.xn--rjenik-k2a.com/hipotalamus>); "Hipofiza je žlijezda sa unutrašnjim lučenjem i zauzima glavno mjesto među endokrinim žlijezdama sa unutrašnjim lučenjem. Hormoni su proizvodi endokrinih žlijezda. Njihova uloga je podsticanje rad organa na koje djeluju." (<http://staznaci.com/hipofiza>) – pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

⁴¹ <http://arhiv2012.labris.org.rs/saznajte-vise/pojmovnik/2587-seksualna-orijentacija.html> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

⁴² Mondimore, Francis Mark. *Prirodna povijest homoseksualnosti*. The Johns Hopkins University Press. Antibarbarus d.o.o. Zagreb, 2003. Str. 125.

X. Ustanovljeno je da se DNK segmenti nalaze na vrhu duže strane X hromosoma, području nazvanom Xq28. Korelacija između gena Xq28 i ženske homoseksualnosti nije moguća.⁴³

Slika 1. Obiteljska stabla nasljednosti muške homoseksualnosti.

(Pune kockice označavaju gej muškarce; krugovi sa oznakom M, označavaju majke i sestre gej muškaraca.)

„Američki psihijatar Franc Đozef Kelmen (Franc Josef Kallmann) u istraživanju uzroka nastanka homoseksualnosti, bavio se analizom blizanaca. Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja iznosi teoriju o jednojajčanim homoseksualnim blizancima. Zaključuje da kod jednojajčanih blizanaca postoji veći procenat homoseksualnih jedinki. Budući da Kelmenovo istraživanje nije uzimalo u obzir društvenu sredinu, teorija o homoseksualnim blizancima nije priznata kao validna.“⁴⁴ Uticajem bioloških odnosno genetskih faktora, homoseksualno ponašanje je potvrđeno i zabilježeno čak i kod 1500 životinjskih vrsta.⁴⁵

Seksualna orijentacija se formira u ranoj životnoj dobi, bez obzira na seksualno iskustvo. Razlika između seksualne orijentacije i seksualnog ponašanja je u tome što se seksualna orijentacija može, ali i ne mora izražavati u seksualnom ponašanju. Seksualna orijentacija nije stvar ličnog izbora, ali seksualno ponašanje jeste, tako da seksualno ponašanje osobe nije u zavisnosti od njene seksualne orijentacije. Mnoge osobe u toku određenog životnog perioda se mogu početi ponašati biseksualno, homoseksualno ili heteroseksualno, bez obzira na dotadašnju seksualnu orijentaciju. Kod nekih osoba se čak mogu javiti emotivni ili seksualni osjećaji prema osobi istog pola ili oba pola, ali da u toj situaciji nisu konativni nešto poduzeti. Ipak seksualna orijentacija se ne može planski i svjesno mijenjati, ma koliko god osoba ili

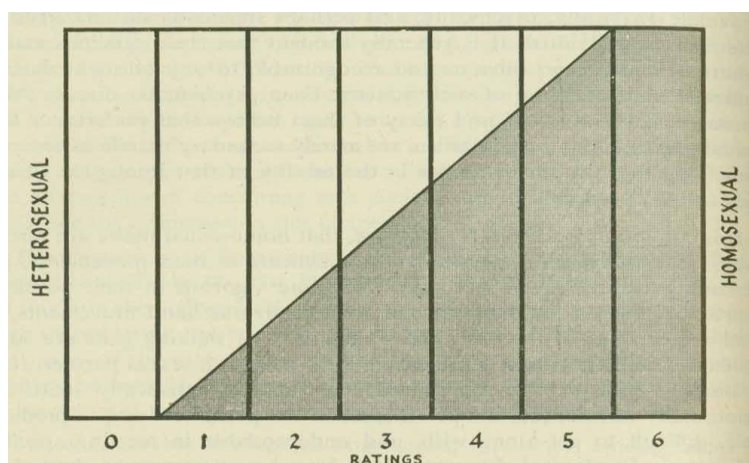
⁴³ Mondimore, Francis Mark. *Prirodna povijest homoseksualnosti*. The Johns Hopkins University Press. Antibarbarus d.o.o. Zagreb, 2003. Str. 134-136.

⁴⁴ Mondimore, Francis Mark. *Prirodna povijest homoseksualnosti*. The Johns Hopkins University Press. Antibarbarus d.o.o. Zagreb, 2003. Str. 130-134.

⁴⁵ Zanimljiva je činjenica da se mužjak i ženka američkog bizona pare jednom godišnje, dok se mladi mužjaci međusobno zadovoljavaju na dnevnom nivou. Preuzeto sa: <https://www.express.hr/znanost/zasto-su-neke-zivotinje-gay-znanost-ima-odgovor-5060> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

društvo pokušavali na to uticati. Pokušaj promjene seksualne orijentacije pod pritiskom kod osobe može izazvati brojne psihološke probleme, kao i nemogućnost prihvatanja sopstvenog identiteta.⁴⁶ Najveći razlog prikrivanja seksualne orijentacije jeste strah od nasilja i diskriminacije.

„Alfred C. Kinsi (Alfred Charles Kinsey) američki osnivač seksologije, 1948. godine u svom istraživanju, *'Izveštaj o seksualnom ponašanju Amerikanaca'* seksualnu orijentaciju je predstavio kao kontinuum seksualnog ponašanja bilo koje osobe, pružajući nove instrumente i metode mjerenja analiziranja. Skala kontinuum seksualnog ponašanja kreće se u rasponu od 0 – što označava potpuno heteroseksualno ponašanje, do 6 – što označava isključivo homoseksualno ponašanje, dodavajući oznaku x. Oznaka x označava osobe bez erotskih reakcija. Kinsijeva klasifikacija u obzir uzima dva elementa, subjektivne odgovore i ponašanja osoba. Cilj Kinsijevog istraživanja je dokazivanje da seksualna orijentacija nije statična, niti nepromjenjiva, kao da niti jedna osoba nema osjećaj privlačnosti isključivo prema jednom polu.“⁴⁷

Slika 2. Kinsijeva skala kontinuum seksualnog ponašanja.

(0- Potpuno heteroseksualno; 1- većinom heteroseksualno, ali slučajno homoseksualno; 2- većinom heteroseksualno, ali češće od slučajno homoseksualno; 3- jednako heteroseksualno i homoseksualno; 4- većinom homoseksualno, ali češće od slučajno heteroseksualno; 5- većinom homoseksualno, slučajno heteroseksualno; 6- potpuno homoseksualno)

Kako seksualna orijentacija nije mogućnost vlastitog izbora, tako seksualnu orijentaciju tokom socijalizacije nije moguće prenijeti učenjem. Odgajanje djece u istospolnoj zajednici,

⁴⁶ <http://www.sezamweb.net/hr/seksualna-orijentacija/> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

⁴⁷ <http://allaboutsexeducation.com/seksualna-orijentacija/> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

povlači predrasude da seksualna orijentacija roditelja ili staratelja utiče na seksualnu orijentaciju, sposobnost socijalizacije i mentalno zdravlje njihove djece, jer su LGB osobe od strane konzervativnog društva često okarakterisane kao promiskuitetne i nemoralne. Promiskuitet i seksualna orijentacija nisu inherentni pojmovi. Promiskuitet se dovodi u vezu sa vrijednosnim normama i uvjerenjima.⁴⁸

Većina pripadnika heteroseksualne orijentacije zauzimaju stav da su neheteroseksualne orijentacije psihološki poremećaji. Bitno je naglasiti da stručnjaci za mentalno zdravlje ističu da se neheteroseksualne orijentacije ne mogu ubrajati u mentalne bolesti, demantujući mišljenja i predrasude pripadnika primitivnih, konzervativnih, patrijarhalnih sredina.⁴⁹ „Američka psihologinja Evelin Huker (Evelyn Hooker) 1957. godine je provela istraživanje o povezanosti homoseksualnosti i psihičkog poremećaja. Prije prihvatanja dominantnog stava o patologiji, Evelin Huker je postavila pitanje da li se homoseksualci i heteroseksualci razlikuju u psihološkom prilagođavanju. Zatim, umjesto proučavanja psihijatrijskih pacijenata, analizirala je ponašanje homoseksualnih muškaraca i ustanovila da je njihovo prilagođavanje potpuno pravilno funkcionisalo u društvu. Naposljetku je izvršila testiranje eksperata istraživanja. Zadatak eksperata je bio da na osnovu psiholoških testova ocjene seksualnost muškaraca, u grupi od trideset ispitanika, koju su činili heteroseksualni i homoseksualni muškarci, bez predhodnog znanja o seksualnoj orijentaciji ispitanika. Ova metoda je bila upućena važnom izvoru predrasuda. Ovim istraživanjem je dokazano da homoseksualnost izlazi iz kruga psihičkog poremećaja.“⁵⁰

"Američko udruženje psihijatara dijagnostikovalo je homoseksualnost kao poremećaj od 1952. do 1973. godine nakon čega je homoseksualnost uklonjena sa liste mentalnih i emocionalnih poremećaja. Ovu akciju podržalo je i Američko udruženje psihologa 1975. godine, dok je Svjetska zdravstvena organizacija 17. maja 1990. godine uradila istu stvar. Od 2004. godine ovaj dan se obilježava kao Međunarodni dan protiv homofobije ili IDAHO (International Day Against Homophobia)" (Gavrić, Huremović i Savić 2011: 14).

Pitanje ljudske egzistencije često je u kauzalnoj vezi sa egzistencijom homoseksualne orijentacije. Uprkos dugoročnom postojanju homoseksualnosti, svjetska populacija evidentno i nesumnjivo se povećava. Homoseksualna populacija je manjinska populacija. Postotak

⁴⁸ Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 13.

⁴⁹ <https://www.radiosarajevo.ba/magazin/zivot-i-stil/znate-li-sta-je-seksualna-orijentacija-video/192122> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

⁵⁰ Vučković, Dragana. Miletić, Goran... Mršević, Zorica. *Čitanka, Od a do š o lezbejskim i gej ljudskim pravima*. LABRIS – organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd. Beograd, 2006. Str. 46.

homoseksualnosti u svijetu nije veći od postotka heteroseksualnosti. Stoga, ljudska reprodukcija, i opstanak ljudskog roda ne mogu biti ugroženi.⁵¹

Seksualna orijentacija je pravo svakog pojedinca, te se diskriminacija po svakom ovom osnovu može smatrati kršenjem opštih i univerzalnih ljudskih prava.

4. Seksualne teorije

4.1. Feminizam i seksualnost

„Učešće žena u javnom životu društvene zajednice, predstavljalo je društvenu normu sve do pojave patrijarhata. Pojava patrijarhata od prije oko pet hiljada godina preokrenula je tu situaciju marginalizirajući društveni položaj žene. Takvo stanje doprinjelo je stvaranju prvog talasa feminizma, s ciljem promjene u rodnim odnosima moći. Prvi talas feminizma nastao je pod uticajem Francuske revolucije 1789. godine i trajao je u periodu od sredine 19. stoljeća do 1920-tih godina. Indikatorima feminizma smatraju se dva najutjecajnija teksta, jedan iz 1791. godine '*Deklaracija o pravima žene i građanke*', autorice Olimp de Guž (Olympe de Gouges), i drugi iz 1972. godine '*Odbrana prava žene*', autorice Meri Vulstonkraft (Mary Wollstonecraft). Inspirisan liberalizmom i humanizmom prvi talas zahtjevao je jednaka prava svih žena i muškaraca različitih društvenih slojeva. Javio se u zapadnim društvima pružanjem podrške građansko obespravljenim ženama, koje u to vrijeme nisu imala pravo na glas, političko učešće, nasljeđivanje imovine, učestvovanje u profesionalnom životu i pravo na svoje vlastito tijelo. Primarni cilj prvog talasa feminizma bila je sveukupna rodna ravnopravnost, s ciljem integracije žena u postojeće institucije društva putem reforme.

Drugi val feminizma javlja se 60-tih godina 20-tog stoljeća kao reakcija na neostvarene promjene u rodnim odnosima moći. Tekst '*Mistika ženstvenosti*' izdat 1963. godine, autorice Beti Fridan (Betty Friedan) označio je početak drugog talasa. Knjiga '*Drugi pol*' izdata 1949. godine, autorice Simon de Bovoar (Simone de Beauvoir) je predhodila tekstu '*Mistika ženstvenosti*' razgraničavajući prvi i drugi talas. Termin '*drugi talas*' uvodi Marša Vainman Lir (Marsha Weinman Lear) pominjući ga u članku '*The second Feminist Wave*' ('*Drugi feministički*

⁵¹ <https://www.lekarinfo.com/seksualnost/kako-nastaje-seksualna-orijentacija-hetero-ili-homo> - pristupljeno: 18. 05. 2019. god.

val'), 'Njujork Tajms' ('The New York Times') novina 1968. godine kako bi označila pojačanje feminističke aktivnosti u Velikoj Britaniji, SAD-u i zapadnoj Evropi. U zapadnim društvima drugi talas se javlja kao odgovor na konzervativne 50-te u i kontekstu ostvarenih ciljeva prvog talasa, demokratizacije i obrazovanja žena. Konzervativne 50-te su zahtjevale vraćanje žena u privatnu sferu i učvršćivanje patrijarhalno stereotipnih odnosa, poljuljanih tokom Drugog svjetskog rata. Smatralo se da je ženska neravnopravnost temeljni uzročnik nastanka drugih neravnopravnosti. Drugi talas feminizma otvoreno je priznavao i slavio žensku različitost. Za razliku od patrijarhalnog diskursa koji je žensku različitost smatrao manje vrijednom, radikalna orijentacija drugog talasa ju je vidjela podjednakom ili više vrijednom. Drugi talas se zanimao za analizu skrivene neravnopravnosti, seksualnih i reproduktivnih prava, seksualnog uznemiravanja i nasilja nad ženama, kolektivne brige o djeci, ženske (ne)zaposlenosti i jednakih plata, a centralno mjesto radikalnog feminizma zauzimalo je žensko tijelo.

80-tih godina upotrebljavaju se termini '*pro-sex feminizam*', '*postfeminizam*' i '*treći talas*'. Termin '*postfeminizam*' se javlja 1919. godine, ali svoju ekspanziju dobiva za vrijeme konzervativnih 80-tih. Američka feministkinja i novinarka Suzan Feludi (Susan Charlotte Faludi) je smatrala da je ovaj termin propagiran od strane medija, povezan sa potrošačkom kulturom i slavljenjem narcisoidnosti. Mediji serviraju priču da žene sebe mogu pretvoriti u seksualni objekat bez gubljenja moći, jer su postale oslobođene postfeministkinje. Shodno tome moć mogu steći reklamiranjem tijela, djelujući u skladu sa patrijarhatom koji žensku moć povezuje sa njihovom seksualnošću. Erijel Levi (Ariel Levy) američka spisateljica smatra da je to doprinjelo stvaranju razvratničke i vulgarne kulture krajem 20-tog i početkom 21. stoljeća. Termin '*treći talas*' upotrebljava Rebeka Voker (Rebecca Watker), američka spisateljica, feministkinja, biseksualka i crkinja 1992. godine u časopisu '*Ms*' ('*M'z*') objavljujući članak '*Nastajanje trećeg talasa*', razgraničavajući relativnost postmodernog feminizma i političkog aktivizma nove generacije. Izražavala je neslaganje sa zaključcima i strategijama drugog talasa za teme profesionalnog uspjeha, značaja materinstva, tijela, seksualnosti i pornografije. Voker je tvrdila da je drugi talas feminizma jednodimenzionalnu sliku žene majke i domaćice zamjenio jednodimenzionalnom slikom profesionalne uspješne žene. Pored seksualnosti i ravnoteže između profesionalne karijere i roditeljstva, treći talas se bavio temama rasnog i klasnog odnosa, uloge medija, novih tehnologija i popularne kulture.⁵²

„Ženski pokret kritikovao je nejednakost muške i ženske seksualnosti. Percipirana kao divlja, opasna i racionalna ženska seksualnost se pokušavala kontrolisati na diferentne načine,

⁵² Milojević, Ivana. Markov, Slobodanka. *Uvod u rodne teorije*. Univerzitet u Novom Sadu. Centar za rodne studije ACIMSI. Novi Sad, 2011. Str. 27-36.

koristeći pojaseve nevinosti, klitorektomiju, elektrošokove, restriktivne zakone o imovini, kažnjavanje prevare u braku, kako bi se usmjerila na monogamni odnos i podčinila potrebama muškaraca, porodice i društva. Muškarci su na ovaj način imali veću moć i moralnu superiornost dok su društveni standardi žene dijelili u dvije kategorije: 'dame' i 'kurve', okrivljene za nemoralnost bez obzira na to da li su silovane, da li im je trudnoća neželjena i da li su zaražene spolnom bolešću. Drugi talas feminizma donosi ideje kao što su separacija seksa i reprodukcije, kritika monogamije, kritika braka, isticanje uživanja i slobode biranja partnera, kritizirajući prisilnu heteronormativnu seksualnost unutar patrijarhata. Feministička teorijska praksa je nastavila sa razvijanjem Fukoovih istraživanja na teme medicinskih intervencija prilikom rođenja u 19. vijeku i nastanka distinktnog identiteta lezbejstva i homoseksualnosti. Najkoherentniju teoriju seksualnosti stvorila je psihoanalitička struja feminizma kritički ispitujući radove austrijskog psihoanalitičara Sigmunda Frojda (Sigmund Freud) i francuskog psihoanalitičara Žaka Lakana (Jacques Lacan) odbacujući falocentrične i androcentrične pretpostavke koje ženskoj seksualnosti oduzimaju aktivitet i posebnost, istovremeno je određujući kao insuficijentnu. Ova teorija je bila na meti kritika, zastupljenim stanovištem da je seksualnost historijski promijenjiva kategorija, te ako se falocentrizam dopuni ženskom tjelesnom specifičnošću, esencijalizacija ženske seksualnosti ne može biti izbjegnuta. Shvatanja ženskog orgazma poduprla su kritiku heteronormativne seksualne prirode, gdje su žene imale umanjeno pravo uživanja, s nebitnim i nepoželjnim ženskim orgazmom, jer je seksualni akt bio fokusiran isključivo na muško zadovoljstvo. U kontekstu nejednakog odnosa moći, raspravljalo se o kontracepciji, bezbjednom seksu i pravu na abortus, gdje žene nisu u mogućnosti ostvarivanja prava nad vlastitim tijelom, zdravljem i zadovoljstvom, jer po tradicionalnom sistemu ženska seksualnost ovisi o funkciji zadovoljenja muške seksualnosti.⁵³

⁵³ Milojević, Ivana. Markov, Slobodanka. *Uvod u rodne teorije*. Univerzitet u Novom Sadu. Centar za rodne studije ACIMSI. Novi Sad, 2011. Str. 347-356.

4.2. Seksualna teorija Sigmunda Frojda

„Centralno mjesto psihoanalize, austrijskog psihoanalitičara Sigmunda Frojda (Sigmund Freud) zauzimala je tema o seksualnosti. 1905. godine Frojd objavljuje prvo izdanje knjige *'Tri rasprave o teoriji seksualnosti'*, a do 1926. godine knjiga je doživjela šest izdanja. Frojd je seksualnost tumačio u skladu sa koncepcijama ljudske vrste, engleskog znanstvenika i tvorca teorije evolucije Čarlsa Darvina (Charles Darwin). Po Darvinu dva osnovna principa su prirodna i seksualna selekcija. Prvi služi za opstanak vrste, a drugi se fokusira na zadovoljstvo. Vodeći se ovim principima Frojd nudi dvije vrste nagona, nagon samoodržanja i seksualni nagon odnosno eros. Nagon označava neizbježni unutrašnji čovječiji nadražaj. Zastupao je ideju da seksualni nagoni imaju svoj izvor, snagu, cilj i objekat. Izvor je tjelesno razdraženje neke od različitih erogenih zona. Snaga označava raspoloživu količinu energije. Cilj predstavlja rasterećene od napetosti i zadovoljenje određenog parcijalnog ili genitalnog nagona na odgovarajućem objektu, a objekat može biti lični ili tuđi dio tijela, predmet, te zamišljena ili stvarna osoba. Nagon i snaga označavaju nepromjenjive faktore, dok su izvor, cilj i objekat promjenjivog karaktera. Opšte poimanje seksualnosti odnosi se na biološku prirodu pola, spolnih razlika i funkciju razmnožavanja, koju Frojd naziva *genitalna seksualnost*. Frojdovo shvatanje seksualnosti ide dalje od genitalne seksualnosti, obuhvatajući seksualne odnose nastranih ljudi i djece. Ovom kognicijom seksualnost dobiva svoje puno značenje, uspostavljanjem pravog stanja stvari, otklanjajući pojam seksualnosti iz uskih nametnutih granica.

U Prvom eseju *'Seksualne nastranosti'* Frojd se bavi kritikom vjerovanja da je homoseksualnost posljedica degeneracije ili urođenih karakteristika. Vršiti distinkciju između *'devijacije u odnosu prema seksualnom objektu'* (posmatrajući osobu prema kojoj je usmjerena seksualna privlačnost) i *'devijacija u odnosu prema seksualnom cilju'* (posmatrajući akt prema motivu nagona). U devijacije ubraja: homoseksualnost, pedofiliju i zoofiliju. Na pitanje homoseksualnosti, kao odgovor iznosi ideju o biseksualnosti. Maskulinu i femininu dispoziciju prepoznaje kod oba pola, konzistentnu tokom djetinjstva do izbora finalnog objekta, a izbor zavisi od preddominacije predispozicija. *'Komponentama instikta'* Frojd naziva seksualne nagone koji se tokom perverzije fragmentiraju na diferentne dijelove. Kod pojave heteroseksualnosti, komponente instikta se konvergiraju u pravcu genitalne zrelosti (zrela seksualnost). Frojd izaziva veliku pažnju, iznošenjem dva zaključka, da je neuroza negativ perverzije, uz obrazloženje da su sprovedena djela perverzija kroz ponašanje kod neurotičara

prisutna u imaginarnim fantazijama ili snovima. Drugi zaključak je da perverzija čini sklop normalne konstitucije.

U Drugom eseju *'Infantilna seksualnost'* 1915. godine navodi da se seksualni život djeteta može ispoljavati između treće i četvrte godine života, ali se manifestacija nagona suočava sa mnogobrojnim preprekama, kao što su vaspitanje, interne prepreke (odbojnost ili gnušanje), skromnost i moralni standardi. Ističe tri bitne faze razvoja ličnosti u trajanju do napunjene pete godine starosne dobi. Prva faza ili oralna faza libido, se ograničava na usta, gdje je oblik zadovoljstva djeteta njegovo tijelo i grudi njegove majke, koje smatra vlasništvom ličnog ega. Druga faza nastaje između druge i treće godine životne starosti djeteta, kada snaga libidnog interesa prelazi sa oralnog na analni dio, dječijim zadovoljstvom izbacivanja fecesa. Oralna faza je pasivna, dok je analna ispoljena prema spoljašnjem svijetu i prividnom stvaranju osjećaja moći. Treća faza je faza libidinalnog razvoja ili falusna faza. Libidinalne gatifikacije kod osoba oba pola se centriraju na polne organe. U falusnoj fazi osnovu igru u razvoju ličnosti igra edipov kompleks. U Edipovom kompleksu libido je vezan za sliku roditelja i čini jezgro neuroze. Dalji razvoj dječje seksualnosti čini vrijeme latencije. Pojačana je represija i amnezija rane godine života. Tokom puberteta razvija se svijest o polnim organima gdje Frojd navodi pasivnu ulogu žene. Sve faze se međusobno prepliću, ali ne i završavaju. Nagoni mogu da dožive potiskivanje, preokretanje u suprotno, okretanje protiv sopstvene ličnosti i sublimaciju.

U Trećem eseju *'Transformacije puberteta'* Frojd navodi da rana faza seksualnosti ima isključivi objekt u individualnom izboru, dok postpubertalna faza za izbor objekta uzima voljenu i željenu osobu, u periodu nastanka pune fizičke i psihičke zrelosti. 1912. godine Frojd opisuje koncept ambivalentnosti u *'Dinamici transfera'*, razmatrajući ambivalentnost između ljubavi i mržnje, uz karakteristike pregenitalnih objektnih relacija. Istakao je kontrast između afektivnih, trenutnih, tpičnih ili infantilnih komponenti instikta i senzualnog pubertetskog izbora objekta. Dijete mora da se odrekne ranih incestuoznih objekata ljubavi predstavljenih u ocu ili majci, kako bi aktiviralo senzualni izbor objekta. Smatrao je da niko od nas ne može izbjeći uticaj najranijih incestualnih izbora objekata djetinjstva, jer imaju udio tokom čitavog života. Ističe da je svaki patološki seksualni poremećaj pravilno posmatrati kao jednu inhibiciju u razvoju.⁵⁴

„Druga Frojdova teorija ljubavi sadržana je u članku *'O narcizmu'* 1914. godine, u kojem Frojd navodi da voljena osoba može predstavljati idealizovani aspekt sebe. Ta vrsta ljubavi se opisuje kao utopijsko spajanje osobnog idealizovanja sebe i voljene osobe. Američki profesor

⁵⁴ <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0351-2665/2006/0351-26650602043B.pdf> - pristupljeno: 14. 06. 2019. god.

psihologije Martin Bergman (Martin S. Bergmann) 1980. godine pronalazi i treću Frojdovu teoriju ljubavi u tekstu *'Instikti i njihove promjene'*. Frojd ljubav definiše stavom ega, određenim zadovoljavanjem svih potreba, a ne samo seksualnih. Ljubav se posmatra kao emocija, a ne kao sublimacija instikta. Takav objekt ljubavi postaje uniforman, za razliku od objekta nagona. Zaključuje da je ljubav više od instikta i da je totalni ego uključen u voljenje svih objekata. Bergman smatra da su Frojdove ideje o ljubavi modelirane na teoriji snova. Ljubav je transfer libida sa figure iz djetinjstva na figuru u sadašnjosti, koja evocira nesvjesnu predstavu primarnog objekta ljubavi. Kada dođe do spajanje predstava, ljubav se pojavljuje kao i manifestni sadržaj sna.⁵⁵

4.3. Mišel Fuko o seksualnosti

„U prvom djelu *'Mi Vikotrijanci'*, knjige *'Historija seksualnosti'* francuski filozof Mišel Fuko (Michel Foucault) navodi da je početkom 17. stoljeća seksualnost bila zatvorena unutar stana supružnika, čineći normu i jezgro svake kuće, sa glavnom funkcijom razmnožavanja. Izvan spavaće sobe u društvenom prostoru seksualnost postaje tabu tema. Neplodnost je posmatrana kao oblik devijacije, primorana da se nosi sa posljedicama.

17. stoljeće opisuje se kao začće doba prigušivanja seksualnosti, nastalo uporedo sa razvojem kapitalizma. Kapitalizam se vodio idejom da snaga potrebna za rad ne smije biti utrošena u beskorisne svrhe uživanja, osim uživanja sa reproduktivnom funkcijom svrstavajući seksualnost u način proizvodnje, uzastopno dokazujući Fukoovu hipotezu prigušivanja. Seksualnost biva cenzurisana, osuđena na šutnju i nepostojanje. Kršenje cenzure značilo je kršenje zakona i nepoštivanje vlasti. U svom djelu *'Historija seksualnosti'* Fuko iznosi vlastito protivljenje prema prigušenju za koji je odgovoran mehanizam vlasti. Nastojao je otkriti funkcionisanje sistema spajanjem tri segmenta, vlasti, znanja i zadovoljstva kako bi se potstakao govor o ljudskoj seksualnosti. Smatrao je da se o seksualnosti treba intenzivno govoriti da bi se oslobodila volja za znanjem. Diskurs je doživljavao kao državni instrument neophodan za objavlivanje i širenje ideologije.

U modernim društvima zaživio je govor o seksualnosti i seksualnim raznolikostima, te Fuko ističe da je potrebno napuštanje pretpostavke da su doba gušenja seksualnosti otpočela moderna industrijska društva. Analizirajući historiju iznosi stav da su drevna društva Kine, Japana, Indije

⁵⁵ <http://psihoterapijsketeme.rs/2014/tri-frojdove-teorije-o-ljubavi/> pristupljeno – 14. 06. 2019. god.

i Rima seksualnost doživljavali kao '*ars eroticu*' odnosno vrednovanje seksualne moći i zadovoljstva, dok su zapadna društva načinila '*scienta sexualis*'. Glavno središte '*scienta sexualisa*' nalazilo se na ispovjedi. Ispovjed je za Fukoa predstavljala tehniku Zapadnjačke proizvodnje istine, stvarajući društvo koje kontinuirano kroz život vrši priznavanje, komparirajući čovjeka sa životinjom. Krajem 19. stoljeća dotada gušena seksualnost se oslobađala psihoanalizom, služeći se pomenutom tehnikom priznavanja. Psiholozi postaju interpretatori seksualnosti, jer se rješenje svih problema vršilo u okviru psihoanalize, teorijom o potiskivanoj seksualnosti. Između psihoanalitičara i pacijenta postojale su 'veze vlasti'. Fuko ih je percipirao kao primordijalno polazište svake analize, osobito za anize na području seksualnosti. Na seksualnost se tada trebalo gledati kao na središte prolaza veza vlasti. Budući da se seksualnost odlikuje velikom instrumentalnošću, vlasti bi je mogle eksploatirati za uporište različitih strategija. Fuko iznosi misao da ne postoji uniformna strategija primjenjiva na potpuno društvo i na sva ispoljavanja spola.

Krenuvši od 18. stoljeća, povodom seksualnosti razrađeni su specijalni mehanizmi znanja i vlasti. Fuko ističe četiri strateške cjeline, odgovorne za ovaj postupak. Prvi je hysterizacija tijela žene. Žensko tijelo dovodi se u vezu sa poljem medicine analizirajući se kao fundamen plodnosti, i u vezu sa društvenim tijelom, obezbjeđivanjem porodičnog prostora. Slika majke kao neurozne žene predstavljena je kao oblik hysterizacije. Drugi postupak je pedagogizacija dječje seksualnosti. Smatrano je da djeca mogu podlijeći protivprirodnoj i nemoralnoj seksualnosti, te moraju biti zaštićena od opasnosti masturbacije i drugih oblika seksualnosti. Treći postupak je socijalizacija prokreativnih ponašanja koje može biti ekonomskog karaktera, uzimajući za primjer kočenja plodnosti nametnuta parovima putem poreskih mjera, zatim političkog karaktera, gdje parovi bivaju odgovorni za osnaživanje ili ograničavanje društva, te medicinskog karaktera, u kojem kontrola rađanja poprima patogenu vrijednost. Četvrti postupak je psihijatrizacija nastranih zadovoljstava. Seksualnost odraslih postaje predmet glavne analize, a seksualni nagon biva označen kao biološki i psihički, čije se nepravilnosti u vidu perverzije mogu ispraviti. Cilj strategije nije borba protiv seksualnosti, već njena proizvodnja.

Za Fukoa seksualnost je povezana sa mehanizmom vlasti, koja se od 17. stoljeća kontinuirano širi. Fuko ističe da je mehanizam seksualnosti stvorio sex i učinio ga poželjnim stvarajući na taj način najvažnije načelo svog funkcionisanja. Želja za zadovoljstvom nas tjera da upoznajemo seksualni odnos, otkrivajući vlast i zakon u njemu. Mehanizam seksualnosti svojim tehnikama omogućava vlastima kontrolu naših života. Društvo se prepušta mehanizmu

seksualnosti s uvjerenjem da će biti oslobođeno, ne znajući da mehanizam djeluje suprotno, vezujući ga jače za zakon i vlast, uskraćujući mu pravo na slobodu.“⁵⁶

4.4. Queer teorija

„Termin '*queer*' potiče od engleske riječi, koja u prevodu znači '*čudan*', '*čudak*', '*bizaran*' i '*sumnjiv*'. 80-tih godina 20-tog stoljeća, termin *queer* označavao je pejorativan naziv za gej muškarca. Tek od 90-tih godina *queer* postaje simbol emanipacije gejeva i lezbejki, te od simbola devijacije postaje znak afirmacije seksualne drugosti. Poprima univerzalno značenje različitosti u segmentu seksualnosti istovremeno opisujući teorijski model iz lezbejskih i gej studija.

Pojam '*queer teorija*' prvi put upotrebljava Italijanska autorica i profesorica Tereza de Lauretis (Teresa de Lauretis) 1990. godine na konferenciji, održanoj na Univerzitetu Santa Kruz u Kaliforniji. Iako Tereza prva pominje termin *queer teorija*, njenim utemeljiteljem se smatra francuski filozof Mišel Fuko (Michel Foucault). Fuko je zastupao mišljenje da je spol kao odrednica seksualnosti društveni konstrukt, a njegovo mišljenje prihvatila je čitava *queer* teorija. Kada smo govorili o Frojdovoj teoriji seksualnosti, ponovit ćemo da se opšte poimanje seksualnosti odnosi samo na biološku prirodu pola, polnih razlika i funkciju reprodukcije, no međutim seksualno ponašanje nije intencionalno isključivo potomstvu, što potvrđuje široki dijapazon seksualnih aktivnosti.

U skladu sa etičkim načelima, seksualnost i seksualna ponašanja ograničavaju se na binarni model 'ispravnog' i 'moralnog', te 'pogrešnog' i 'nemoralnog'. Diferencijacije između seksualnih ponašanja pokrenula su dva bitna termina '*homoseksualnost*' i '*heteroseksualnost*'. Heteroseksualnost se objašnjavala kao stabilna, prirodna i prihvatljiva kategorija seksualnosti, za razliku od homoseksualnosti, shvaćene kao problematične kategorije.

Mnoga straživanja u svijetu na temu seksualnosti dovela su do spoznaje da je seksualni život homosapiensa kompleksniji od ove dvije kategorije, što je osnažilo ideju queera. Centralno mjesto queera zauzima veličanje višestruke različitosti, opservacijom svijeta kroz čitav spektar boja, separirajući kulturno nametnute binarne modele. Queer teorija skreće pažnju na identitet, odnosno rješavanje krize identiteta i izražavanja. Zasniva se na književnoj i kulturnoj kritici

⁵⁶ <https://angusyoun111.wordpress.com/2010/01/04/istorija-seksualnosti/> - pristupljeno: 21. 06. 2019. god.

pola i roda, koje atakuju normativne identitete i binarne opozicije. Glavna osobina queer teorije je otpor prema strogom definisanju. Queer teoretičari otkrivaju kauzalni mehanizam moći, nametanjem normirane strejt ideologije i stvaranjem diskriminacije nad normirano odstupajućim seksualnim grupama, koje ne pripadaju tim standardima. Prema tome queer se ne ograničava na gejeve i lezbejke, već i na druge seksualne prakse i identitete., kao npr. trans odijevanje, hermafroditizam⁵⁷, sadomazohizam⁵⁸, prostituciju, promjenu pola itd. Džudit Batler (Judith Pamela Butler) američka filozofkinja postkulturalizma u svojoj knjizi *'Nevolja sa rodom'* izdatom 1990-te godine se protivi binarnoj podjeli roda, opisujući je sužavanjem stvarnosti. Batlerova smatra da postoji radikalni diskontinuitet između pola i kulturno konstruisanog roda. Batlerova zaključuje da rodovi ne mogu biti istiniti, lažni, stvarni, prividni, izvorni ni izvedeni, već da su oni radikalno nevjerovatni.

Postmodernizam je primjenu queera uveo u mnoge oblasti kulture, queer festivale, queer književnost, queer muziku i queer filmove. U BiH poznat je međunarodni queer filmski festival *'Merlinka'* s LGBT tematikom. Prvi put je organiziran u decembru 2009. godine u Beogradu. Od 2013. godine festival se održava u Sarajevu, a od 2015. godine i u Tuzli. Festival je dobio ime po beogradskoj trans legendi Vjeranu Miladinoviću Merlinki, koja je 2013. godine misteriozno i nasilno ubijena u Beogradu.⁵⁹ Najpoznatiji queer film je *'Venus Boyz'* režisera Gabriela Bora (Gabriel Baur). Film govori o životima *dreg kingova* i ženskoj muževnosti, ne samo u kontekstu preformansa već životnog izbora i potrebe. Akteri filma pokazuju nestabilnost i fluidnost roda. Film nije baziran samo na rodne uloge, nego i na druge stereotipe, društvene, klasne, seksualne i rasne što ukazuje složenost pitanja *'Ko smo i šta smo?'*.

Okrenemo li se na drugu stranu razumijevanja queera uočavamo da postaje pogodan termin za eksploataciju i manipulaciju, zasnovanu na tuđem neznanju. *'Kvirovanje'* queera možemo vidjeti svuda oko nas, prezentovanog kroz želju privlačenja pažnje s ciljem sticanja uniformnosti, izdvajanjem iz mase. „Ali te različitosti i uniformnosti se baziraju samo na spoljašnjosti bez suštine, svodeći se na modne detalje, isforsirano obezrođnjavanje individualizma i prazni hipsterizam, koji slijedi trendove. Kao dokaz tome je popularnost

⁵⁷ Hermafroditizam je pojava dvospolnog poremećaja. Naziv je dobila po grčkom božanstvu, bogu Hermesu i božici Afroditi. Uključuje postojanje jajnika i testisa, ujedinjenih u jedan polni organ ili udaljenih na različitim tjelesnim mjestima. S obzirom na kombinaciju hromosoma, vanjski ili unutrašnji spolni organi mogu biti potpuno muškog ili potpuno ženskog izgleda. Preuzeto sa: <https://www.medicinski.info/znacenje/hermafroditizam.html> - pristupljeno: 23. 06. 2019. god.

⁵⁸ Mazohist je žrtva seksualnog odnosa, koja želi i pristaje na partnerovo seksualno mučenje. Sadi je osoba koja tokom seksualnog odnosa svjesno muči svog seksualnog partnera, sa najmanjom mogućom željom njenog zadovoljenja. Preuzeto sa: <https://www.labin.com/lcplus/sadizammazohizam-7101> - pristupljeno: 23. 06. 2019. god.

⁵⁹ <https://www.merlinkausarajevu.com/> pristupljeno – 23. 06. 2019. god.

američke pjevačice Lejdi Gage (Lady Gaga) koja kroz scenske performanse se poigrava sa rodnim identitetom. Diskusije o njenoj seksualnosti, aseksualnosti, biseksualnosti i hermafroditizmu doveli su do stvaranja njenog queer imidža. Gagini spotovi sa androgenim izgledom, sado-mazo insinucijama, lancima, muškarcima na visokim potpeticama ili u mrežastim čarapama i sl. označavaju negativni queer imaginarijum, skrećući pažnju na perverzno, devijantno i skandalozno radi samog skandala. Po osnovu ovih kategorija 'queer' i 'in' postaju konherentni pojmovi. Međutim pravo značenje termina *queer* obuhvata sve one osobe čiji se život temelji van heteropatrijarhalnih normi.⁶⁰

5. Kratka historija homoseksualnosti

Konzistentnost homoseksualnih odnosa zabilježena je tokom čitave historije, još od vremena drevnih civilizacija, Egipta, Kine, Indije, pa sve do današnjeg postmodernog doba. Drevne civilizacije homoseksualne odnose su označavali kao prirodan čin, uzimajući za primjer politeističko božanstvo čija su seksualna ponašanja bila homoseksualne, heteroseksualne i incestualne prirode, o čemu nam svjedoče brojne priče iz politeističkih naučavanja. Politeistički bogovi i božice stupali su u ove vrste seksualnih odnosa, a njihovi sljedbenici su ih imitirali praktikujući njihova ponašanja.

„Osvrćući se na seksualno ponašanje politeističkog božanstva, shvatit ćemo da religija i homoseksualnost nisu dolazili u konfliktne sukobe, jer je u to vrijeme biseksualnost predstavljala teološku normu. Seksualni odnos nije predstavljao puku radnju, već je bio percipiran kao aspekt obožavanja. Kao dokaz vrijednosti seksualnog odnosa za primjer ćemo uzeti drevni tradicionalni običaj ritualnog razdjevičavanja djevojaka u vrlo mladoj životnoj dobi od šest godina. Seksualni odnosi kao vrhovno božansko dostignuće, odigrali su se čak u svetištima i hramovima. Distinkcija pola i roda nije poznavala svoje granice uzimajući za primjer religiju kao vrhovnu paradigmu. U Indiji hinduistički bogovi ne samo da su praktikovali i uživali seksualne odnose bez obzira na rod, već su podjednako i sami mijenjali svoj rod. Rod se malo ili nimalo uzimao u obzir, pa je seksualni odnos bio pitanje ličnog izbora. Također bogovi su u nekim situacijama ambivalentno manifestirali oba pola, jer je smatrano je da je muški elemenat sadržan u svakoj ženi, kao i suprotno, da je ženski elemenat sadržan u svakom

⁶⁰ <https://generojournal.org/downloads/genero-13-2009-pp-183-192.pdf> - pristupljeno: 23. 04. 2019. god.

muškarcu. Hinduizam je zastupao mišljenje da su seksualni odnos, seksualna orijentacija i rod promjenjivi tokom reinkarnacije. Kako u hinduizmu, tako i u budizmu rod nije bio normirano ograničen. Poznato je da u Šri Lanci, budističko obožavanje božice Patini uključuje muške tranvestitske sveštenike. Homoseksualni odnosi često su zahtjevali i religijsko blaslovljenje, a u hramovima oko Izraela bila je zastupljena muška tranvestitska prostitucija. Muške prostitutke bile su transparentne i tolerisane, ali ne poštivane i voljene. Tako se homoseksualni odnos više odnosio na poziciju, nego na partnera.

Prema tome poznati su i historijski seksualni zakoni. Prvi pisani zakon u historiji čovječanstva nazvan *'Hamurabijev zakon'* 1700. godine p. n. e. govorio je o bludu, prostituciji i preljubi. Naglasak zakona nije bio na seksualnom činu, nego na gubitku vrijednosti. Druga dva zakona su iz srednjeg asirskog perioda. Govorili su o kažnjivanju krivih optužbi za pasivnu homoseksualnost predvođenih stigmatizacijom i egzekucijom, ističući važnost muške reputacije. Incestualni odnos je zabranjen *'Hetitskim zakonom'* oko 2000. – 1200. godina p. n. e. Hetitskim zakonom homoseksualnost se nije dovođila u pitanje, osim ako se radilo o homoseksualnom incestu.

1946. godine u Egiptu je otkrivena grobnica Sakara blizu Memfisa, iz vremena Niusere oko 2453. – 2422. godine p. n. e. Unutar grobnice sahranjena su dva muškarca, držeći se za ruke u ljubavnom zagrljaju. Iznad grobnice stajao je natpis *'Ujedinjeni u životu, ujedinjeni i u smrti'*. Također i u predhistorijskoj Africi zastupljeni su bili tradicionalni ženski brakovi, a pronađene su i slike iz perioda oko 1300. godina p. n. e. na kojima je prikazivana plodnost, ali i muški istospolni seksualni odnosi. U Kini najuobičajniji seksualni odnos se zasnivao između pasivnog muškarca nižeg društvenog statusa i aktivnog muškarca višeg društvenog statusa. Poznate su i kineske pjesme *'Shi Jing' ('Klasične ode')* koje govore o rodno neodređenoj ljepoti i erotizmu. Muškarci su bili biseksualnog ponašanja. Ulazili su u romantične odnose sa drugim muškarcima, a sa ženama su stupali u bračne zajednice održavajući reproduktivnu funkciju. U ovom periodu brak je predstavljao samo rutinu odvojenu od ljubavi i emocija, potvrđenu familijarnim ugovorom.

Indijska kultura se počela mijenjati pod uticajem viktorske Britanije. Mnoge politeističke priče planski i namjerno su cenzurisane i pogrešno prevedene na engleski jezik, ali i na različite vrste indijskih dijalekata. Indijsko odbijanje lične kulture presudilo je u korist zapada. Moderni indijci za homoseksualnost su krivili mugalske osvajače, britanske imperijaliste i američke kapitaliste. Uprkos historijskim pričama koje broje hinduizam, Indija je homoseksualne odnose počela percipirati kao 'vanzemaljske', a za uticaje njihovog nastanka krivila je liberalni zapad i dekadentni islam.

Mojsijevim izbavljenjem izraelaca iz egipatskog ropstva nastaje prva monoteistička religija Judaizam. Judaizam preko Mojsijevih zakona donosi mnoge promjene u drevnim kulturama. Uvođenjem promjena seksualni odnosi dobivaju drugačiju konotaciju, a rod postaje od izuzetnog značaja. Seksualni odnos više nije predstavljao puki čin beznačajnog spolnog sjedinjavanja, odnosno penetraciju, te se jedini razlog stupanja u seksualne odnose vezao isključivo samo za prokreaciju.⁶¹

„U antičkom dobu smatralo se da je seksualna privlačnost prema muškarcu ekvivalentna osjećaju seksualne privlačnosti prema ženi. Iz toga razloga muška homoseksualnost i heteroseksualnost su bili sastavni dio grčko-rimske kulture.“⁶²

Kazali smo da se u antičkoj Grčkoj homoseksualnost manifestirala kroz istospolni seksualni odnos starijeg aktivnog muškarca i pasivnog mladića, nazvanim '*paiderastia*'. U Grčkoj i Rimu patrijarhat je bio paradigma vladajućeg sistema, hijerarhija je strogo vladala i među muškim seksualnim odnosima, dominacijom i poštivanjem starosne dobi aktivnog partnera. Pasivni mladići u seksualnim odnosima svođeni su na nivo žene, dok bi suprotna situacija sa dovodenjem starijeg aktivnog muškarca na taj nivo narušavala njegov dignitet. Upražnjavanje homoseksualnih odnosa je imalo i određeni rok trajanja, pa je važno samo do onog trenutka kada mladiću izraste puna brada, što je predstavljalo početak zrelosti i vremena za stupanje u heteroseksualnu bračnu zajednicu. Velika rasprostranjenost depilacijskih proizvoda dovela je do produžavanja održivosti istospolnih odnosa, a neki homoseksualni odnosi su se čak nastavljali i nakon stupanja u bračnu zajednicu, daleko od očiju javnosti.⁶³ „Homoseksualni odnos u staroj Grčkoj se može sagledati i sa ekonomskog segmenta postojanjem '*eratesa*' i '*eramenosa*'. *Eramenos* je bio mladić i izabrani štićenik starijeg muškarca *eratesa*. *Erates* je eramenosu pružao boravak u svome domu, odgajao ga i snosio njegove materijalne troškove. Za eramenosa ovaj odnos je značio udobniji život i mogućnost karijere.“⁶⁴

Muški istospolni odnosi su bili kulturalizirani i institucionalizirani, pa je *paiderastia* bila povezana sa obrazovanjem mladih građana u njihovim dužnostima. Stariji ljubavnici, odnosno učitelji su bili birani od strane mladićeve porodice, što je ujedno učvršćivalo i porodične veze. Atlaske škole nazvane '*gymnasia*' označavale su centralno mjesto udvaranja i nastanka

⁶¹ Naphy, William. *Born to be gay. Historija homoseksualnosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, Beograd, Zagreb, 2012. Str. 15-33.

⁶² Essehist. *Povijest marginaliziranih*. Časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti. Broj 8., godina 8., prosinac 2016. Str. 2-4.

⁶³ <https://www.balconn.com/site/dnevnik/vremeplov/1115-istina-o-seksualnosti-u-staroj-grckoj-i-rimu.html>

⁶⁴ Essehist. *Povijest marginaliziranih*. Časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti. Broj 8., godina 8., prosinac 2016. Str. 2-4.

seksualne privlačnosti. Literatura o visokim idealima međuljudskih veza navodila je seks kao slučajni dio afere.

„Najzanimljivi primjer istospolne muške ljubavi dolazi iz Tebe. Tebanci su bili poznati po 'Svetoj četi', vojsci sastavljenoj od stotinu i pedeset parova homoseksualnih ljubavnika, koji su u legendarnoj bici pobijedili Spartance, a kasnije 338. godine p. n. e. bili poraženi od strane Aleksandra Makedonskog. Kada se govorilo o 'Svetoj četi' Platon je smatrao da bi vojska jedne države sastavljena od ljubavnika i njihovih ljubavi bila najbolji upravitelj svoga grada.⁶⁵ Ostali dokazi o homoseksualnoj ljubavi zabilježeni su i kroz mnoge eksponate i umjetnička djela, a jedno od njih je i Platonovo pisano umjetničko djelo 'Gozba' ('Symposium'). Tema ovog djela je homoseksualni odnos i filozofija ljubavi. U djelu mladić Alkibiad prepričava lični neuspjeli pokušaj zavođenja Sokrata. Za Sokrata je bilo ponižavajuće da mladić inicira ljubavnu vezu sa starijim muškarcem. Navodi se razlika između 'nebeske ljubavi' i 'profane ljubavi'. *Nebeska ljubav* je zasnovana na harmoniji duše i privlačnosti duha, dok je *profana ljubav* usmjerena na tjelesno zadovoljstvo. Nebesku ljubav je moguće dostignuti samo odnosom dvaju muškaraca, te je Platon zahtijevao zakonsku regulaciju homoseksualnog odnosa.“⁶⁶

„Budući da je paiderastia bila dozvoljena do određenog perioda i premda je seksualni odnos između dječaka i muškarca bio dozvoljen i poželjan, a odnos između dva muškarca nepoželjan i nedozvoljen, rimski car Julie Cezar bio je izložen ismijavanju i kritiziranju. Razlog tome bila je ljubavna veza sa kraljem Nikomediom u Bitiniji, nastala u Cezarevoj starosnoj dobi od devetnaest godina, kada se smatrao već zrelim muškarcem. Rimljani su seks posmatrali isključivo kroz penetraciju. Muškarcu je bilo dozvoljeno penetrirati iz više razloga, radi potomstva, radi seksualnog opuštanja, državnih interesa ili ljubavi, ali biti pentriran za muškarca je značilo veliko uvredu i osudu analognu današnjoj homofobiji. Međutim ovo pravilo nije vrijedilo kada je bila riječ o robovlasništvu. U Rimskoj kulturi svaki rob ujedno je bio i seksualni rob, ako je to bila želja njegovog gospodara. Penetracija starijeg roba je bila dozvoljena i nije bila od vrijednosnog značaja, s tim da se dignitet robova svakako nije mogao dovesti u pitanje.“⁶⁷

„O ženskoj istospolnoj ljubavi iz ovog perioda se zna vrlo malo. Iako nisu zabilježena odobrenja, niti osuđenja ovih odnosa, smatra se da u to vrijeme ženski istospolni odnosi nisu

⁶⁵ Naphy, Wiliam. *Born to be gay. Historija homoseksualnosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, Beograd, Zagreb, 2012. Str. 51-91.

⁶⁶ Essehst. *Povijest marginaliziranih*. Časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti. Broj 8., godina 8., prosinac 2016. Str. 2-4.

⁶⁷ Naphy, Wiliam. *Born to be gay. Historija homoseksualnosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, Beograd, Zagreb, 2012. Str. 51-91.

dobivali na značaju radi nemogućnosti penetracije među ženama. Također, ženski istospolni odnosi u Grčkoj nisu bili prošireni koliko i muški, pa stoga i nisu bili karakteristični za homoseksualni život. Jedina povezanost stare Grčke i homoseksualnosti se dovodi u vezu sa otokom Lezbos i pjesnikinjom Sapfo, koja je živjela oko 6. stoljeća p. n. e. Pisala je poezije o nježnoj ženskoj ljubavi, a Platon inspirisan njenim pjesmama nazvao je desetom Muzom. Pored Sapfoinih pjesama smatra se da postoji i određeni broj '*Koralnih oda*' iz 7. stoljeća p. n. e. u kojima je naglašena ženska homoseksualnost. Žene lezbejke Rimljani i Grci su nazivali '*tribade*'. Termin '*tribade*' dolazi od grčke riječi '*tribein*' što znači '*trljati jedno o drugo*'. Rimljani su ovaj termin također koristili i za žene koje su penetrirale umjetnim falusom. Pojam '*tribadizam*' u 20. stoljeću dobiva pogrдно značenje označavajući žensku homoseksualnost.⁶⁸

Nastankom i razvojem monoteističkih religija homoseksualni odnosi gube na značaju, susrećući se sa društveno-religijskim osudama i kritikama, mijenjajući društveno-histrijsku vrijednost homoseksualnosti. Pojavom kršćanske religije u Rimu, homoseksualnost doživljava kulturnu eliminaciju. Kršćanska naučavanja istospolne seksualne odnose čvrsto osuđuju i odbacuju, uz obrazloženje da su istospolni seksualni odnosi đavolja djela. Kasniji nastanak islamske religije značio je novi društveno osuđujući udarac za odbacivanje homoseksualnih odnosa u okviru monoteističkih religijskih naučavanja.

„Tokom srednjeg vijeka u periodu od 4. do 18. stoljeća homoseksualni odnosi su bili strogo osuđivani. Pripadnici homoseksualne orijentacije prolazili su kroz različite oblike kaznenih mučenja, progona i smrtnih presuda od strane Crkve. Najveću potporu u 13. stoljeću Crkva dobiva teološkim djelom '*Summa theologica*' italijanskog filozofa, teologa, crkvenog naučitelja i svetca Toma Akvinskog (Thomas Aquinas). U djelu '*Summa theologica*' Akvinski navodi da je upotreba spolnih organa u bilo koje neprokrativne svrhe bludna i grešna. Homoseksualne odnose strogo je osuđivao radi nemogućnosti obavljanja reproduktivne funkcije u svrhu začeća. Firenca je prvi evropski grad koji je obilježio historiju homoseksualnosti u 15. stoljeću. U Firenci je osnovano prvo državno antihomoseksualno tijelo kojem je primarni cilj bio borba protiv homoseksualnosti. Homoseksualnot od tada postaje kriminalizirana u mnogim državama. Od 18. stoljeća krenuvši od revolucionarne Francuske mnoge zemlje širom svijeta počele su dekriminalizirati homoseksualnost, osim Njemačke koja 1872. godine uvodi zakonski članak 175 o kažnjavanju homoseksualnih odnosa. 19. stoljeće označava prekretnicu u historiji homoseksualnosti. Prvi put se javljaju aktivistički pokreti i otpori protiv društva i vlasti radi osuđivanja homoseksualnosti. Vjerovalo se da su negativni društveni stavovi prema

⁶⁸ Essehst. *Povijest marginaliziranih*. Časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti. Broj 8., godina 8., prosinac 2016. Str. 2-4.

homoseksualnosti proizašli iz religijskih uvjerenja, sve dok se kasnije homoseksualnost nije počela sagledavati iz naučno psihijatrijskog ugla. Najznačajniji aktivista tokom 19. stoljeća bio je njemački advokat, novinar, homoseksualac i pionir modernog gej prava Karl Enrih Urlih (Karl Heinrich Ulrichs). Isticao je tezu da je spolno usmjerenje urođeno, prirodno i nepromjenjivo. Za Urliha spolno usmjerenje je inherentno ljudskoj karakteristici, a homoseksualnost je prirodan oblik ljudskog seksualnog izražaja. Istraživao je formiranje spolnih organa embrija i uvidio da nastaju iz istog tkiva. Zaključio je da 'duh' u početnoj fazi nastanka nerazvijen, te da se tokom dalje faze razvoja, 'duh' u svakoj osobi može formirati kao ženski ili kao muški. Shodno tome dolazi do saznanja da postoji ženska duša u muškom tijelu, uvodeći oznaku trećeg pola za takve osobe. Po uzoru na Platonovu '*Gozbu*' uvodi termin '*uranier*' kojim bi označio mušku ljubav. 1869. godine mađarski novinar Karoli Maria Kertbeni (Karoli Maria Kertbeny) prvi put uvodi pojam '*homoseksualac*' i '*homoseksualnost*'. 1897. godine njemački seksolog, ljekar i osnivač prve homoseksualne organizacije Magnus Hiršfeld (Magnus Hirschfeld) osniva *Znanstveno-humanitarni komitet* u Berlinu zalagajući se za prava LGBT osoba, a 1919. godine osniva i *Institut za seksualne znanosti*.

Uspostavom totalitarnih režima homoseksualnost se ponovo našla na crnoj listi kaznenih djela. Fašistički režim u Italiji, homoseksualnost je smatrao opasnim padom u degeneraciju, naročito nakon depopulacije stanovništva uzrokovane Prvim svjetskim ratom. Po naređenju fašističkog vođe Benita Musolinija (Benito Amilcare Andrea Mussolini) muška homoseksualnost je progonjena i kažnjavana. Članak o homoseksualnosti je uklonjen iz konačne verzije zakona radi državne reputacije. Samatralo se da homoseksualci štete Mussolinijevom planu o antrološkoj revoluciji i talijanskoj 'rasi'. Središte totalitarnog projekta zauzimala je nacistička ideologija '*Trećeg Rajha*' ('*Drittes Reich*'), na čelu sa nacističkim vođom Adolfom Hitlerom, s ciljem progona i istrebljenja homoseksualaca, realizovana tokom Drugog svjetskog rata 20-tog stoljeća. 1933. godine dolaskom nacističke vlasti u Njemačkoj zabranjene su homoseksualne organizacije, časopisi, zatvoreni su gej barovi, i spaljena je biblioteka sa homoseksualnom literaturom, koja je činila kompleks Instituta za seksualne znanosti, osnovana 1919. godine. 1935. godine nacisti vrše pooštavanje članka 175, kazneno osuđujući sumnjive poglede ili dodire između muškaraca.⁶⁹

„Za vrijeme holokausta tokom Drugog svjetskog rata homoseksualci su bili žrtve najgorih oblika ljudske destrukcije. Identificirani rozim trokutovima, odvođeni su u koncentracione logore gdje su podliježali nasilju, mučenju i ubijanju, a često su bili primorani i na seksualne

⁶⁹ Essehst. *Povijest marginaliziranih*. Časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti. Broj 8., godina 8., prosinac 2016. Str. 5-12.

odnose na zatvorskim čuvarima u zamjenu za hranu ili odgađanje deportacije. Unutar deset koncentracijskih logora nalazili su se bordeli sa ženskim prostitutkama u kojima su zatvorenici prisilno prakticirali heteroseksualne spolne odnose. Za naciste homoseksualci su predstavljali prijetnju slabljenja arijske rase, zbog nemogućnosti održavanja reprodukcije. Destrukciji su podliježali gej muškarci, dok strah od lezbejki nije postojao, tako da je i članak 175 naglasak stavlja na kažnjavanje muške homoseksualnosti. Nacisti su na homoseksualnost gledali kao na društveno prenosnu zaraznu pojavu, predstavljenu kroz nacistički dijagram prenosa homoseksualnosti sa jednog muškarca na dvadeset i osam drugih muškaraca procesom zavođenja. Većina homoseksualaca bila je smještena u psihijatrijske ustanove i podvrgavana liječenju metodom 'lobotomije'⁷⁰. Lobotomija je na pacijente ostavljala trajne zdravstvene posljedice sa smrtnim ishodom i gubitkom pamćenja.⁷¹ Padom 'Trećeg Rajha' dolazi do raspuštanja koncentracijskih logora i oslobođenja zatvorenika, ali logoraši osuđeni članom 175 morali su odslužiti svoje kazne u drugim Njemačkim zatvorima. 1952. godine homoseksualnost je okarakterisana kao psihički poremećaj od strane američkih psihijatara.

„Seksualna revolucija 1960-tih godina značila je oslobođenje homoseksualnih osoba od diskriminacije i nastavak dekriminalizacije homoseksualnosti širom svijeta sve do 21. stoljeća. 1968. godine Istočna Njemačka legalizuje homoseksualne odnose za osobe u dobi iznad osamnaest godina, dok 1969. godine Zapadna Njemačka legalizuje homoseksualne odnose za osobe iznad dvadeset i jedne godine životne starosti. 1971. godine u više gradova u Njemačkoj emituje se film sa homoseksualnom tematikom pod nazivom 'Nije homoseksualac perverz, već situacija u kojoj živi' (*'Dicht der homosexuelle ist Pervers, Sondern die Situation in der er lebt'*). Nakon emitiranja filma dolazi do osnivanja lokalnih grupa za gej prava, povezanih sa studentskim novoljevičarskim pokretom.

⁷⁰ Portugalski neurolog Antonio Egas Monits (Antonio Egas Monitz) 1935. godine uvodi metodu liječenja mentalnih bolesti nazvanu lobotomija. Izvođena je na principu prekidanja određenih neuronskih krugova, odnosno veze prednjeg čeonjeg režnja s talamusom i hipotalamusom, instrumentalnom primjenom dvaju čeličnih igala sa drškama, dugih oko desetak centimetara. Prva operacija urađena je u SAD-u 1936. godine. Pokazala se vrlo efikasnom metodom liječenja i postaje prihvaćena širom svijeta. 1949. godine izumom lobotomije, Monits dobiva Nobelovu nagradu za medicinu. Britanski psihijatar Džon Pimper (John Pippard) prateći razvoj situacije kod nekoliko stotina lobotomiranih pacijenata shvatio je da su nuspojave operacije ozbiljne, a rezultati upitni. Britanski neurohirurg Henri Marš (Henry Marsh) uočava da su lobotomirani pacijenti vrlo apatični, usporeni i izgubljeni. Istakao je da su pacijenti mogli izgledati dobro, ali da su bili društveno uništene osobe. 1950. godine lobotomija je prvi put zabranjena u SSSR-u teom narušavanja principa čovječnosti, a do 1970-tih godina postaje zabranjena u mnogim državama. Neke države kao što su Velika Britanija, SAD, Belgija i Francuska i danas primjenjuju sofisticiranije metode lobotomije nazvane psihohirurgija. Preuzeto sa: <https://www.tportal.hr/teho/clanak/bizarna-povijest-lobotomije-od-cuda-do-sramote-20111110> - pristupljeno: 02. 07. 2019. god.

⁷¹ <https://www.express.hr/life/nacisticki-progon-gayeva-trpali-ih-u-ludnice-i-mrzili-vise-nego-zidove-1320> - pristupljeno: 03. 07. 2019. god.

Demonstracije na Christopher Streetu u Greenwich Villageu na Manhattanu, označile su historijski događaj za ostvaranje homoseksualne slobode. Dvije hiljade homoseksualaca suočilo se sa grupom od četiri stotine policajaca, tražeći svoja prava. Demonstracije su rezultirale uništenjem patrijarhalne i heteronormativne opresije, ali su i analizom prikupljenih dokaza doprinjele skidanju homoseksualnosti sa liste mentalnih bolesti 1973. godine.⁷²

6. Homoseksualni identitet

6.1. Lezbejski identitet

XXI ljubavna pjesma
XIII

*"Pravila se krše kao toplomjer
živa se prosipa po iscrtanim sistemima
negdje smo na selu koje nema jezik ni zakone,
jurimo gavranove i cariće kroz klisure neistražene
još od zore šta god radimo zajedno čista je domišljatost
mape koje su nam dali zastarjele su
godinama se vozimo kroz pustinju pitajući se da li će voda izdržati
halucinacije se pretvaraju u jednostavna sela
muzika na radiju postaje jasnija – nije ni Rosenkavalier ni Gotterdammerung
već ženski glas koji pjeva nove riječi na stare melodije, tihim basom. Flauta na kojoj sviraju žene izvan zakona."*
(Adrienne Rich)⁷³

„Termin 'lezbejka' označava osobe ženskog pola, koje seksualno i emotivno privlače žene, te s njima ulaze u seksualne odnose. Prvi put se spominje u medicinskom časopisu 'Alienist and Neurologist' u članku o Lusi En Lobdel (Lucy Ann Lobdell), ženi koja se oblačila u mušku odjeću i gajila erotsku ljubav prema ženama. Lezbejski identitet je pojam koji nastaje u okviru historijskih dešavanja, te lezbejskih i feminističkih pokreta.⁷⁴

„Za francuskog filozofa Mišela Fukoa (Michel Foucault) shvatanje homoseksualnog identiteta treba tražiti u modernom dobu, s nastankom novih naučnih disciplina, seksologije i

⁷² Essehst. *Povijest marginaliziranih*. Časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti. Broj 8., godina 8., prosinac 2016. Str. 12.

⁷³ Adrijen Rič (Adrienne Rich) je američka pjesnikinja, esejistkinja i feministkinja. Tematika njenih poezija bila je podčinjenost žena i lezbejki. Obilježila ju je politička aktivnost u Novoj Ljevici, pokret za građanska prava i feministički pokret. 1974. godine zajedno sa Alenom Ginzberg (Allen Ginsberg) dodijeljena joj je Nacionalna nagrada za poeziju, izdavanjem knjige "Ronjenje u propast (Diving into the Wreck)". 1976. godine razvodom okončava heteroseksualni brak, nakon čega njen bivši muž počinjava suicid, te se javno deklarirše kao lezbejka, ulazeći u erotsku ljubavnu vezu sa jamaičkom spisateljicom Mišel Klif (Michelle Cliff), sa kojom je provela ostatak svog života.

⁷⁴ Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 60.

psihijatrije, koje homoseksualna ponašanja određuju kao distinktivne i decidne kategorije, dodijeljujući im nazive i tvoreći im definicije. Tada se prvi put javljaju osobe sa homoseksualnim kategorijama ponašanja, identificirajući se kao pripadnici tih kategorija, gradeći homoseksualni društveni identitet.⁷⁵

„1897. godine njemački doktor medicine, seksolog, socijalist, jevrejin i prije svega homoseksualac Magnus Hiršfeld (Magnus Hirschfeld) osniva *Naučno-humanitarni komitet (Scientific Humanitarian Committee)*. Zalagao se za pravnu i društvenu toleranciju homoseksualnosti. Zajedno sa istraživačicom Anom Ruling (Anna Rueling) 1919. godine uvodi termin *'treći pol'*, kojim bi identificirao pripadnike homoseksualne orijentacije, ističući da homoseksualnost i digresija od određenih spolno-rodnih uloga čine monolitnost homoseksualnog identiteta. Objavljen je film o homoseksualcima, čiji je scenario pisalo istraživanje Nacionalno-humanitarnog komiteta, anketirajući deset hiljada muškaraca i žena, anketom od stotinu i trideset pitanja. Finalna verzija istraživanja je objavljena 1914. godine u knjizi *'Homoseksualnost muškaraca i žena'*.

Poslije Drugog svjetskog rata nastaju prve gej i lezbejske organizacije. 1945. godine osnovana je gej i lezbejska *'COC'* organizacija u Amsterdamu, 1948. godine *'COC'* organizacija u Kopenhagenu, a 1955. godine lezbejska organizacija u San Francisku *'Daughters of Bilitis'*, kao društvena alternativa ilegalnim lezbejskim barovima koji su se suočavali sa policijskim napadima. Organizacija je zasnovana na percepciji roda i rodni uloga, baveći se mijenjanjem stereotipa o lezbejkama. Pet godina nakon osnivanja lezbejske organizacije, osnovana je i prva lezbejska konferencija. Štampaju se i prvi lezbejski časopisi. 1947. godine u SAD-u izlaze lezbejske novine *'Vice versa'*, štampane od strane američke LGBT aktivistkinje Lise Ben (Lisa Ban). Također lezbejska organizacija iz San Franciska *'Daughters of Bilitis'* izdaje lezbejski časopis *'The Ladder'*.⁷⁶ Prvo LBGT udruženje *'Q'* u Bosni i Hercegovini osnovano je 2004. godine, ali borba za vidljivost LBGT osoba postojala je i ranije, skrivena od javnosti. Događaji za podizanje svijesti o pravima LBGT osoba odvijali su se u sigurnim prostrima. Jedan takav događaj održan je u aprilu 2003. godine u organizaciji *'Nansen dijalog Centra iz Sarajeva (NDC)'*. Cilj događaja bio je upoznavanje o pravima LBGT osoba. Red NDC-a sa radom je otpočeo u septembru 2000-te godine. Organizacija se u posljednjih 13 godina bavila interetničkim dijalogom u lokalnim zajednicama i školama, Srebrenice, Bratunca, Zvornika i Jajca, kreirajući trans-etnički prostor. Od 2000.-2006. godine uvedene su kulturne, socijalne i akademske akcije u Sarajevu i Istočnom Sarajevu. Međutim zbog nemogućnosti dobijanja

⁷⁵ http://lgbti.ba/homoseksualnost/#_edn11 – pristupljeno: 05. 07. 2019. god.

⁷⁶ <http://lgbti.ba/homoseksualnost/> - pristupljeno: 05. 07. 2019. god.

fondova NDC nije mogao nastaviti djelovanje u ovim segmentima.⁷⁷ *'Sarajevski Otvoreni Centar (SOC)'* je organizacija koja zagovara potpuno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBT osoba, osnovana 2008. godine.

„Prva knjiga o lezbejskoj ljubavi javlja se prije Prvog svjetskog rata. 1904. godine u Francuskoj objavljena je knjiga pod nazivom *'Žena mi se pojavila'* (*'A woman appeared to me'*), autorice Rene Vivian (Renee Vivien). Poslije Prvog svjetskog rata izdate su još dvije knjige. Jedna u Italiji 1919. godine pod nazivom *'Izdaja'* (*'Perfidie'*), autorice Marije Volpi Nanipijeri (Maria Volpi Nannipieri), a druga je bila legendarni roman *'Bunar samoće'* (*'The Wed of Loneliness'*), 1928. godine u Velikoj Britaniji autorice Redklif Hel (Redclyffe Hall).

Sa feminističkog aspekta, lezbejski identitet tvori se iz analize društvenih struktura, sačinjenih od hijerarhijske moći hegemonije, proizvodeći diskriminaciju nad manjinskim društvenim kategorijama. U prvi plan se ističe patrijarhat, neraskidovo povezan sa religijom, kao krucijalni pokretač fragmentacije rodnih i spolnih uloga uvažavajući i priznavajući samo legislativnu heteroseksualnu normu. Ženska seksualnost u patrijarhalnoj sredini gotovo uvijek je bila tabu tema. Tradicionalno patrijarhalno shvatanje seksualnih odnosa vezuje se samo uz muške genitalije, te stoga odbacuje mogućnost lezbejskih seksualnih odnosa.⁷⁸ „Feministički pogled se usmjeravao na sve društvene skupine, selektovane kao različite i deprivinirane iz šovinističke hegemonijske moći. Cilj feminističkog pokreta je bila revolucija društvenog položaja i seksualnih sloboda žena i lezbejki.⁷⁹ „Tokom 80-tih i 90-tih godina prošlog vijeka nastaju lezbejske organizacije u svijetu, osnovane od strane feminističkih lezbejki. Smatrale su da heteroseksistični sistem vrši opresiju lezbejki iz dva razloga, devijacije od heteroseksualnog pravilnika, i same pripadnosti ženskom polu. Za vrijeme feminističkog pokreta formira se i uvažava homoseksualni identitet, inicirajući separaciju degenerativnog i latentnog od naturalnog i manifestnog. Zahtjeva se javno deklariranje homoseksualnosti kao političkog čina, te dihotomija i razumijevanje pojmova *'homoseksualno'* i *'gej'*. Pojam *'homoseksualno'* označava seksualno ponašanje, dok pojam *'gej'* označava stil života i politički stav. 1969. godine homoseksualni idenitet dobiva politička obilježja, deklaraciju i vidljivost, prvom paradom ponosa u New Yorku, gej i lezbejskom pokretu, proizašlom iz konflikta policajaca i gej muškaraca i lezbejki.⁸⁰

⁷⁷ <http://lgbti.ba/nezaboravljeni-lgbti-aktivizam-u-bih/> - pristupljeno: 06. 11. 2019. god.

⁷⁸ <http://lgbti.ba/homoseksualnost/> - pristupljeno: 05. 07. 2019. god.

⁷⁹ Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011. Str. 61-62.

⁸⁰ <http://lgbti.ba/homoseksualnost/> - pristupljeno: 05. 07. 2019. god.

Lezbejski identitet uticajem različitih čimbenika, naročito pisane literature i medijskih sadržaja doveo je do fragmentacije lezbejki u stereotipne kategorije. Po pitanju ovih kategorija lezbejska mišljenja se razilaze, neke ih odobravaju, druge ih ironično komentiraju, dok ih neke oštro i argumentno osuđuju i odbacuju. „Sa segmenta stereotipnih kategorija razlikujemo nekoliko najpoznatijih vrsta lezbejskog identiteta.

Buč lezbejka (butch lesbian) je naziv za ženu lezbejku koja izgleda i koja se ponaša kao muškarac. Odnos društvene sredine prema ovim lezbejkama je isti kao i prema feminiziranim muškarcima. Često su žrtve nasilja i maltretiranja radi anomalije rodnih uloga. Osuđivane su za promovisanje muških principa i imitiranje heteroseksualnosti, kao i heteroseksualnih rodnih uloga.

Fem lezbejka (femme lesbian) je naziv za ženu lezbejku čiji se estetski fizički izgled i javno ponašanje ne razlikuje od heteroseksualne žene. Ženstvene su, sklone su dotjerivanju i ne odstupaju od kulturnih rodnih uloga.

Lipstik lezbejka (lipstic lesbian) je naziv za ženu lezbejku, koja istovremeno može biti i biseksualna. Ženstvena je, vodi brigu o fizičkom izgledu i uživa u estetskom dotjerivanju. Jedina razlika između fem i lipstik lezbejke je ta što fem lezbejku seksualno privlače buč lezbejke, dok lipstik lezbejke privlače fem lezbejke i druge lipstik lezbejke. Mediji komercijaliziraju lipstik lezbejke u zabavnim sadržajima radi ostvarivanja muške privlačnosti i gledanosti. Najčešće su promovisane kroz pornografski sadržaj u scenama homoseksualnih odnosa.

Stoun buč lezbejka (stone butch lesbian) je naziv za žene lezbejke koje o sebi govore u muškom rodu, radi ispoljavanja ličnog rodnog doživljaja. Dominantne su za vrijeme homoseksualnih odnosa i ne dozvoljavaju dodirivanje genitalija. Predvodnice su lezbejske revolucije 70-tih godina u Americi.

Soft buč lezbejka (soft butch lesbian) je naziv za ženu lezbejku koja prihvata stereotipne kategorije buč lezbejke, ali se njen estetski fizički izgled ne uklapa u potpuno muževno izdanje buč lezbejke. Unutar lezbejske sredine nije mnogo poželjno biti lezbejka, a ponašati se previše ženstveno ili previše muževno. Stoga ponašanje i fizički izgled soft buč lezbejke se nalazi na graničnoj ravni između ove dvije opcije.

Stoun fem lezbejka (stoune femm lesbian) je lezbejski identitet analogan stoun buč identitetu. Identitet se ne dovodi u vezu sa fizičkim izgledom ili rodnim izražavanjem, nego u vezu sa

stoun buč pertnerkom. Oznaka je za ženu lezbejku koja konativno poštuje pravilo nedodirivanja genitalija stoun buč partnerke.“⁸¹

*"Adrienne Rich
XXI ljubavna pesma
II*

"Probudila sam se u tvom krevetu. Znam da sam sanjala.

Mnogo pre toga sat nas je razdvojio, ti si bila za svojim radnim stolom već satima.

Znam šta sam sanjala: naša prijateljica pesnikinja ulazi u moju sobu u kojoj sam već danima pisala, papiri, olovke, pesme svuda razbacane, i želim jednu da joj pokažem pesmu mog života.

Ali sam neodlučna, i budim se.

Poljubila si mi kosu da me probudiš.

Sanjala sam da si pesma, kažem, pesma koju sam želela nekom da pokažem... i nasmejem se i opet nastavim da sanjam od želje da te pokažem svima koje volim." (Popivoda 2013: 5)

6.2. Gej identitet

„Osoba muškog pola koju emotivno i seksualno privlači muškarac, te stupa u seksualne odnose sa muškarcem naziva se 'gej'. Termin 'gej' zabilježen je XII-tog stoljeća u više jezika, engleskom ('gay' – 'veseo'), francuskom ('gai'), španjolskom ('gayo') i italijanskom ('gajo') jeziku. Smatra se da riječ 'gej' vodi porijeklo od franačke riječi 'gahi', što u prevodu znači 'zgodan'. 1630. godine termin 'gej' dobiva pervetirano značenje, označavajući lascivnu osobu.“⁸²

U antičkoj Grčkoj homoseksualnost se manifestirala kroz seksualni odnos starijeg aktivnog muškarca (učitelja) i pasivnog mladića, nazvan 'paiderastia'. Seksualno pasivni mladići su svrstavani u dvije kategorije 'kinadoi' i 'androgynoi'. Feminizirani muškarci su pripadali kinadoi skupini, dok su androgynoi bili muškarci suptilnog izgleda. I jedni i drugi su bili javno označeni i kategorisani, što ukazuje na postojanje gej identiteta. Heteroseksualnost i muška

⁸¹ Spahić, Aida. Gavrić, Saša. *Čitanka LGBT ljudskih prava 2. dopunjeno izdanje*. Sarajevski otvoreni centar. Fondacija Heinrich Böll. Sarajevo, 2012. Str. 62-63.

⁸² <https://www.iutarnji.hr/arhiva/geigay/2318915/> - pristupljeno: 10. 07. 2019. god.

homoseksualnost činila je sastavni dio grčko-rimske kulture, a praktikovanje samo jednog oblika seksualnosti se smatralo kulturnom ekscentričnošću.⁸³

„Današnji lokalno najrasprostranjeniji i najpoznatiji naziv za gej muškarce je termin *'peder'*. Etimologija termina *'peder'* vodi porijeklo upravo iz starogrčkog jezika i paiderastie. *'Paiderastia'* je složenica, izvedena od riječi *'paidos'*, što znači *'dječak'* i *'erao'*, što znači *'žudim'*. Termin *'peder'* se danas koristi u pogrđnom kontekstu, kako bi označio gej muškarca, no međutim malo je onih koji zaista znaju njegovo pravo značenje. Smatra se da je engleska riječ *'faggot'* što znači *'peder'*, postala uvredljiva u 17. stoljeću. Na francuskom jeziku *'faggot'* znači *'snop pruća'*, a figurativno je označavao žensku osobu starije životne dobi. U to vrijeme, u Francuskoj je bilo zastupljeno mišljenje da su svi gej muškarci feminizirani, pa se riječ *'faggot'* ponovno počela koristiti u negativnom kontekstu kao sinonim za gej muškarca.“⁸⁴

Egzistencija gej identiteta biva ugrožena pojavom kršćanstva. Homoseksualnost doživljava kulturnu eliminaciju kršćanskom arbitracijom, pod izgovorom đavoljeg djela. U 17. i 18. stoljeću pojava Molly Houses klubova je imala veliki uticaj na nastanak gej identiteta i kulture. *'Mollies'* je bila oznaka za feminizirane drag queen gejeve, koji su u to vrijeme bili na meti društvenih osuđivanja. Viktorijansko doba seksualnost ponovno vraća pod religijsku kontrolu.

„Za osiguravanje egzistencije gej identiteta u velikoj je mjeri zaduženo istraživanje američkog seksologa Alfreda Čarlsa Kinsija (Alfred Charles Kinsey) 1948. godine, kojim je ustanovljeno da niti jedna osoba nije isključivo homoseksualna, a ni heteroseksualna.

Tokom lezbejskog i gej pokreta 60-tih i 70-tih godina paiderastia ponovo postaje popularna pojava. 1978. godine britanski akademik Kenet Dejver (Kenneth Dover) objavljuje knjigu *'Greek Homoseksuality'* sa tematikom paiderastie stavljajući je na ključno mjesto razvoja umjetnosti, literature i filozofije. Kenetova ambicija se kretala u pravcu održivosti perpetuacije historijskog kontinuiteta homoseksualnosti. Smatrao je da bi održavanje kontinuiteta osiguravalo toleranciju homoseksualnosti u modernom dobu.“⁸⁵

„1896. godine Adolf Brend (Adolf Brand) pokreće prvi svjetski gej časopis u Berlinu *'Der Eigene'* (*'Svoj'*). 1916. godine emitiran je prvi gej nijemi film *'Vingarne'* (*'Krila'*) režisera Mauritsa Stilera (Mauritz Stiller), dok prvi bosanskohercegovački gej film nosi naziv *'Čakarovi doc'i'* dvaju režisera, Ivana Lovrića i Josipa Kezića.

⁸³ <https://www.balconn.com/site/dnevnik/vremeplov/1115-istina-o-seksualnosti-u-staroj-grckoj-i-rimu.html> - pristupljeno: 10. 07. 2019. god. Opširnije vidjeti na str.:

⁸⁴ <http://lgbti.ba/odakle-dolazi-peder/> - pristupljeno: 10. 07. 2019. god.

⁸⁵ <http://lgbti.ba/homoseksualnost/> - pristupljeno: 10. 07. 2019. god.

1977. godine u bivšoj Socijalističkoj republici Bosni i Hercegovini, homoseksualnost je stavljena na listu krivičnih djela, sa kaznom zatvora u trajanju od jedne godine. Završetkom rata u Bosni i Hercegovini (1992. – 1995.) ustavni zakon Bosne i Hercegovine 1996. godine uklanja homoseksualnost sa liste krivičnih djela, a 1998. godine Republika Srpska čini isto. Od završetka rata, pa do danas, mijenjaju se stavovi prema homoseksualnošću sa postepenim prihvatanjem homoseksualnog identiteta.⁸⁶

Krucijalni historijski događaj za učvršćivanje gej identiteta i prava desio se 2011. godine u SAD-u govorom državne sekretarke Hilari Klinton (Hilary Clinton) održanog u Ženevi. Hilari Klinton gej identitet je deklarirala kao prihvatljiv model ponašanja⁸⁷, ističući da su "gej prava ljudska prava i da su ljudska prava gej prava." (Spahić i Gavrić 2011: 67)

„Homoseksualni identitet se ne može ograničavati samo na seksualnu orijentaciju, on istovremeno zahtjeva inkluziju više dimenzija, samoetiketiranje, rodni identitet, rodne uloge, seksualnu privlačnost, emocionalnu privlačnost, fantazije, životni stil i seksualno ponašanje. Razvoj bilo kojeg seksualnog identiteta ima simultan tok kretanja bez obzira na seksualnu orijentaciju. Da bi se pravilno odredio, seksualni identitet se mora odvojiti od seksualne orijentacije. Seksualna orijentacija je emotivna i seksualna privlačnost prema osobi određenog pola, i ujedno i ineresovanje za tu osobu na osnovu spolnih i rodni karakteristika. Identitet seksualne orijentacije podrazumijeva svjesno prepoznavanje i etiketiranje, kao i internalizaciju seksualne orijentacije u društvenoj sredini u kojoj osoba egzistira.“⁸⁸ "Gej identitet, tj. seksualni identitet osobe, ne uključuje samo faktore koji su povezani sa seksualnom orijentacijom nego i šire okvire unutar kojih leži sama seksualna orijentacija. Faktori koji čine čitav gej identitet su: seks sa muškarcima, društvena povezanost sa LGBTTIQ osobama i zajednicama, preferirane emotivne veze, rodne uloge i identitet, seksualne potrebe, seksualne vrijednosti, modeli seksualnog izražavanja, te karakteristike seksualnih partnera, kao i identitet grupne pripadnosti gej populaciji i liberalni stavovi prema osobama koje pripadaju seksualnim manjinama." (Spahić i Gavrić 2011: 68)

*"Njegova ljubav prema meni je bila divna,
divnija od one koja se osjeća prema ženi." (jevrejski kralj David)⁸⁹*

⁸⁶ Spahić, Aida. Gavrić, Saša. *Čitanka LGBT ljudskih prava 2. dopunjeno izdanje*. Sarajevski otvoreni centar. Fondacija Heinrich Böll. Sarajevo, 2012. Str. 65.

⁸⁷ Spahić, Aida. Gavrić, Saša. *Čitanka LGBT ljudskih prava 2. dopunjeno izdanje*. Sarajevski otvoreni centar. Fondacija Heinrich Böll. Sarajevo, 2012. Str. 67.

⁸⁸ Spahić, Aida. Gavrić, Saša. *Čitanka LGBT ljudskih prava 2. dopunjeno izdanje*. Sarajevski otvoreni centar. Fondacija Heinrich Böll. Sarajevo, 2012. Str. 68.

⁸⁹ <https://www.espreso.rs/svet/planeta/291935/bez-njih-ne-bi-bilo-filozofije-poezije-nauke-kompiutera-ovi-geniji-zaduzili-su-civilizaciju-a-bili-su-gejevi> - pristupljeno: 11. 07. 2019. god.

6.3. Nastanak i razvoj homoseksualnog identiteta

Simplifikacija homoseksualnog identiteta najbolje se može razumjeti procesom samoetiketiranja. Samoetiketiranje predstavlja dozvolu osobe za ljepljenje određene etikete. Proces samoetiketiranja podrazumijeva učenje oznaka i shvatanje kategorija. Učenje oznaka spolnog identiteta javlja se u prvim godinama ljudskog života, najčešće u dobi od šest godina, kada djetetu nije čak ni razvijena sposobnost razumijevanja spolnog identiteta.

Kazali smo da u procesu socijalizacije djeca uče i usvajaju rodne uloge. Usvajanje rodni uloga najviše se održava putem igre. Već u vrlo mladoj dobi, djeca su osjetljiva na rodne uloge, a svakim odstupanjem od kulturno normiranih rodni uloga, djeca podliježu verbalnom maltretiranju često zasnovanom na temelju homoseksualnosti. Iako, nedovoljno stara za mogućnost razvijanja svijesti o značenju homoseksualnog usmjerenja, djeca jedna drugima upućuju izraze prezira riječima poput: '*peder*', '*muškarača*', '*curica*', '*lezbača*' i sl. Tada se kod djeteta razvija asocijacija između tih riječi i osobnog ponašanja, tačnije rodno ekscentričnog ponašanja. U takvim situacijskim okolnostima, djeca počinju prihvatati ideju o vlastitoj diferentnosti, društvenoj depriviranosti i nepoželjenosti. „Prolazak djeteta kroz rana iskustva diferentnosti i depriviranosti, američki sociolog Ričard Troiden (Richard Troiden) naziva stadijem senzitivacije⁹⁰ tokom razvitka homoseksualnog identiteta, u starosnoj dobi od 6 do 12 godina. Troiden navodi da za djecu te dobi pojam '*homoseksualnost*' nije od vrijednosnog značaja, te da ta djeca sebe ne doživljavaju spolno diferentnima. Djeca žive u uvjerenju da će odrasti kao heteroseksualci, baš poput njihovih roditelja. Za objašnjenje te činjenice, Troiden koristi termin '*predhomoseksualnost*'. U periodu od 6 do 12 godina života, djeca bivaju senzitivirana između dvije stvari, osjećaja diferentnosti u odnosu na ostale vršnjake svog pola i skupa oznaka i stavova. Oznake predstavljaju podrugljive izraze kao što smo naveli na početku, '*peder*', '*lezbača*', dok stavovi uključuju prezir i mržnju. Na temelju senzitivacije, djeca, uključujući i predhomoskualnu uče se antihomoseksualnim predrasudama. Za antihomoseksualne predrasude upotrebljava se i termin '*internalizirana homofobija*', osvrćući se na središte formiranja, čije uzroke nastajanja možemo tražiti u krugu roditelja i ostale djece. Internalizirana homofobija stvara pejorativnu i pervetiranu sliku homoseksualnosti, urezanu duboko u dječiju podsvijest sa dužim vremenskim rokom trajanja, sve do iznenadnog trenutka kada za vrijeme adolescencije ili odraslog doba izbiju na 'krivi' način.

⁹⁰ Senzitivacija je esencijalni tip učenja. Predstavlja čulnu osjetljivost na spoljašnje nadražaje, usljed konstantnog izlaganja tim nadražajima. Preuzeto sa: <https://www.najstudent.com/saveti/nacini-ucenja-286> - pristupljeno: 22. 07. 2019. god.

U periodu adolescencije počinje se razvijati svijest o homoseksualnosti. Adolescenti preispitavaju lične seksualne osjećaje i osjećaje drugih pripadnika istog pola, dovodeći ih u kauzalnu vezu. Promatraju tjelesno razvijanje i sazrijevanje, upoređuju se i izvode zaključke. Pored tjelesnih osobina upoređuju i međusobno ponašanje. Njihovi razgovori o seksualnosti bivaju necenzurirani i otvoreni. Ubrzo nakon toga počinju se razvijati i prva seksualna iskustva. Iz analize seksualnog sazrijevanja, dolaze do uočavanja razlikovanja i nepodudaranja ličnih osjećaja i doživljaja, te osjećaja i doživljaja osoba istog pola. Takva spoznaja može izazvati manjak seksualnog interesovanja za osobe suprotnog pola, a povećan intenzitet seksualnog interesovanja za osobe istog pola. Međutim, u tim trenucima, pojava homoseksualnosti se ne tumači kao konačan i presudan oblik seksualnosti, nego kao relevantna pojava. Na principu takvog mišljenja na snagu stupa '*konfuzija identiteta*'. Okružena predrasudama i netačnim informacijama o homoseksualnosti, osoba se dovodi u stanje vlastitog osuđivanja, praćenim inkorporiranim strahom o degeneraciji, devijaciji i grešnosti. Izloženost pritisku ličnih osjećaja i antihomoseksualnih predrasuda, osobu dovodi do ulaska u psihičko stanje, nazvano *kognitivna disonanca*.⁹¹ Pod opresijom kognitivne disonance, pojedinci kreću u potragu za rješavanjem problema. Neki od njih informišući se o homoseksualnoj orijentaciji prihvataju spoznaju da su pripadnici te orijentacije, dok drugi pojedinci većinom preplavljeni strahom o etiketiranju, odbacuju tu činjenicu, negiranjem odnosno poricanjem homoseksualnog osjećaja. Prolaze kroz proces unutrašnje borbe između racionalnog i duhovnog, trošeći veliku količinu psihičke energije, u neprihvatanju homoseksualnog identiteta. Podvrgavaju se različitim metodama represije i destrukcije daljeg razvoja homoseksualnog osjećaja. Australijska psihologinja Vivian Kes (Vivianne Cass) tu pojavu naziva '*dokidanjem identiteta*', odnosno prekidom razvoja. Osoba se može dalje razvijati u bilo kojem pogledu, ali se njeno spolno usmjerenje prestaje razvijati. Umjesto prihvatanja spolnog identiteta, osoba se nalazi u stalnim sukobima razuma i osjećanja, kojima neprestano mora manipulirati i nivelirati. Proces prihvatanja homoseksualnog identiteta od kognitivne disonance do etikete homoseksualca/ke označava vrlo zahtjevan period psihičkog ustrajanja.⁹²

⁹¹ 1957. godine američki socijalni psiholog Lion Festinger (Leon Festinger) objavljuje pojam kognitivna disonanca u svojoj knjizi "Teorija kognitivne disonance". Kognicija ili spoznaja uključuje vrijednosti, stavove i emocije. Kognicije koje su međusobno nekompatibilne nazivaju se disonantnim kognicijama. Prema tome kognitivna disonanca je psihičko stanje u kojem osoba doživljava istovremeno više iskustava koja se ne podudaraju. Praćena je osjećajem nelagode i teži ka rješavanju konfuznih problema. Preuzeto sa: <https://www.funkymem.com/zones/09493c15-830c-46b4-aa75-fab09a59b0b8> - pristupljeno: 22. 07. 2019. god.

⁹² Mondimore, Francis Mark. *Prirodna povijest homoseksualnosti*. The Johns Hopkins University Press. Antibarbarus d.o.o. Zagreb, 2003. Str. 153-159.

7. Coming out – "Izlazak iz ormara"

Proces u kojem homoseksualna osoba prestaje sa šutnjom i skrivanjem seksualne orijentacije, javno otkrivajući svoj seksualni identitet drugim osobama, naziva se '*coming out*' ili '*izlazak iz ormara*'. „U prenesenom značenju, riječ '*ormar*' simbolizuje stanja prikrivenosti i sigurnosti, postignuta šutnjom na nametnute heteronormativne društvene kodove. U našem jeziku poznati su i drugi izrazi za coming out, kao što su: *outovanje*, *outirati se*, *ormar*, *ormaruša* i sl. Kazali smo da prihvatanje homoseksualnog identiteta zahtjeva psihičko ustrajanje, te stoga coming out predstavlja vrlo težak period u kojem osobe, kako drugima, tako i sebi otkrivaju vlastitu orijentaciju.“⁹³

Uspostava homoseksualnog identiteta stupa na snagu onda kada osoba stekne pozitivno mišljenje o sebi kao o geju ili lezbejki. Uspješan coming out proces uveliko zavisi od vanjskih faktora, odnosno društvene sredine. Ukoliko društvo i društveni sistem vrijednosti prihvati pojedinca i njegovu homoseksualnu orijentaciju, u toliko će pojedinac razviti osjećaj zadovoljstva unutar ličnog identiteta. „Australijska psihologinja Vivian Kes (Vivienne Cass) 1979. godine iznosi teoriju razvoja identiteta homoseksualnih osoba navodeći šest faza o kojima smo već govorili, a to su: 1. *konfuzija identiteta*; 2. *upoređivanje identiteta (relativno prihvatanje mogućnosti da je osoba homoseksualna)*; 3. *toleriranje identiteta*; 4. *prihvatanje identiteta*; 5. *ponos na svoj identitet (puno uključivanje u homoseksualnu supkulturu)*; 6. *sinteza identiteta (integriranje homoseksualnog identiteta sa drugim životnim aspektima)*.

Drugi poznati model ponudio je američki seksolog Eli Kolmen (Eli Coleman). Po Kolmenu seksualni razvoj se sastoji od pet faza i to: 1. *predotkrivanje (predsvjesno saznanje o homoseksualnošću)*, 2. *otkrivanje (pomirenje sa seksualnošću)*; 3. *istraživanje (eksperimentisanje u svom seksualnom identitetu)*; 4. *prva veza (ponovna spremnost za erotsku ljubav)*; 5. *integracija (spremnost za ozbiljno vezivanje)*.

Američki sociolog Ričard Troiden (Richard Troiden) nudi treći najpoznatiji model sastavljen od četiri faze, a to su: 1. *Senzitizacija (predpubertetsko stanje koje ne uključuje homoseksualna osjećanja i ponašanja)*; 2. *Konfuzija identiteta (javljanje homoseksualnih osjećanja i ponašanja)*; 3. *Predpostavljanje identiteta (toleriranje homoseksualnog identiteta,*

⁹³ Čaušević, Jasmina. Gavrić, Saša. *Pojmovnik LGBT kulture*. Sarajevski otvoreni centar: Fondacija "Heinrich Boll". Sarajevo, 2012. Str. 64-65.

stupanje u interakciju sa drugim homoseksualnim osobama istražujući homoseksualnu supkulturu); 4. Pristajanje (prihvatanje homoseksualnosti kao način života).“⁹⁴

„Psihološko izučavanje coming out procesa je od velikog vrijednosnog značaja, ali kako je svaki coming out sam po sebi jedinstven, on skoro uvijek ima svoje nedostatke u odnosu na psihološko istraživanje. Tako coming out proces sa sobom nosi negativne posljedice, ali i prednosti. U negativne posljedice spada društveno neprihvatanje. U većini slučajeva homoseksualne osobe emocionalno najteže podnose porodično neprihvatanje. Iz toga razloga outiranje roditeljima predstavlja najtežu fazu coming out procesa, jer je roditeljsko mišljenje od izuzetnog značaja za svaku osobu. Nakon saznanja da je njihovo dijete pripadnik LGBT populacije, roditelji prolaze kroz tri faze, a to su: 1. Šok; 2. negiranje i krivnja, 3. (ne)prihvatanje djetetove seksualnosti. Pozitivna posljedica coming out procesa uključuje individualne i društvene prednosti. Individualne prednosti coming outa vezuju se za unutarnje blagostanje, skidanjem psihičkog i emocionalnog tereta. Društvene prednosti uključuju normalno funkcioniranje homoseksualne osobe u društvenoj sredini. Takve osobe lakše stupaju u interakciju sa drugim homoseksualnim osobama, mogu razviti osjećaj konativne solidarnosti sa drugim LGBT osobama, te aktivno sudjelovati u suzbijanju stereotipa i predrasuda o pripadnicima te populacije.

Coming out proces također je od posebne važnosti za LGBT pokret i borbu protiv diskriminacije ili homofobije. S obzirom da živimo u homofobičnoj bosanskohercegovačkoj društvenoj sredini, malo je outovanih homoseksualnih osoba. Zbog te činjenice društvo nije svjesno postojanosti LGBT osoba u njihovoj društvenoj zajednici, iako se zasigurno svakodnevno susreću sa pripadnicima te populacije, ili čak s njima stupaju u bliske međuljudske odnose. Prema tome i onaj mali postotak outovanih homoseksualnih osoba izloženi su diskriminaciji i strogoj homofobiji.“⁹⁵

⁹⁴ Bošnjak, Emina. *Više od etikete. O ženama koje vole žene*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2013. Str. 29-31.

⁹⁵ Čaušević, Jasmina. Gavrić, Saša. *Pojmovnik LGBT kulture*. Sarajevski otvoreni centar: Fondacija "Heinrich Boll". Sarajevo, 2012. Str. 67.

8. Homoseksualna prava u Federaciji Bosne i Hercegovine

8.1. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine

„Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) kao jedan od entiteta, posjeduje svoj Ustav u kojem su zagarantovana primordijalna ljudska prava i slobode. Ljudska prava i slobode dodatno su zaštićena 21 međunarodnim instrumentom u Aneksu I na Ustav FBiH. Zabrana diskriminacije na osnovu spolne orijentacije ili rodnog identiteta se ne spominje direktno u Ustavu, osim zabrane diskriminacije na osnovu spola. Odredba Ustava FBiH u tački r., člana 2. odjeljka II navodi zaštitu manjina, potencijalno ugroženih grupa, tako da bi drugi dio odredbe išao u pravcu LGBT zajednice, kao ugrožene grupe kojoj Ustav FBiH pruža zaštitu.“⁹⁶

8.2. Zakon o ravnopravnosti spolova BiH

„2003. godine BiH donosi zakon o ravnopravnosti spolova, rješavajući pitanje zabrane diskriminacije na bazi spola i roda i seksualne orijentacije u raznim segmentima javnog i privatnog života. To je ujedno bio i prvi sistemski zakon koji zabranjuje diskriminaciju na osnovu spolne orijentacije. U članu 2. Stav 3., garantirajući punu ravnopravnost u obrazovanju, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima. Cilj zakonodavca bilo je uvođenje zabrane diskriminacije na osnovu spola, jer se jedino riječ '*spol*' spominjala u svim ostalim članovima. Definicija sintagme seksualne orijentacije u zakonu nije data, što se može smatrati lošim rješenjem, zbog uvođenja novog pravnog standarda čije značenje nije poznato za organe uprave, tužilaštva i sudova koji bi ga trebali primjenjivati. Zakon definira značenje pojma '*spol*' kombinirajući biološko i društveno značenje. Prema zakonu spol predstavlja psihološke i biološke karakteristike diferencirajući osobe muškog i ženskog pola, dok rod po zakonu predstavlja kulturološku i sociološku diferencijaciju, kao proizvoda normi, praksi, običaja i tradicije, kao vremensko promjenjivih kategorija. Na taj način zakon ostavlja prostor za afirmaciju roda, ali se implementacija

⁹⁶ Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str. 51-53.

društvene dimenzije ne uzima u obzir, već se bazira na binarnoj dimenziji. Zakon određuje i pojam diskriminacije zasnovan na spolu i seksualnoj orijentaciji, dijeleći je na tri grupe: *1. direktna; 2. indirektna; 3. uznemiravanje i podsticanje na diskriminaciju*. Također zakon zabranjuje nasilje, te predviđa građansku, prekršajnu i krivičnu odgovornost za kršenje zakona s kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina, i novčanom kaznom od stotinu do trideset hiljada konvertibilnih maraka.

Za primjenu zakona u okviru Ministarstva za ljudska prava BiH formirana je Agencija za ravnopravnost spolova koja je sa radom počela 2005. godine. U okviru Parlamentarne skupštine BiH formirana je i Komisija za ravnopravnost spolova. U zastupničkom domu i Domu naroda FBiH oformljene su komisije za ravnopravnost spolova, a u Narodnoj skupštini formiran je odbor za jednake mogućnosti. Kao stručne službe vlada entiteta osnovani su i Gender centri Republike Srpske (RS) i FBiH. U Skupštinama kantona osnovane su komisije za gender pitanja, a pri vladama kantona koordinacioni odbori za gender pitanja.⁹⁷

Agencija za ravnopravnost spolova BiH 2017. godine izgrađuje Nacrt akcionog plana za ravnopravnost LGBT osoba u BiH, šaljući ga izvršnim vlastima na usvajanje. U BiH u septembru 2018. godine izvršne vlasti dale su pozitivno mišljenje za usvajanje ovog nacrta.⁹⁸

8.3. Zakon o zabrani diskriminacije

„2009. godine BiH donosi drugi sistemski Zakon o zabrani diskriminacije na osnovu spola /roda i seksualne orijentacije, koji se može prevesti kao i zabrana diskriminacije na osnovu rodnog identiteta. Negativna strana zakona prvobitno je bila nedavanje značenja sintagmi *'spolna orijentacija'* i *'spolno izražavanje'*, kao relativno novih standarda, problematičnih za razumijevanje organima primjene zakona. Zabrana diskriminacije se primjenjuje za sve javne organe, fizička i pravna lica, u svim sektorima javnih i privatnih oblasti.⁹⁹ Usvajanjem izmjena i dopuna Zakona za diskriminaciju 2016. godine seksualna orijentacija i rodni identitet su terminološki ispravno imenovani, a spolne karakteristike dodate na listu zaštićenih

⁹⁷ Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str. 65-67

⁹⁸ Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019. Str. 18.

⁹⁹ Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str 67-70.

karakteristika, čime zakon reguliše zaštitu LGBT osoba od diskriminacije na teritoriji BiH, a nepoštivanje zakona se kažnjava zatvorskom kaznom od šest mjeseci do pet godina.¹⁰⁰

„Ombudsmen za ljudska prava BiH je nadležna institucija za zaštitu od diskriminacije. Svako lice koje trpi diskriminaciju ima pravo na pokretanje postupka pod nadležnim sudskim i upravnim organima, a sudski postupak se pokreće pod nadležnim opštinskim sudom FBiH. Rok za podnošenje tužbe je tri mjeseca od dana saznanja o učinjenoj povredi prava, pa najdalje do jedne godine od dana učinjenja povrede. Zakon omogućava i učestvovanje trećeg lica u postupcima. Također, zakon za diskriminaciju predviđa prekršaje i kazne u iznosu od četiri stotine i pedeset do deset hiljada konvertibilnih maraka. U 2018. godini institucija ombudsmena je primila tri žalbe na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta povodom kršenja prava slobode okupljanja, regulisanom Ustavom BiH, na međunarodni dan trans osoba i LGBT aktivizma.“¹⁰¹

8.4. Krivični zakon FBiH

„Krivični zakon FBiH u glavi XVII djelo protiv slobode i prava čovjeka i građanina u članu 177. uvodi kao krivično djelo. Pravljenje distinkcije na osnovu spola i spolne sklonosti, ili davanje povlastica ili pogodnosti na osnovu spola i spolne distinkcije kažnjava se zatvorskom kaznom u trajanju od šest do pet godina, i predstavlja jedino krivično djelo koje navodi seksualnu orijentaciju kao elemenat krivičnog djela. Ukoliko su počinioci krivičnog djela službene ili odgovorne osobe krivični zakon FBiH propisuje zatvorsku kaznu u trajanju od jedne do osam godina, a službena i odgovorna osoba u institucijama FBiH koja uskrati ili ograniči slobodu prava na zapošljavanje građaninu na teritoriji BiH, kažnjava se zatvorskom kaznom u trajanju od šest mjeseci do pet godina.“¹⁰²

¹⁰⁰ Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019. Str. 17.

¹⁰¹ Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str. 67-70.

¹⁰² Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str. 75.

8.5. Zakon za radno, obrazovno i porodično pravo FBiH

„Zakon o radu FBiH ne spominju izričito seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije. Ovaj član jedino pruža šire tumačenje termina 'spol' u kontekstu uvođenja rodnog identiteta, kao zabranjenog osnova diskriminacije. Za kršenje zakona o radu poslodavac odnosno pravno lice se kažnjava novčanom kaznom u iznosu od hiljadu do deset hiljada konvertibilnih maraka. Ako je poslodavac fizičko lice novčana kazna je u iznosu od hiljadu do tri i po hiljade konvertibilnih maraka, a odgovorno lice kod poslodavca snosi kaznu u iznosu od pet stotina do hiljadu konvertibilnih maraka. Osoba koja pokreće tužbu dobiva mogućnost vraćanja na radno mjesto i osiguranje ili ponovno uspostavljanje prava iz ugovora o radu.“¹⁰³

„Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo u članu 7., stav 2. ističe zabranu diskriminacije prava na obrazovanje, po osnovu spola i seksualne orijentacije.“¹⁰⁴

„Član 6. porodičnog zakona FBiH brak definiše kao zakonom uređenu zajednicu života muške i ženske osobe. Za neispunjenje uslova različitosti spolova, zakon predviđa poništenje braka, odnosno smatra se da brak nije ni postojao. Vanbračna zajednica života muškarca i žene izjednačena je sa bračnom zajednicom ukoliko traje tri godine, ali i kraće ako je u takvoj zajednici rođeno dijete. Ako je u pitanju vanbračna zajednica osoba istog pola, vanbračna zajednica se ne izjednačava sa brakom. Zakon usvajanja djeteta kao oblik porodično pravne norme nalaže da se dijete može usvojiti potpuno ili nepotpuno. Potpuno usvajanje označava neraskidiv odnos djeteta i staratelja, dok nepotpuno usvajanje važi do djetetove navršene osamnaeste godine života. Potpuno usvojiti dijete mogu samo pripadnici bračne zajednice, a uslov za vanbračno usvajanje djeteta je životna zajednica u trajanju od pet godina. Nepotpuno usvajanje djeteta bračni parovi mogu usvojiti zajednički ili pojedinačno, uz odobrenje bračnog partnera. Nepotpuno mogu usvojiti i osobe koje nisu u bračnoj zajednici ili osobe u vanbračnoj zajednici u trajanju od pet godina. Zakon slobodnim homoseksualnim osobama daje pravo na nepotpuno usvajanje djeteta.“¹⁰⁵

„2018. godine ostvaren je prvi korak koji vodi ka regulisanju istospolnog partnerstva. U oktobru 2018. godine održana je sjednica vlade FBiH na kojoj je usvojen prijedlog 'Federalnog

¹⁰³ Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str. 84-85.

¹⁰⁴ Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str. 93.

¹⁰⁵ Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str. 104-106.

*Ministarstva za unutrašnje poslove' ('FMUP') o zahtjevima za upis podataka o istospolnim životnim zajednicama u matične evidencije. Cilj ovog prijedloga je ostvarivanje prava proizašlih iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sloboda, omogućenih heteroseksualnim bosanskohercegovačkim parovima.*¹⁰⁶

8.6. Mediji i homoseksualna prava

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH zabranjuje javno prikazivanje osobe na uvredljiv, ponižavajući i omalovažavajući način na osnovu spola i seksualne orijentacije. Zakon o zabrani diskriminacije, također navodi njegovu primjenu u oblasti medija i javnog informisanja. „Regulatorna agencija za komunikacije nadležna je za regulaciju telekomunikacija i elektronskih medija, kao nezavisno državno tijelo, osnovana od strane Zakona o komunikacijama iz 2003. godine. Regulatorna agencija za komunikaciju radi na otklanjanju govora mržnje iz elektronskih medija izricanjem sankcija. Kodeks o uređivanju radio-televizijskog programa donesen je 2004. godine, a izmjenjen 2008. godine. Članom 2. definisani su pojmovi, a tačka 4. navodi oblike mržnje kao što su poniženje, zastrašenje, podsticanje na nasilje ili predrasude protiv osoba na osnovu njihovog spola, seksualnog opredjeljenja i spolne/rodne orijentacije. Donesena je odluka da radio-televizijske stanice koje po ovoj osnovi budu naglašavale govor mržnje, neće emitirati program.

Vijeće za štampu i profesionalni kodeks novinarstva na osnovu kojeg vijeće djeluje zaduženo je za kontrolu rada štampanih medija. Članovi koji se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet sadržani su u Kodeksu za štampu BiH. Član 3. Kodeksa navodi da će štampa biti svjesna opasnosti usljed medijskog podsticanja diskriminacije na osnovu spola i seksualne orijentacije. Novine i periodična izvještavanja primorana su izbjegavati uvredljive aluzije na spol i seksualno opredjeljenje određene osobe. Aluzije su moguće samo u situaciji direktne veze i izvještavanog slučaja. Preporuka za medije o tretiranju rodnih sadržaja i upotrebi rodno osjetljivog jezika u medijima BiH donešena je 25 dana mjeseca augusta 2006. godine, na sjednici Vijeća za štampu, u saradnji sa Udruženjem 'Q', Gender centrima Vlade RS i FBiH i Agencije za ravnopravnost spolova. Urednici i urednički kolegij štampanih i elektronskih

¹⁰⁶ Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019. Str. 32.

medija se obavezuju na osiguravanje poštivanja ravnopravnosti na osnovu spola, roda, rodnog identiteta, spolnog identiteta, rodnog izražavanja i seksualne orijentacije. Tačke navedene u Preporuci podrazumijevaju eliminaciju seksizma, rodofobije, homofobije, bifobije, transfobije, predrasuda i stereotipa u medijskom jeziku. Zatim zahtjevaju podizanje svijesti javnosti o nasilju i njegovim ishodima na osnovu spola, roda i seksualne orijentacije, edukaciju novinara o spolno-rodnom pitanjima i upotrebi rodno osjetljivog jezika u novinarskoj praksi.¹⁰⁷

9. Parada ponosa

Demonstracije na Christopher Streetu u Greenwich Villageu na Manhattanu ključni su događaj za stvaranje gej sloboda (*'Gay Liberation'*). „Priča počinje od kraja mjeseca juna 1969. godine kada su njujorški detektivi provodili rutinsku raciju u gej baru u Stonewall Innu u Greenwich Villageu. Nakon što je policija iz bara izvela nekoliko pojedinaca, kako bi sačekali prevoz do policijske stanice, jedna lezbejka se počela otimati policijskim službenicima, pri čemu je skupima pojedinaca nasrnula na policajce. U tom trenutku policajci bježe natrag u bar, a jedna od osoba podmeće požar u baru. Stizanjem policijskog pojačanja neredi nastavljaju da se odvijaju tokom čitave noći 28 juna, sve do idućeg dana 29 juna u kojem se četiri stotine policajaca suočilo sa grupom od dvije hiljade homoseksualaca. Demonstranti prekidajući prikupljanje finansijskih sredstava za predsjedničku kampanju američkog političara Džona Lindzeja (John Lindsay) lisicama su se privezali za ogradu balkona, pojačali sirene i obasipajući ulicu letcima, reagovali na policijsko uznemirenje homoseksualnih osoba.“¹⁰⁸

„U čast Stonewallske pobune na njenu godišnjicu 28 juna 1970. godine u New Yorku je održana *prva parada ponosa*. *Parada ponosa* predstavlja protestno okupljanje od političkog značaja. Slobodno okupljanje ili protest je elementarno pravo, osigurano Ustavom, s ciljem ukidanja diskriminacije prema LGBT osobama. U ovom kontekstu termin *'ponos'* često je krivo shvaćen i osuđen od strane bosanskohercegovačkog društva, tako da je njegovo objašnjenje od posebnog značaja. Ponos simbolizuje hrabrost u borbi za LGBT prava i predstavlja odgovor na omalovažavanje od strane patrijarhalne sredine. U ovom slučaju, ponos ne označava ponos zbog

¹⁰⁷ Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str. 97-99.

¹⁰⁸ Essehst. *Povijest marginaliziranih*. Časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti. Broj 8., godina 8., prosinac 2016. Str. 12-13.

seksualne orijentacije kao takve. Parada ponosa u tom obliku je zapadna kultura dugo razvijana i mijenjana, nastala pod uticajem historijskih događaja. BiH za takve događaje nema uslove, krenuvši od nerazvijene LGBT supkulture pa do ekonomskih problema, odnosno pitanje komercijalne isplativosti. Homoseksualne skupine tokom čitave historije su bivale marginalizirane, te mogućnost izjednačavanja svojih prava mogu postići isključivo borbom. Većina sarajevskog društva ima pravo da se protivi ovim aktivnostima, ali Ljudska prava se ne smiju ugrožavati niti ograničavati zakonom propisane slobode. Društvo također zastupa mišljenje da parada ponosa vrijeđa javni moral, ali zapitaćemo se da li je kultura heteroseksualnog ponašanja koju često vidamo po sarajevskim ulicama i mjestima u vidu ljubavnih poljubaca ili raznih drugih oblika razmjene erotske nježnosti u skladu sa etičkim načelima moralnosti.

Sva javna okupljanja nisu u potpunosti apsolutno bezbjednosno osigurana, a osobe koje dolaze na takva okupljanja preuzimaju dio odgovornosti za ličnu bezbjednost. Međutim organizatori Parade ponosa u suradnji sa policijom i privatnim obezbjeđenjem čine sve kako bi sigurnost bila maksimalno zagarantovana. Danu ponosa se temeljito pristupa nekoliko mjeseci prije održavanja, prateći aktuelna politička dešavanja i procjenjujući bezbjednosnu situaciju. U koliko se smatra da je bezbjednost ugrožena manifestacija se odlaže za vrijeme ostvarenih adekvatnih uslova. Kompromisna rješenja u takvim situacijama ne dolaze u obzir, jer je sigurnost učesnika stavljena na prvo mjesto.¹⁰⁹

„*Zastava duginih boja*“ predstavlja simbol LGBT populacije i prije svega seksualnu raznolikost. Dizajnirao ju je američki umjetnik i gej aktivist Žilbert Bejker (Gilbert Baker). Prvi put je eksponirana u San Francisku na Paradi ponosa, održanoj 25 juna 1978. godine. Prvobitna zastava se sastojala od osam boja, uključujući rozu i indigo boju, a sadašnja verzija zastave sadrži šest boja i to: crvenu, narandžastu, žutu, zelenu, plavu i ljubičastu boju. Crvena boja simbolizuje ljubav, narandžasta zdravlje, žuta sunčevu svjetlost, zelena prirodu, plava umjetnost, a ljubičasta boja simbolizuje duh.¹¹⁰

¹⁰⁹ Čaušević, Jasmina. Huremović, Lejla. *Kratki vodič kroz profesionalno izvještavanje o LGBT temama*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2013. Str. 9-11.

¹¹⁰ <https://www.ekspres.net/zivot/sarena-istorija-zastave-duginih-boja> - pristupljeno: 10.11. 2019. godine.

9.1. "Ima izać"

Prva bosanskohercegovačka povorka ponosa održana je 8 septembra 2019. godine u Sarajevu i predstavljala je historijski događaj za BiH. Povorka je održana pod sloganom *'Ima izać'* što figurativno označava coming out proces ili izlazak iz ormara. Povorka je započela protestnim okupljanjem učesnika u Titovoj ulici, a protestna šetnja se odvijala na relaciji od Vječne vatre do Trga BiH, nakon čega su LBGT pripadnici i aktivisti izvršili javno društveno obraćanje.

Od mjeseca aprila do mjeseca septembra 2019. godine javnost je bila 'bombardovana' medijskim izjavama, sukobljenim stavovima i argumentima podrživača povorke ponosa, ali i njihovih pobunjenika. Među podrživačima i učesnicima povorke našle su se brojne osobe iz političkog i društvenog života, među kojima su bili i strani dužnosnici u BiH. „Pored onih koji su podržavali Povorku ponosa u Sarajevu na listi onih koji su osudili njenu organizaciju nalazile su se političke stranke u BiH, i to *'Stranka demokratske akcije'* (*'SDA'*) i stranka *'Narod i pravda'*. Stranke su javno pozivale organizatore da odustanu od svojih planova na što oni nisu pristali. Dva dana prije održavanja povorke iz stranke *'SDA'*, saopšteno je da bosanskohercegovačko društvo koje njeguje temeljne vrijednosti, uprkos izazovima savremenog doba nastoji sačuvati porodicu, a javne parade i povorke LGBT osoba se ne trebaju organizirati radi produbljivanja jaza između ljudi diferentnih shvatanja, jer ljudska prava neće dobiti novu vrijednost. Krajem augusta članovi stranke *'Narod i pravda'* pozvali su organizatore da preispitaju namjeru i potrebu organiziranja Povorke ponosa, zbog, po njima uzavrele političke situacije u BiH. Kao reakcije na izjavu stranke *'Narod i pravda'*, uslijedila je podrška Povorci ponosa od čalnova *'Naše stranke'*, *'Saveza za bolju budućnost'*, *'Stranke demokratske partije'*, *'OHR-a'*, *'Delegacije EU'* i *'ambasade SAD-a u BiH'*.“¹¹¹ Također, jedna od zastupnica u skupštini Kantona Sarajevo, Samra Ćosović-Hajdarević povodom Povorke ponosa je na svom facebook profilu istakla govor mržnje, navodeći da se LGBT osobe trebaju ukloniti iz bosanskohercegovačkog društva i države. Ovaj govor mržnje je osuđen od mnogih javnih ličnosti, a slučaj prebačen na Instituciju ombudsmena u BiH. U veoma kratkom roku nakon oglašavanja na društvenoj mreži, objava zastupnice Ćosović-Hajdarević je obrisana, a zastupnica se nikada javno nije oglasila povodom ovog slučaja.

„Nakon najavljivanja Povorke ponosa grupa djevojaka pripadnica LGBT populacije u Sarajevu je fizički napadnuta. Odbor bosanskohercegovačke Povorke ponosa oštro je osudio

¹¹¹ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/da-li-je-sarajevo-spremno-za-prvu-povorku-ponosa-tacno-u-podne-setnja-za-prava-lgbtiq-osoba/190907086> - pristupljeno: 13. 08. 2019. god.

homofobni napad na djevojke, te zatražio kaznu za počinitelje. Poručili su da je napad posljedica intenziviranja govora mržnje u javnosti i na društvenim mrežama u kojima su učestvovala pojedine javne ličnosti.¹¹²

Povorku ponosa je osiguravalo više od hiljadu i stotinu službenika MUPA-a, Kantona Sarajevo, Zeničko-dobojskog Kantona, Hercegovačko-neretvanskog Kantona i Tuzlanskog Kantona, kao i pripadnici Federalne uprave policije i Direkcije za koordinaciju policijskih tijela, te stotinu i pedeset zaštitara iz privatnih agencija. Za procjenu sigurnosti zaduženi su bili pripadnici *'Obavještajno sigurnosne agencije' ('OSA-e')*, a relaciju kretanja protestne šetnje sa krovova je osiguravala specijalna antisnajperska jedinica, tako da je povorka protekla bez i jednog incidenta.¹¹³

Strani dužnosnici u BiH, veleposlanik SAD-a Erik Nelson (Eric Nelson) deklarirani gej muškarac, veleposlanik Velike Britanije Metju Fild (Matthew Field) i predstavnik *'Evropske Unije u BiH'* Lars Gunar Vigemark (Lars-Gunnar Wigemark) javno su podržali i učestvovali na Sarajevskoj Povorci ponosa. Delegacija *'Evropske Unije'* ('EU') u BiH iznijela je stav da će se položaj LGBT osoba promijeniti ukoliko vlasti donesu relevantne odluke i implementiraju ih u praksi. Također su istakli da je pravo na slobodu okupljanja ključni elemenat funkcionalnog demokratskog društva koji je od ključnog značaja za ulazak države u EU.¹¹⁴ Erik Nelson za Povorku ponosa je rekao da je ona prigoda za državu BiH, koja nastoji biti otvorena i multikulturalna zemlja, a to može postići prihvatanjem raznolikosti, pokazujući poštovanost svakog pojedinca. Dan prije povorke, u Sarajevu je osvanuo portret našminkanog Erika Nelsona uz zastavu duginih boja i poruku *'Gay is not OK'*, u blizini veleposlanstva SDA u BiH u Sarajevskom naselju Dobrinja, zatim ispred američkog sveučilišta, kao i na još nekoliko mjesta.¹¹⁵ Povorku su još podržali i ambasador Italije Nikola Minasi (Nicola Minasi), zamjenik šefa Delegacije EU u BiH Kaldun Sino (Khalidoun Sinno) te još mnogi drugi.

„Povodom Povorke ponosa u Sarajevu su održane dvije diskusije na temu povorki ponosa kroz medijsko izvještavanje i pravo na okupljanje. Prva diskusija je održana 19 jula 2019. godine u sklopu konferencije *'OSCE-a'*, o medijima jugoistočne Evrope i organizacije *'Civil Rights Defenders'*, na temu *'Novinarstvo u oblasti ljudskih prava: Zastupljenost diskriminiranih*

¹¹² <http://lgbti.ba/zastupnice-skupstine-ks-o-povorci-ponosa-treba-stati-rame-uz-rame-sa-tim-ljudima/> - pristupljeno: 13. 08. 2019. god.

¹¹³ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/da-li-je-sarajevo-spremno-za-prvu-povorku-ponosa-tacno-u-podne-setnja-za-prava-lgbtiq-osoba/190907086> - pristupljeno: 14. 09. 2019. god.

¹¹⁴ <http://lgbti.ba/ako-necu-izaci-ja-ko-ce-otici-u-sarajevo-i-podrzi-povorku-ponosa/> - pristupljeno: 14. 09. 2019. god.

¹¹⁵ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/plakati-protiv-americkog-veleposlanika-u-bih-i-lgbti-skupa-u-sarajevu-20190906> - pristupljeno: 14. 09. 2019. god.

grupa u medijima – *Slučaj povorki ponosa*'. Tema prve diskusije je bila medijsko širenje pozitivne slike ili govora mržnje o LGBT osobama, te kako je medijsko izvještavanje mijenjalo sliku o povorkama ponosa u regiji. 20 juna 2019. godine u organizaciji 'ERMA' magistarskog programa iz demokratije i ljudskih prava uz podršku 'Centra za interdisciplinarnu studiju Univerziteta u Sarajevu' i 'Globalnog kampusa ljudskih prava' održana je druga diskusija pod nazivom 'Pravo na okupljanje LGBT osoba u BiH'. Teme ove diskusije bili su zakoni o pravima na okupljanje LGBT osoba i državna sigurnost učesnika okupljanja, kao i društveno kreiranje atmosfere bez govora mržnje.¹¹⁶

Lejla Huremović, članica organizacijskog odbora povorke naglašava da je Povorka ponosa jedan od najvažnijih aktivističkih događaja koji doprinose boljem životu LGBT osoba, čineći pozitivne promjene. Istakla je da se ne bore samo za slobodu LGBT populacije, već i za slobodu svih diskriminiranih osoba, te da organizacioni odbor povorke poštuje principe antifašizma, solidarnosti, nenasilne komunikacije i ravnopravnosti.¹¹⁷

Na dan održavanja Povorke ponosa u Sarajevu, održan je i kontra skup Povorke ponosa u Sarajevskom naselju Ciglane. Noseći poruke protiv homoseksualnosti, učesnici kontra skupa su se prošetali do ulice Sutjeska u Sarajevu. Izjavili su da je kontra skup tek početak, te da se trebaju organizirati protesti ispred Vlade, pokazujući ogorčenost na Vladu, radi dozvole održavanja Povorke ponosa, smatrajući da je homoseksualnost nemoralnost i devijacija, nakon čega su se mirno razišli.¹¹⁸

Kada su u pitanju stavovi religijskih zajednica u Sarajevu na pitanje održavanja Povorke ponosa, Islamska zajednica je naglasila kako nije dozvoljeno nasilje prema bilo kojem pojedincu radi njegove seksualne orijentacije, jer islamska religija ne podržava bilo koji oblik nasilja, osim u slučaju samoodbrane, te da društvo koje se protivi ovom okupu ostane suzdržano u svojim lošim namjerama. Po pitanju stava Katoličke crkve, iz Biskupske konferencije u BiH nisu dali jasan odgovor, skretanjem teme sa povorke na porodicu. Predsjednik Jevrejske zajednice BiH, Jakob Finci istakao je da su homoseksualni odnosi zabranjeni u svim monoteističkim religijama, ali da je jedno šta kažu svete knjige, a drugo što život nosi sa sobom.

¹¹⁶ <http://lgbti.ba/ususret-prvoj-bh-povorci-ponosa-diskusija-o-pravu-na-okupljanje-lgbti-osoba-u-bih/> - pristupljeno: 15. 09. 2019. god.

¹¹⁷ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/da-li-je-sarajevo-spremno-za-prvu-povorku-ponosa-tacno-u-podne-setnja-za-prava-lgbtiq-osoba/190907086> - pristupljeno: 15. 09. 2019. god.

¹¹⁸ <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Završen-kontraskup-na-Ciglanama/557411> - pristupljeno: 17. 09. 2019. god.

Iz Metropolije dabrobosanske eparhije Srpske pravoslavne crkve sa sjedištem u Sarajevu, su izjavili da ostaju suzdržani prema tom pitanju.¹¹⁹

10. Homofobija u BiH

Pojam '*homofobija*' potiče od grčke riječi '*homos*', što u prevodu znači '*isto*' i riječi '*phobos*', što znači '*strah*'. Etimologija nas uči da pojava homofobije označava iracionalni strah od homoseksualnih osoba. Međutim pandan homofobnog straha inkluzivira i sve one osobe čiji modeli ponašanja odstupaju od patrijarhalnih normi, tvoreći pretpostavku o njihovoj seksualnosti, tako da objekat straha ne moraju isključivo biti homoseksualne osobe. Usvajanjem negativnih društvenih stavova, osoba počinje razvijati predrasude i negativna osjećanja prema vlastitom identitetu i seksualnosti, što se definira kao *internalizirana homofobija*.

„Američki sociolog Majkl Kiml (Micheel Kimmel) strah od homoseksualnosti poistovjećuje sa strahom od ugrožavanja maskuliniteta. Po Kimelu homofobija je ključni princip definisanja maskuliniteta u okviru patrijarhalnih socijalno-kulturnih obrazaca. S druge strane etimološkog značenja homofobija predstavlja reakciju na strah diferentnu od tipičnih reakcija anksioznih poremećaja. Gregori Herek (Gregory M. Herek) američki profesor psihologije uočava da je emocionalna komponenta fobije tjeskoba, a homofobije ljutnja i gnjev, što implicitno ukazuje da ona nije klasičan oblik fobije. Nensi Frejzer (Nanoy Fraser) američka teorijska kritičarka i feministkinja kogniciju homoseksualnosti svodi na kulturalnu diskreditaciju. Njeno problematiziranje homofobije se odvija u vidu diskusije, o dominantnoj kulturi, karakterističnom po autoritativnim normama heteroseksualnosti. Autori koji se bave ovom problematikom, rješenje problema nalaze u prevrednovanju društvenih vrijednosti. Također, vrše poistovjećivanje pojmova '*homofobija*' i '*heteroseksizam*'. *Heteroseksizam* zastupa stav da je heteroseksualnost jedina validna seksualna orijentacija, stvarajući pogodno tlo za nastanak homofobije. Heteroseksizam se objašnjava i kao manifestacija kulturne ideologije u institucijama, dok homofobija označava individualne stavove i ponašanja kao proizvode te ideologije. Razmatranje kulturološke dimenzije homofobije dovelo je do njenog pravnog

¹¹⁹ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/pitali-smo-vjerske-zajednice-u-bih-koji-je-njihov-stav-o-prvoj-bh-povorci-ponosa/190903063> - pristupljeno: 18. 09. 2019. god.

definiranja. Tako u Evropi homofobija se izravjava sa rasizmom, antisemitizmom, islamofobijom i romofobiji. Evropski parlament 2006. godine homofobiju je definirao kao iracionalan strah i averzije prema homoseksualnosti i LGBT osobama utemeljenim na predrasudama analognim ksenofobiji, seksizmu itd. Izgrađena na osnovu predrasuda, homofobija je permanentna društvena i kulturna činjenica, manifestirana kroz govor mržnje i podsticanje diskriminacije, podsmjeh, verbalno, psihičko i psihičko nasilje, progonstvo i ubistvo, kršenje principa jednakosti i ograničavanja prava uvjetovanim razlozima javnog reda, vjerske slobode i prava na prigovor savjesti.

Manifestacija homofobije u bosanskohercegovačkom društvu prisutna je u privatnoj, ali i javnoj sferi, a najizraženiji manifestirani oblik homofobije je pojava nasilja. 'Gallup Balkans Monitor' 2010. godine u BiH sproveo je istraživanje o homofobiji i došao do podatka da 76,5 % ispitanika ne dozvoljava puno prikazivanje homoseksualnosti u javnosti, 74,4 % ispitanika seksualne veze smatraju pogrešnima, 64,4 % ispitanika smatraju da homoseksualne osobe ne trebaju raditi u prosvjeti, dok 49,2 % ispitanika nisu za jednakost LGBT i ljudski prava. Homofobija na prostorima BiH u simbiozi je sa tradicionalnim, religijskim i nacionalnim vrijednosnim stavovima. Socijalizacijski čimbenici, najčešće mediji i obrazovne institucije vrše reprodukciju homofobije afirmacijom društveno vrijednosnih stavova o očuvanju heteronormativnog patrijarhalnog poretka. Kroz govor mržnje i udžbenike, mediji i obrazovne institucije stimulišu širok dijapazon homofobnih oblika.

Hrvatski profesor sociologije Zoran Kurelić, homofobiju smatra iracionalnim strahom i averzijom prema homoseksualnim osobama. Kurelić, također ističe da u onom trenutku, kada averzija pređe u mržnju i strah nije prikladno korisiti termin '*homofobija*', jer objašnjenje takve situacije najbolje odgovara pojavi *antihomoseksualizma*. Za razliku od Kurelićevog pojma antihomoseksualizma, Gregori Herek (Gregory Herek) predlaže korištenje pojma *seksualne predrasude*. Za Hereka pojma *seksualne predrasude* se odnosi na sve negativne stavove prema seksualnoj orijentaciji, bilo da se radi o heteroseksualnim, homoseksualnim i biseksualnim orijentacijama.¹²⁰

¹²⁰ <http://lgbti.ba/574/> - pristupljeno: 02. 10. 2019. god.

10.1. Diskriminacija i socijalna deprivacija homoseksualnih osoba

„Po zakonu BiH diskriminacija podrazumijeva svaki oblik deprivacije i ograničavanja ili davanja prednosti na temelju stvarnog ili predpostavljenog osnova prema pojedincu ili grupi pojedinaca na bazi spola, spolnog izražavanja i seksualne orijentacije. Zakon određuje i definiše oblike diskriminacije kao što su: *posredna diskriminacija, neposredna diskriminacija, uznemiravanje, spolno uznemiravanje, mobing, segregacija, izdavanje naloga drugima za vršenje diskriminacije i podsticanje na diskriminaciju*. *Neposredna diskriminacija* je svako različito djelovanje ili propuštanje djelovanja u onim situacijama kada pojedinac ili grupa pojedinaca bi mogli biti dovedeni u nepovoljan položaj u odnosu na drugog pojedinca ili grupu pojedinaca. *Posredna diskriminacija* je postojana u onim situacijama kada neutralno pravne odredbe, kriteriji ili paksa dovode ili bi mogle dovesti pojedinca, ili grupu pojedinaca u manje povoljan položaj za razliku od drugog pojedinca ili grupe pojedinaca. *Uznemiravanje* predstavlja oblik diskriminacije čija je svrha povreda dostojanstva, stvaranje neprijateljskog, zastrašujućeg, degradirajućeg, ponižavajućeg i uvredljivog ambijenta. *Spolno uznemiravanje* je ponašanje seksualnog karaktera. Primjeri spolnog uznemiravanja su: seksualni komentari ili aluzije; pretvaranje rasprave o poslu u seksualne teme; pričanje seksualnih viceva ili priča; osobna pitanja o društvenom ili spolnom životu; pričanje laži ili širenje glasina o nečijem spolnom životu; zviždanje ili dobacivanje; nametnuti ili neželjeni pozivi za druženje; odmjeravanje osobe; seksualne geste; masiranje vrata ili ramena; dodirivanje odjeće, kose ili tijela osobe; zagrljaj, poljupci, tapšanje ili milovanje; seksualno sugestivni signali; silovanje ili seksualni napad, kao i pokušaj seksualnog napada ili silovanja.¹²¹ *Mobing* je oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu s efektom poniženja žrtve. *Segregacija* je primjer odvajanja osobe na osnovu spola, spolne orijentacije i spolnog izražavanja. *Podsticanje na diskriminaciju* je također oblik diskriminacije. Podrazumijeva tolerisanje diskriminacijske atmosfere od strane nadležne osobe u određenoj instituciji, koja svojim ponašanjem podređenim osobama daje do znanja da nema empatije prema pripadnicima određenih grupa, zagovaranjem mržnje ili izdavanjem naloga za vršenje diskriminacije.¹²²

„U zavisnosti od ispoljavanja, diskriminacija može biti *individualna, institucionalna* i *strukturalna*. *Individualna diskriminacija* označava diskriminatorno ponašanje pojedinca ili grupe pojedinaca prema dugom pojedincu ili grupi. *Institucionalna diskriminacija* označava

¹²¹ <http://radnica.org/diskriminacija/oblici-diskriminacije-na-temelju-spola/> - pristupljeno: 03. 10. 2019. god.

¹²² Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011. Str. 68-75.

politiku institucija dominantnih grupa, čiji pripadnici diskriminacijskim ponašanjem primjenjuju tu politiku. *Strukturalna diskriminacija* podrazumijeva postojanje iste politike prema svima, ne uzimajući u obzir karakterne razlike marginalnih grupa. U BiH najčešći oblici diskriminacije prema spolu/rodu i seksualnoj orijentaciji zasnovani su na institucionalnom nivou, onemogućavanjem sklapanja braka istospolnih osoba, usvajanjem djece, pristupa zdravstvenom i socijalnom osiguranju partnera, nasljeđivanje svih prava životne zajednici omogućenih heteroseksualnim parovima.

Analizom socioloških istraživanja najzastupljeniji indikatori predrasuda i diskriminacija su: *socijalizacija, prilagodba ponašanja, autoritarna osobnost, etnocentrizam i zatvorenost grupe*. *Socijalizacija* – na stvaranje stereotipa i predrasuda u procesu socijalizacije najviše utiču roditelji i mediji, kreiranjem degradiranih i pejorativnih slika o određenim grupama. *Prilagodba ponašanja* – prihvatanjem predrasude osoba daje podršku diskriminatorima, dok neprihvatanje predrasuda dovodi do restrikcije društvene podrške. U slučaju restrikcije primjena konformizma može dovesti do negativnih posljedica. *Autoritarna osobnost* – stereotipni način razmišljanja utemeljen na podsvjesnim strahovima. *Etnocentrizam* – procjenjivanje određene kulture prema vrijednosnoj i normativnoj skali lične kulture. *Zatvorenost grupe* – postavljanje i održavanje granica između lične i druge grupe.¹²³

Najpoznatiji oblik diskriminacije na osnovu spolne orijentacije zabilježen je 2012. godine na *'Filozofskom fakultetu u Sarajevu'*. *'Zavod za transfuzijsku medicinu FBiH'* prije obavljanja transfuzijskog procesa, dobrovoljnim davaocima krvi je ponudio diskriminatorni upitnik, kojim je svaku osobu koja je imala dugoročni ili povremeni homoseksualni odnos spriječio u obavljanju humanitarnog gesta. Pod uticajem LGBT organizacije i aktivista upitnik je izmijenjen krajem iste godine.¹²⁴ U Sarajevu 2017. godine izvršena je još jedna poznata javna diskriminacija prava slobode okupljanja. *'Sarajevski otvoreni centar'* (*'SOC'*) je na Međunarodni dan borbe protiv homofobije i transfobije 16 maja 2017. godine organizirao protestni marš protiv nasilja nad LGBT osobama pod sloganom *'Nasilje nije normalno'*, ispred Parlamenta FBiH. Međutim, kako *'Ministrastvo saobraćaja Kantona Sarajevo'* nije odgovorila na zahtjev prijavljivanja marša, kao Ustavnom zagaraniranog prava, ovaj događaj se nije realizovao.¹²⁵

¹²³ Čaušević, Jasmina. Gavrić, Saša. *Pojmovnik LGBT kulture*. Sarajevski otvoreni centar: Fondacija "Heinrich Boll". Sarajevo, 2012. Str. 75 – 77.

¹²⁴ <http://www.frontal.ba/novost/63026/seksualne-manjine-u-bih-nevidljive-i-nepozeljne> - pristupljeno: 04. 10. 2019. god.

¹²⁵ <https://voxfeminae.net/pravednost/lejla-huremovic-lgbti-osobe-sve-vise-osvajaju-javni-prostor-no-situacija-se-moze-vrtoglavo-promijeniti-na-gore/> - pristupljeno: 05. 10. 2019. god.

U kontekstu prava LGBT zajednice, mehanizam koji bi uticao na pospješivanje tolerancije i restrikciju diskriminacije u BiH jeste emancipacija građana putem obrazovnog sistema. 'Organizacija SOC' i 'Fondacija Cure', uz pomoć 'Ambasade SAD-a u BiH' tim povodom sproveli su studiju na temu: 'O čemu šutimo kada šutimo o pravima LGBT osoba u udžbenicima'. Analizom udžbeničkih sadržaja namijenjenih gimnazijama i srednjim medicinskim školama u Kantonu Sarajevu, istraživači dolaze do podatka da upravo udžbenici kod mladih osoba formiraju negativan stav prema LGBT pripadnicima. Udžbenici koji govore o porodici, brakovima i njihovim ulogama, diskriminiraju istospolne parove radi nemogućnosti ostvarivanja porodice sa reproduktivnom funkcijom. Autori udžbenika u temeljne tradicionalne porodične vrijednosti svrstavaju potomstvo, biološku reprodukciju, natalitet, stvaranja osjećaja materinstva i očinstva, dok homoseksualnost svrstavaju u anomalije pojave u simbiozi sa narkomanijom, prostitucijom, alkoholizmom i sl., označavajući je kao spolnu nastranost. „Definicija i sintagma rodnog identiteta nije postojana za razliku od seksualne orijentacije, te proširujući svijest o rodnim identitetima kroje norme prihvatljivo rodnih ponašanja, uvodeći termin 'muškobanjasta djevočica'. Shvatanje seksualne orijentacije je ponuđeno samo u okviru biološkog modela, a ne u kontekstu ljudskog okvirnog prava BiH. Teme seksualne orijentacije, rodnog identiteta, LGBT prava i sloboda su diskriminatorno neobrađene nedovoljnim brojem nastavnih jedinica. Iz toga razloga mlade osobe će stvarati predrasude, prinudom iskrivljenih slika LGBT populacija što povećava šanse za stvaranje novih incidenata, osiguravanjem diskriminatorne stabilnosti.“¹²⁶

Članica 'SOC'-a Emina Bošnjak je istakla da osobe LGBT populacije u većini slučajeva ne prijavljuju diskriminaciju zbog straha od sekundarne viktimizacije. Ona navodi da osobe koje već jednom dožive diskriminaciju odlaskom u policiju i prijavljivanjem slučaja imaju strah od rizika ponovne diskriminacije od strane predstavnika javnih institucija.¹²⁷

„Tokom 2017. i 2018. godine 'SOC' je ostvario saradnju sa 'Ministarstvom za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice' ('MRSRI') Kantona Sarajevo, čiji je rezultat bio izrada Modela izvještaja o provođenju zakonskih propisa o rodnoj ravnopravnosti i socijalnoj inkluziji žena i LGBT osoba u Kantonu Sarajevo. Izvještaj će biti predložen kao radni dokument za izradu kantonalnog operativnog plana za provedbu 'Projekta upravne odgovornosti' ('GAP') od 2018. do 2022. godine. Ovaj izvještaj vlada će raditi na inicijativu Skupštine Kantona. Za period od

¹²⁶ <https://www.diskriminacija.ba teme/mladi-se-u%C4%8De-netoleranciji-prema-lgbt-osobama> – pristupljeno: 05. 10. 2019. god.

¹²⁷ <http://soc.ba/slobodnaevropa-org-bih-tiha-vecina-ne-shvata-prava-gay-osoba/> - pristupljeno: 05. 10. 2019. god.

2017. do 2018. godine osmišljen je plan programa za suzbijanje diskriminacije i obuke za promociju i zaštitu ljudskih prava u BiH u nadležnosti *'Ministarstva za ljudska prava i izjegllice' ('MLJPI')* BiH, koji još uvijek nije finaliziran. Program bi trebao sadržavati javne odredbe za zaštitu od diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i seksualnih karakteristika. Kako se nije ispoštovao rok do kraja 2018. Godine novi program je predviđen do kraja 2019. Godine prema Prednacrtu plana rada ovog Ministarstva.¹²⁸

„Prema rezultatima istraživanja, koje je sprovela organizacija *'SOC'*, u BiH u periodu od 2016. Do 2018. Godine zabilježeno je 12 slučajeva diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije, i to: 2016. 5 slučajeva, 2017. 3 slučaja i 2018. 4 slučaja. Na osnovu rodnog identiteta zabilježeno je 8 slučajeva, i to: 1 slučaj 2016., 5 slučajeva 2017. I 2 slučaja 2018. Godine. Iz oblasti obrazovanja zabilježena su 4 slučaja i to: 2 slučaja 2016. I 2 slučaja 2017. Godine, dok 2018. Godine nije zabilježen niti jedan slučaj diskriminacije iz ove oblasti. Iz oblasti pristupa robama i uslugama, zabilježena su 2 slučaja i to: 3 slučaja 2016. Godine i jedan 2018. Godine, dok u 2017. Godini takvi oblici diskriminacije nisu bili ostvareni. Iz oblasti zapošljavanja zabilježena su 4 slučaja, 1 slučaj 2017. I 3 slučaja 2018. Godine. Iz oblasti zdravstava zabilježena su 2 slučaja. Oba slučaja počinjena su u 2017. Godini. Iz ostalih oblasti zabilježena su ukupno 3 slučaja, 2 iz 2017. Godine i 1 iz 2018. Godine. Na područjima navedenih oblasti u periodu od 2016. Do 2018. Godine ukupno je zabilježeno 8 slučajeva diskriminacije na osnovu spola/roda i seksualne orijentacije u BiH.¹²⁹

10.2. Nasilje nad homoseksualnim osobama

'Svjetska zdravstvena organizacija' ('World Health Organization – WHO') 2007. godine nasilje je definisala kao namjernu upotrebu fizičke sile, moći ili prijetnje protiv sebe, druge osobe, grupe osoba ili zajednice, koja rezultira ili može rezultirati povredom, smrću, psihološkom štetom, teškoćama u razvoju ili deprivacijom. Savremena proučavanja nasilje shvataju kao kompleksnu pojavu diferentnih oblika. Norveški sociolog Johan Galtung (John Galtung) nasilje ne vidi kao somatsko onesposobljavanje ili uskraćivanje zdravlja, već kao

¹²⁸ Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019. Str. 19-20.

¹²⁹ Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019. Str. 21.

pojavu koja aktuelnu somatsku i mentalnu ostvarenost osoba stavlja ispod nivoa njihove potencijalne ostvarenosti. Vodeći se tom idejom Gelton nasilje ne ograničava na fizičke posljedice u svakodnevnom životu, produbljujući njegovu manifestaciju na deprivaciju ljudi. Galtung nasilje definiše kao oblik socijalnog odnosa, odnosno kao uticaj, te stoga nasilje podrazumijeva aktere, subjekat i objekat, akciju, aktera koji vrši uticaj, aktera koji je pod uticajem, uticaj i način vršenja uticaja. Prema Geltonovoj tipologiji, razlikujemo tri tipa nasilja: *direktno nasilje*, *strukturno nasilje* i *kulturno nasilje*. *Direktno ili interpersonalno nasilje* je otvoreni, vidljivi tip nasilja, koji može biti fizičkog, seksualnog, ekonomskog ili psihološkog karaktera, odvijanog u sferi privatnih ili porodičnih odnosa. *Strukturno nasilje* je ukorijenjeno u socijalnim strukturama, koje odlikuju i reprodukuju nejednakosti, kroz stabilne institucije, norme i prakse. Galtung ovaj tip nasilja svrstava u oblik socijalne nepravde. Strukturno nasilje često je nevidljivo, jer je duboko ukorijenjeno u naš svakodnevni život. *Kulturno nasilje* se definiše kao aspekt kulture, odnosno simbolička sfera ljudskog postojanja, koju simbolizuju religija, ideologija, jezik, umjetnost, emprijska i formalna nauka, radi opravdavanja i legitimisanja direktnog i strukturnog nasilja. Održivost direktnog i strukturnog nasilja nije ostvariva bez legitimnosti kulturnih normi i vrijednosti. „Franuski sociolog Žan Bodrijar (Jean Baudrillard) je doprinjeo poimanju ovog pojma uvođenjem pojma *simboličkog nasilja*. Bodrijar društveni prostor vidi kao prostor separacije, nastao grupisanjem ljudi na osnovu sličnosti i povlačenja granica između grupa uočavanjem različitosti. Upotrebom simbola, pripadnici grupa označavaju svoj društveni prostor i identitet čineći ga distinktivnim u odnosu na druge grupe.“¹³⁰

Pripadnici homoseksualne populacije u Sarajevu, ali i šire na teritoriji BiH često su žrtve nasilja, ali većina njih o tome radije nastavlja šutjeti. Iz *'Ministarstva za unutrašnje poslove'* (*'MUP'*) Sarajevskog Kantona, priznaju da se nasilje tiho, ali vrlo rijetko prijavljuje. U saradnji sa *'SOC'*, *'MUP'* radi na simultanom pronalasku rješenja dajući podršku žrtvama nasilja.¹³¹ Organizacija SOC 2018. godine je održala dva dvodnevna treninga za policijske službenike i tužitelje o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje prema homoseksualnim osobama i jedan dvodnevni trening za sudije i tužitelje.¹³²

„Najpoznatiji javni nered i sprovedba nasilja nad LGBT populacijom desili su se 2008. godine na otvorenju *'Queer Sarajevo festivala'*, čiji su organizatori bili članovi udruženja *'Q'*.

¹³⁰ http://www.sociologija.org/admin/published/2015_57/2/448.pdf - pristupljeno: 16. 10. 2019. God.

¹³¹ <https://www.dw.com/bs/za%C5%A1to-lgbt-osobe-u-bih-ne-prijavljuju-nasilje/a-17271031> - pristupljeno: 16. 10. 2019. god.

¹³² Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019. Str. 24.

Festival je trebao predstavljati simboličnu manifestaciju umjetnosti i kulture, sastavljenu od izložbe fotografija, performansa, predstava, filmova i tribina, ali je zahvaljujući pojedinim medijima i političarima dobio sasvim drugu konotaciju, kao događaj visokog rizika. 24. septembra 2008. godine ispred zgrade Akademije likovnih umjetnosti, nekoliko desetina huligana i vehabija se umiješalo među posjetitelje festivala sprovodeći verbalno nasilje, isticanjem govora mržnje izjavom *'Ubij pedere'*, koje je kulminiralo u fizički oblik nasilja. Iako su manifestaciju osiguravale policijske snage i zaštitari, u neredu je povrijeđeno osam osoba. Prijetnje, podsticaj na nasilje, govor mržnje prema drugom i drugačijem bili su prisutni sve vrijeme do inauguracije festivala. Festival se sa udarom mržnje prvobitno suočio na prostoru Opštine Novi Grad, čije su ulice bile obljepljene posterima koji su glasili *'Smrt pederima'*, i *'Ne dozvolimo Queer festival odnosno Gay paradu'* a kasnije se mržnja proširila i na područja ostalih sarajevskih opština. U velikoj mjeri podsticaju na nasilje su doprinjeli štampani mediji *'Dnevni avaz'* i *'Saff'* prenoseći netačne i uvredljive informacije o LGBTQ populaciji. 23. 09. 2008. godine naslov članka u *'Dnevnom avazu'* je glasio: *'Gejevi u Sarajevu i u noći Lejletu-l-kadr'*, dok je 22. 08. 2008. godine štampani medij *Saff* naveo: *'Opasno poigravanje sa vjerskim osjećanjima Bošnjaka, Festival homoseksualaca u časnom Ramazanu'*. Činjenica je da je *'Queer Festival'* predviđen u vremenu trajanja mjeseca Ramazana, međutim udruženje *'Q'* je istaklo da su pripreme za festival počele krajem mjeseca augusta 2007. godine, tako da je 24. septembar izabran kako se *'Queer Festival'* ne bi poklopio sa drugim festivalima. Također, tadašnji član predsjedništva BiH Bakir Izetbegović povodom održanja *'Queer Festivala Sarajevo'* izjavio je sljedeće: *'Jedno podsjećanje na Sodomu i Gomoru u danu dvadeset i sedme noći, jedne plemenite noći koju muslimani očekuju, nimalo nisam obradovan time'*.¹³³

Također, još jedna javno poznata pojava nasilja na osnovu seksualne različitosti desila se 1. februara 2014. godine na održavanju *'Međunarodnog festivala Queer filma Merlinka u Sarajevu'*, za vrijeme početka diskusije *'Transeksualnost u tranziciji'* u *'Art kinu Kriterion'*. Grupa od četrnaest maskiranih muškaraca nasilno je ušla u prostorije kina, s namjerom sprovođenja nasilnog ponašanja. Fizički je napadnut organizator festivala iz Beograda, moderatorica diskusije, te još jedna osoba. Dvadeset dana prije najave festivala *'SOC'* je ubavijestio *'MUP'* o potrebi za osiguranjem. Policijske snage su bile prisutne na inauguraciji festivala, ali idućeg dana za vrijeme počinjenog napada, policijske službe nisu bile prisutne na mjestu događaja kako bi djelovale u sprečavanju nasilja.¹³⁴ 2018. godine Općinski Sud u

¹³³ <https://diskriminacija.ba/qsf-2008-kolaps-sistema> - pristupljeno: 18. 10. 2019. god.

¹³⁴ <http://gayecho.com/news/ni-tri-godine-nakon-napada-na-festival-merlinka-2014-nisu-procesuirane-odgovorne-osobe/> - pristupljeno: 20. 10. 2019. god.

Sarajevu nakon napada na festival *'Merlinka'*, protiv jedne osobe je donio osuđujuću presudu zbog počinjenog djela nasilničkog ponašanja iz člana 362. Krivičnog zakona FBiH.¹³⁵

„Nasilje u obliku govora mržnje zabilježeno je za vrijeme susreta *'Sarajevskoj Povorci ponosa'*. Na stadionu Grbavica tokom derbija fudbalskog kluba *'Željezničara'* i fudbalskog kluba *'Sarajeva'*, pored stadionskog terena eksponiran je transparent sa porukom *'Ima zabranit'*. Slogan je osmišljen kao kontradikcija sloganu Povorke ponosa *'Ima izać'* sa eksplicitno naznačenim govorom mržnje. Uz transparent postavljena je i zastava države Burneja, u kojoj je od 3 aprila 2018. godine homoseksualnost proglašena krivičnim djelom sa smrtnom kaznom, što aludira na stimulisanje nasilja. Transparent i zastava su postavljeni na izuzetno vidno mjesto, tako da su bili primjetni u svakom kadru za vrijeme prenosa utakmice.“¹³⁶

„*'SOC'* je na području BiH u periodu od 2016. do 2018. godine zabilježio 84 oblika nasilja na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, i to: 20 počinjenih oblika nasilja tokom 2016. godine, 31 slučaj nasilja tokom 2017. godine i 33 slučaja tokom 2018. godine, što ukazuje na činjenicu da su se slučajevi nasilja postepeno povećavali iz godine u godinu. Tipovi krivičnog djela počinjenih iz mržnje, kao što su nasilje u porodici, međuvršnjačko nasilje, prijetnje i *"ostalo"* u periodu od 2016. do 2018. godine bilježe ukupno 84 slučaja. Tokom 2016. godine zabilježeno je 20 slučajeva počinjenog nasilja, dok je 2017. godine zabilježen 31 slučaj i 2018. godine 33 slučaja nasilja iz ovih oblasti. Najizraženiji tip nasilja je bio u vidu prijetnji, sa ukupno zabilježena 24 slučaja. Pod oznakom *'ostalo'* također su se našla 24 slučaja. Na drugom mjestu po broju zabilježenih slučajeva se nalazi nasilje u porodici, sa ukupno 22 prijave slučajeva. Na posljednjem mjestu je međuvršnjačko nasilje sa ukupno 14 zabilježenih slučajeva nasilja. Na osnovu mržnje u periodu od 2016. do 2018. godine prijavljeno je 80 slučajeva nasilja, i to: 2 slučaja 2016. godine, 39 slučajeva 2017. godine i 39 slučajeva 2018. godine.“

137

¹³⁵ Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019. Str. 25.

¹³⁶ <https://www.klix.ba/sport/nogomet/na-stadionu-grbavica-navijaci-izlozili-veliki-plakat-ima-zabranit/190406101> - pristupljeno: 20. 10. 2019. god.

¹³⁷ Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019. Str. 26.

10.2.1. Međuvršnjačko nasilje na homoseksualnoj osnovi

„Švedsko-norveški psiholog Don Ulvis (Dan Olweus) vršnjačko nasilje definira kao izloženost nemjernom, negativnom, ponavljanom djelovanju od strane jednog ili više učenika, zbog čije nerazmjerne snage, dijete trpi fizičku ili emocionalnu bol, nemoćno da joj se odupre. Vršnjačko nasilje može biti: *psihičko, fizičko, seksualno i cyber nasilje*.“¹³⁸

Djeca koja na bilo koji način odudaraju od kulturno prihvaćene slike *'pravog dječaka'* ili *'prave djevojčice'* imaju velike šanse da budu izloženi nasilju. Na osnovu istraživanja koje je 'SOC' sproveo 2013. godine na temu vršnjačkog nasilja na homoseksualnoj osnovi u bosanskohercegovačkim školama, došao je do podataka da 19, 58% učenika osnovne škole smatra da je verbalno nasilje nad homoseksualnim osobama opravdano, dok je 18, 90% srednjoškolaca odobravalo nasilje nad homoseksualnim osobama. Predrasudama i stereotipima koje nastavnici i profesori imaju po pitanju homoseksualnosti, stvara se uticaj na neprimjetnost rodnog nasilja u školama, dodjeljujući mu prihvaćenu i uopštenu karakteristiku tipičnog učeničkog ponašanja. Pripadnici homoseksualne populacije, postaju žrtve nasilja u vrlo mladoj životnoj dobi suočavajući se sa stresom manjine, izazvanom predrasudama, nedostatkom socijalne podrške, diskriminacijom i drugim negativnim faktorima.¹³⁹ U februaru 2018. godine u Sarajevskom Kantonu predstavljena je inicijativa Ministarstva obrazovanja za uvođenjem matrica ranog prepoznavanja indikatora rizika društveno neprihvatljivog ponašanja učenika, što bi služilo kao prevencija međuvršnjačkog nasilja.¹⁴⁰ Prema podacima istraživanja funkcionalnosti matrica u devet osnovnih i četiri srednje škole u Kantonu Sarajevo identifikovana su četiri stotine i trideset dva učenika u riziku, za koje su pedagozi u saradnji sa roditeljima i centrom za mentalno zdravlje izradili trideset individualnih programa rada, dok se žrtvama nasilja niko nije bavio. U nekim školama ministarstvo je uočilo problem zataškavanja kako se ne bi narušavao školski dignitet.¹⁴¹ „Fondacija *'Kрила nade'* iz Sarajeva zajedno sa sarajevskim školama radi na pospješivanju pružanja psihosocijalne i terapijske podrške nasilnoj djeci, kao i djeci koja trpe međuvršnjačko nasilje. Pored fondacije *'Kрила nade'* asocijacija *'Duga'* također iz Sarajeva, vodi projekat *'Krugovi prijatelja'* temeljen na

¹³⁸ Dekić, Slobodanka. *Međuvršnjačko nasilje na osnovu različitosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2018. God. Str 7.

¹³⁹ Dekić, Slobodanka. *Međuvršnjačko nasilje na osnovu različitosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2018. God. Str. 15.

¹⁴⁰ Dekić, Slobodanka. *Međuvršnjačko nasilje na osnovu različitosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2018. God. Str. 22.

¹⁴¹ Dekić, Slobodanka. *Međuvršnjačko nasilje na osnovu različitosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2018. God. Str. 23.

međuvršnjačkoj edukaciji i pružanju podrške društveno depriviranoj djeci. 'Emmaus' nevladina organizacija djeluje na rješavanju problema međuvršnjačkog nasilja putem online platforme, preko koje djeca imaju mogućnost prijave slučajeva cyber nasilja, koje se dalje prosljeđuje 'FMUP-u'.¹⁴²

10.2.2. Nasilje nad homoseksualnim osobama u porodici

Iznošenje svoje seksualne privatnosti i homoseksualnog identiteta roditeljima, za homoseksualne osobe predstavlja najteži dio coming out procesa. U trenutcima kada je homoseksualnoj osobi najpotrebnija podrška od strane roditelja, ona je obična nedostižna, te su primorani na suočavanje sa novom diskriminacijom i etiketom. Nasilje u porodici je generalni društveni problem čiji statistički podaci rijetko mogu biti valjani. Najveći razlozi neprijavlivanja ove vrste nasilja jesu ucjena i zastrašivanje žrtve. U istraživanju na temu nasilja u porodici organizacija 'SOC' je došla do podataka da su 96, 9% ispitanika u određenim trenutcima bili žrtve nasilja na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika.¹⁴³ „Bosanskohercegovačka udruženja koja se bave pravima LGBT osoba, dolaze do podatka da slučajevi emocionalnog i fizičkog nasilja u porodici za cilj imaju kažnjavanje ili ispravljanje seksualne orijentacije djeteta, što za sobom povlači veliki broj negativnih posljedica. Jedna od njih je i prisilna metoda 'liječenja', dok neke osobe bivaju izbačene iz kuće na ulicu. Neke od njih pak ostaju da žive u takvim porodičnim okolnostima iz interesa finansijske koristi, a 'tajna' djetetovog seksualnog identiteta ostaje skrivena unutar porodičnih granica. Zabrinjavajuća je činjenica da postojeći sistem u borbi protiv nasilja u porodici nije spreman reagovati za ovakve oblike nasilnih slučajeva. Organizacije civilnog društva, lezbejkama osiguravaju smještaj u sigurnim kućama, dok za gej muškarce ne postoji osiguran smještaj, što može dovesti do pojave beskućništva mladih homoseksualaca. Član 6. Stav 4. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH nalaže obavezu članovima porodice da se suzdržavaju od fizičke i psihičke povrede drugih članova porodice, kao i diskriminacije i stavljanja u stanje podčinjenosti na osnovu spola i uzrasta. Zakon ne navodi seksualnu

¹⁴² Dekić, Slobodanka. *Međuvršnjačko nasilje na osnovu različitosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2018. God. Str. 25-26.

¹⁴³ Bašić, Aida. Dizdar, Amina. *Nasilje u porodici nad LGBTI osobama: Analiza stanja i preporuke*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2018. Str. 12.

orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike kao osnov za zabranu nasilju i diskriminacije u porodici.¹⁴⁴

11. Društvo između realnosti i fikcije

11.1. Medijska manipulacija društva

Kazali smo da mediji imaju veliku ulogu u našem životu, informišući nas o mnogobrojnim temama i pomjerajući granice naše kognitivnosti. Na taj način mediji kod društva izazivaju efekat kreiranja modelarnih slika o određenim izvještanim temama. Kako mediji u BiH sve manje obraćaju pažnju na važnost profesionalnog i etičkog izvještavanja, medijski prikaz homoseksualnih osoba najčešće se odvija u negativnom kontekstu, kreirajući društvu iskrivljenu sliku o homoseksualnim osobama. Pripadnici homoseksualne orijentacije kroz medijske sadržaje, prikazani su kao '*drugi*' i '*drugačiji*', što dovodi do stvaranja mnoštva diferentnih stereotipa o ovoj populaciji. Prilikom izvještavanja o homoseksualnoj populaciji mediji zaboravljaju na poštivanje kodeksa i moralnih obaveza, pokušavajući svim sredstvima doći do informacija, kako bi javnosti plasirali određeni članak ili priču. Medijski izvještaji o homoseksualnim temama u većini slučajeva bave se paradama ponosa u regionu, napadima na homoseksualne osobe i referendumima za istospolne brakove, a mnogo manje ozbiljnijim pristupima samoj temi.¹⁴⁵ Iako su bosanskohercegovački novinari dobro upoznati sa LGBT terminologijom, njena implementacija u medijskim sadržajima je na vrlo nezavidnom nivou, radi primjene rodno osjetljivog i spolno uvredljivog jezika. Najzastupljeniji termin javnog diskursa '*peder*' i njegove izvedenice zauzimaju veliki prostor u medijskim sadržajima, ukazujući na negativne stavove autora prema pripadnicima homoseksualne orijentacije. S druge strane, upotreba termina '*homoseksualac*' u neutralnim medijskim izvještajima, koji nastoje prikazati događaje vezane za homoseksualnu zajednicu, ograničavaju je isključivo na muške gej pripadnike, dok lezbejke odnosno homoseksualne pripadnice ženskog spola stavljaju u nepovoljan i nevidljiv položaj. Termin '*homoseksualizam*' također je veoma eksplicitno izražen

¹⁴⁴ Bašić, Aida. Dizdar, Amina. *Nasilje u porodici nad LGBTI osobama: Analiza stanja i preporuke*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2018. Str. 13-16.

¹⁴⁵ <http://lgbti.ba/odgovorni-smo-za-ono-sto-radimo-ali-i-za-ono-sto-ne-radimo/> - pristupljeno: 26. 10. 2019. god.

u mnogim medijskim sadržajima. Budući da pojam '*seksualizam*' nije postojana, niti zastupljena pojava, izvedenica '*homoseksualizam*' ne gubi na svom medijskom i javnom društvenom diskursu, shvatajući se kao dijagnoza, izmišljeni poredak, pokret ili propaganda. Nakon '*homoseksualizma*' drugo mjesto na skali zastupljenih neprofesionalnih termina nalazi se termin '*seksualno opredjeljenje*'. Koristeći ovaj termin društvo potpuno pogrešno shvata poimanje homoseksualne orijentacije, doživljavajući je kao lični racionalni izbor. Implementacijom ovog izraza, homoseksualnost se afirmiše kao vrsta 'bolesti' koju je moguće liječiti, ili devijantnog ponašanja prenosivog na djecu i mlade, obilježavajući je kao zaraznu pojavu. Sve navedene činjenice očit su primjer predrasudnih stavova prema homoseksualnim osobama, utemeljenih na neznanju i netoleranciji. I oni novinari koji uvredljivu i pogrešnu terminologiju ispravljaju i zamjenjuju ispravnom LGBT terminologijom, ne znači da mijenjaju svoj svjetonazor i negativne stavove prema pripadnicima homoseksualne orijentacije. Na perfidne načine koriste se latentnim manipulacijskim tehnikama, kako bi nesvjesnim putem uticali na podsvijest čitatelja. Neki od tih primjera su upotreba upitnika i uzvičnika u naslovima, korištenje seksualnih aluzija, seksualiziranih fotografija, prenošenja govora mržnje bez ograđivanja itd., izazivajući paniku kod čitatelja.¹⁴⁶ U slučaju 'Sarajevske Povorke ponosa', diferentni medijski članci koji su izvještavali o ovom tadašnjem nadolazećem događaju koristili su se ekspresivnim fotografijama sa tematikom obnaženih muškaraca ili žena koji se ljube, muškaraca u šarenim seksualno provokativnim odjevnim predmetima, incidenata sa svjetskih parada ili parada iz susjednih zemalja, kao i zapadnjačkih queer festivala. Cilj ovog djela bio je skandalozno privlačenje publike stvarajući joj osjećaj averzije i osude prema ovom događaju.

Iz svega dosada navedenog možemo zaključiti da medijski mehanizmi rade na pokušaju stvaranja depolitizacije, a politizacija je jedina mogućnost stvaranja boljih životnih uslova za pripadnike homoseksualne orijentacije. Potreba za prisutnošću homoseksualne zajednice u medijima, ne svodi se na popularnost, nego na podizanje nivoa društvene svijesti o problemima sa kojima se homoseksualne osobe svakodnevno suočavaju, od diskriminacije do pojave nasilja. Ta potreba predstavlja želju za jednakim univerzalnim ljudskim pravima. „Usvajanjem izvještaja 17 aprila 2018. godine Evropski parlament je pozvao na uvođenje mjera za poticanje rodne jednakosti, inkluzivirajući jednakost LGBT osoba u medijima i medijiskim sadržajima. Izvještaj ističe medijsku pismenost i omogućenje rodno senzitivnog medijskog obrazovanja, s ciljem represivnosti diskriminacije. Izvještaj poseban značaj daje i ulozi stereotipa u

¹⁴⁶ Huremović, Lejla. Spahić, Aida. *Izvan četiri zida*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2012. Str. 16-23.

marketingu, koji utiče na proces dječje socijalizacije i načina na koji djeca posmatraju sebe, članove porodice, kao i članove društvene zajednice.¹⁴⁷

„U 2018. godini 'SOC' je pratio 62 medija, od toga 17 elektronskih, 20 štampanih i 25 internetskih online medija. U svim medijima, ukupno je objavljeno 2139 tekstova o LGBT temama i to, 568 štampanih, 111 televizijskih i 1460 internetskih online tekstova. O LGBT temama najizvještavaniji štampani medij je bio 'Jutarnji list' sa 113 tekstova i televizijska stanica 'BHT1' sa 31 LGBT temom, a od online portala najizvještavaniji je bio 'Avaz.ba' sa 189 tekstova. Najveći broj vijesti tiče se izvještaja o showbizu i poznatim osobama iz BiH, regije, ali i svijeta.¹⁴⁸

11.2. Homoseksualnost i religija

Posmatrajući savremeni religijski sistem funkcioniranja uvidjet ćemo kako je religija postala jedan od glavnih izvršitelja društvene manipulacije. Svima nam je poznato da su religijski stavovi prema homoseksualnosti negativni, te da se ona u sve tri monoteističke religije selektuje kao grešno djelo. Kao dokaz tome za primjer ćemo uzeti svete knjige u kojima su uočeni eksplicitni homofobni citati. „Krenuvši sukcesivno od Judaizma i Starog Biblijskog Zavjeta, preko knjige Postanka, spazit ćemo dva citata koja govore o seksualnom činu. Tako, prvi citat govori o Bogu Izraelskom koji nikada nije stupao u seksualne odnose, za razliku od božica i bogova naroda oko Judeje i Izraela, čija je seksualna svrha bila zadovoljstvo i uživanje. Tako Izraelski Bog stvori životinje i ljude muškog i ženskog spola, blagoslovi ih i reče: *'Rađajte se i množite se, napunite zemlju i ukrotite je.'* Iz citata zaključujemo da je naglasak Božje izjave, stavljen na prokreaciju, a ne na seksualno zadovoljstvo. Seksualno zadovoljstvo se opisuje kao strogo kažnjiv čin, a tu činjenicu opravdavamo drugom Božjom izjavom upućenoj prvoj ljudskoj ženi Evi, koja glasi: *'Ja ću uveliko povećati tvoje bolove u trudnoći, s boli ćeš rađati djecu. Tvoja želja će biti za tvoga muža, a on će vladati nad tobom.'* Homoseksualni odonosno istospolni seksualni odnos se spominje u drugom citatu 'Knjige Postanka', kroz 'Levitski zakon', koji ističe: *'Ako muškarac legne sa drugim muškarcem kao sa ženom, počinili su obojica*

¹⁴⁷ <http://lgbti.ba/evropski-parlament-smatra-da-je-potrebno-adresirati-stereotipno-prikazivanje-lgbti-osoba-u-medijima/> - pristupljeno: 16. 10. 2019. god.

¹⁴⁸ Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019. Str. 43-44.

zlodjelo.' Kako je seksualni odnos podrazumijevao samo vaginalnu penetraciju u svrhu prokreacije, istospolni seksualni odnosi su bili odbačeni i smatrani perfidnim djelom, jer nisu posjedovali moć reproduktivne funkcije. Ali, ovdje se ne radi samo o zabrani istospolnog seksualnog odnosa, već svih seksualnih odnosa čiji je cilj bio seksualno uživanje.¹⁴⁹ Za 'Levitski zakon', izopačenost ne predstavljaju samo istospolni seksualni odnosi, već i mnoge druge radnje kao što su npr. jedenje škampa, miješanje tkanina na odjeći i ostalo. Izopačenje u ovom kontekstu označava vrstu protivprirodne radnje, zato je taj izraz bolje shvatiti kao protivkulturno djelo židovskog naroda. U kršćanstvu 'Levitski zakon' je odbačen, jer je namijenjen judaistima odnosno židovima, te je stoga jedini dio Biblije koji se ne čita na euharistiji.

Kada je riječ o odnosu između homoseksualnosti i kršćanstva, u Novom Zavjetu apostol Pavao osuđuje i odbacuje istospolne seksualne odnose. Međutim napomenut ćemo da su se istospolni seksualni odnosi u tadašnjem dobu drugačije shvatali. Vrativši se u historiju grčko-rimske antičke kulture prisjetit ćemo se, da se istospolni seksualni odnos dvojice muškaraca u to vrijeme, zasnivao na seksualnom činu starijeg (aktivnog) odnosno oženjenog i mlađeg (pasivnog) mladića, roba ili prostitutke. Homoseksualnost se u to vrijeme nije smatrala ljubavlju, već viškom strasti. Iz tog razloga možemo zaključiti da apostol Pavao homoseksualne odnose nije osuđivao kao takve, već kao odnose temeljene na požudi i seksualnom iskorištavanju mlade muške populacije. Po pitanju odnosa homoseksualnosti i kršćanstva, također je veoma važno zaključiti da Isus nikada nije govorio o istospolnim seksualnim odnosima.

Najmlađa monoteistička religija islam, preuzela je određeni broj kršćanskih Biblijskih priča, uključujući i priču o 'Sodomi i Gomori'. Uzimajući u obzir tu činjenicu izričito je jasno da Biblijska i Kur'anska egzeza dijele negativne stavove po pitanju homoseksualnosti.¹⁵⁰ „Priča o 'Sodomi i Gomori' započinje Abrahamovim i Lotovim odlaskom iz Egipta. Tako Abraham ostade u zemlji kanaanskoj, a Lot u Jordanu, dižući svoje šatore sve do Sodome. Stanovnici Sodome čineći mnogobrojna zlodjela svojim postupcima jako uzrujaše Boga, nakon čega ih on odluči kazniti. Saznavši za to i zabrinuvši se za svog rođaka Lota i njegovu porodicu, Abraham nastojavši spasiti Sodomu, moleći Boga za pomilovanje nevinih osoba. Cjenjkajući se sa Bogom oko broja nevinih osoba, dolaze do najmanje cifre, odnosno do potrage za jednom nevinom osobom koja bi Sodomu mogla spasiti od kazne. Kako bi se pronašla nevina osoba,

¹⁴⁹ Naphy, William. *Born to be gay. Historija homoseksualnosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, Beograd, Zagreb, 2012. Str. 35-37.

¹⁵⁰ <https://h-alter.org/vijesti/religija-i-lgbti-osobe> - pristupljeno: 22. 10. 2019. god.

Bog osmišljava plan kojim će stanovnici Sodome biti stavljeni na iskušenje. I tako, Bog u Lotovu kuću odluči poslati dva anđela, kao dva gosta. Nakon što Lot u svoju kuću primi dva gosta, kuću opkoliše grešni stanovnici Sodome, sve do posljednjeg čovjeka, rekavši Lotu: *'Gdje su ljudi što su noćas došli k tebi? Izvedi nam ih da ih se namilujemo.'* Kako bi zaštitio goste Lot grešnicima ponudi svoje dvije kćeri, sa kojima čovjek nije imao dodira, rekavši im: *'Njih ću vam izvesti, pa činite s njima što želite.'* Kako grešnici odbiše njegovu ponudu, anđeli dođoše na vrata, zablještaše velikom svjetlošću i narediše Lotu i njegovoj obitelji da odu iz grada. Bog tada na Sodomu i Gomoru pusti kišu sumpora i ognja, uništivši te gradove, te saopšti Lotu i njegovoj porodici da se ne okreću iza sebe. Lotova supruga prekrši zadata riječ, i postade stup od soli. Kako gradovi i ljudska vrsta ostadoše uništeni, Lotove kćeri stupiše u seksualni odnos sa svojim ocem i zatrudnješe.

Analizirajući priču o Sodomi i Gomori i uzevši u obzir govor starozavjetnog proroka Egzela: *'Evo opačina sestre tvoje Sodome: gizdavo u izobilju kruha i bezbrižno življaše ona i kćeri njezine, a sirotinju i bijednike ne pomagahu. Uzoholiše se i gadosti pred očima mojim činjahu i zato ih zatrijeh, kao što vidjeh.'*, uočiti ćemo da grijeh Sodome nije bio homoseksualnost, kako o tome govore religijske egzeze, već druge neetičke radnje poput negostoljubivosti, okrutnosti, nepravde, arogantnosti i sl. Sodoma i Gomora je u Novom Zavjetu navedena kao opomena za kažnjavanje grijeha. Budući da mnoge osobe zastupaju stajalište da su Sodoma i Gomora uništene prvenstveno radi mogućnosti istospolnog seksualne radnje, 'Knjiga Postanka' ne navodi da su njihovi stanovnici gajili istospolne odnose, na osnovu kojih ih je Bog kaznio. Takvo tumačenje ponudio je u prvom stoljeću nakon Krista helenističko-židovski filozof Filon Aleksandrijski, iako se dugo nakon toga o Sodomi i Gomori nije raspravljalo.

Dio priče koji govori o situaciji kada grešni stanovnici Sodome od Lota traže anđele kako bi ih upoznali, tumači se kao djelo prisilnog seksualnog odnosa, odnosno čin silovanja. Ta konstatacija je objašnjena značenjem riječi *'yedah'* što u prevodu znači *'upoznati'*. U hebrejskom jeziku termin *'yedah'* odnosno *'upoznavanje'* označava poziv za seksualni odnos. Dakle, kada su stanovnici Sodome i Gomore zatražili od Lota da upoznaju njegove goste, njihova namjera bila doslovno upoznavanje nepoznatih osoba. Ta namjera je bila dosta udaljenija od usko značnih granica upoznavanja, svođena na dominaciju nad strancima u svrhu silovanja. Shodno tome, dio u kojem Lot grešnicima u zamjenu za goste nudi svoje kćeri pokazatelj je položaja gosta u to vrijeme, jer je gost posjedovao veliki vrijednosni značaj, a s druge strane nepovoljan položaj osoba ženskog spola. Priča o Sodomi i Gomori nije priča o homoseksualnosti, oni nam govori o narušavanju osnovnih principa etičkih načela, sagrađujući stup nemoralna i perverzije. Baveći se razmatranjem završetka priče o Sodomi i Gomori, koji opisuje incestualni seksualni

odnos između Lota i njegovih kćeri, postaviti ćemo pitanje koji od ova dva seksualna odnosa bismo više osudili kao nemoralan i neprihvatljiv, da li homoseksualni ili incestualni odnos?¹⁵¹

Sve tri monoteističke religije, judaizam, kršćanstvo i islam u svojim naučavanjima nalažu mnoštvo etičkih načela, čiji se religijski pripadnici u današnjem postmodernom vremenu, najčešće pridržavaju isključivo onih koji su u skladu sa njihovim ličnim interesovanjima. Većina heteroseksualnih parova, pod izgovorom religijskih naučavanju odbacuju homoseksualnu analnu penetraciju, a istu primjenjuju tokom vlastitog međusobnog seksualnog odnosa. Također navest ćemo još jedan paradoksalni primjer, najzastupljenijeg izgovora pri odbacivanju homoseksualnih odnosa, a on se tiče zabrinutosti za ugroženost ljudske egzistencije. Prisjetit ćemo se da je Bog pri stvaranju svijeta, ljudima muškog i ženskog spola dao reproduktivni zadatak, te ćemo se zapitati da li oni heteroseksualni parovi koji reproduktivno apstiniraju, ili ograničavaju broj djece, zapravo narušavaju Božju zapovjed? Za kraj ćemo spomenuti krsćansku priču o zahtjevu za kamenovanje žene, koja je počinila bludno djelo, na što je Isus odgovorio: *'Onaj koji nema grijeha, neka prvi baci kamen'*.

¹⁵¹ <http://neprocjenjiva.com/blog/sodoma-grieh-homoseksualnosti/> - pristupljeno: 22. 10. 2019. god.

14. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

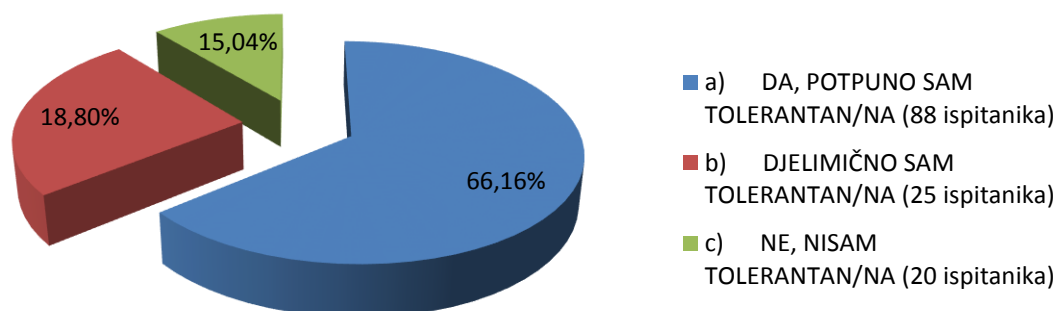
14.1. Analiza anketnog upitnika

Za kvantitativni metod istraživanja tehnika kojom smo se služili za prikupljanje podataka bila je anketni upitnik i sprovedena je među stanovnicima Kantona Sarajevo sa uzorkom od 133 ispitanika. Anketa dala je uvid o stavovima i percepciji homoseksualnih osoba od strane pripadnika heteroseksualne orijentacije. Rezultati ankete pokazali su stvarno stanje o toleranciji homoseksualnosti na području Sarajevskog Kantona, a u nastavku donosimo redoslijednu analizu anketnog upitnika.

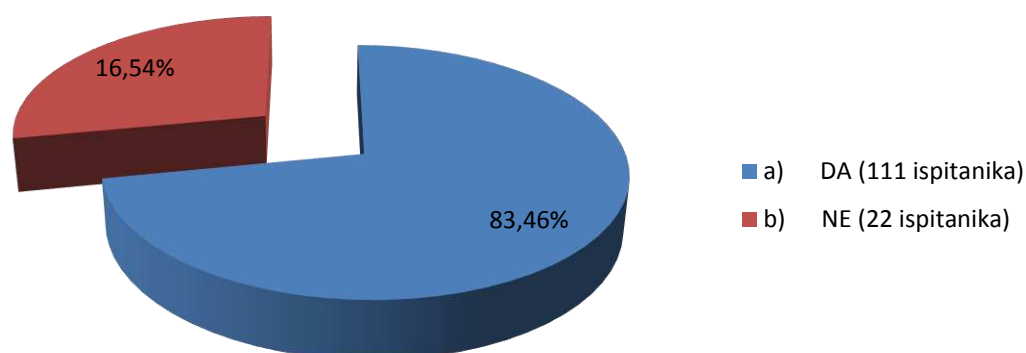
Obrazloženje: Na prvo anketno pitanje 98 ispitanika (73,68%) odgovorilo je DA razlikuju pojmove homoseksualnost i heteroseksulanost, dok je sa NE odgovorilo 35 ispitanika (26,32%), pokazavši da ne poznaju razliku između ovih dvaju pojmova.

2. Da li se smatrate tolerantnom osobom prema pripadnicima homoseksualne orijentacije?

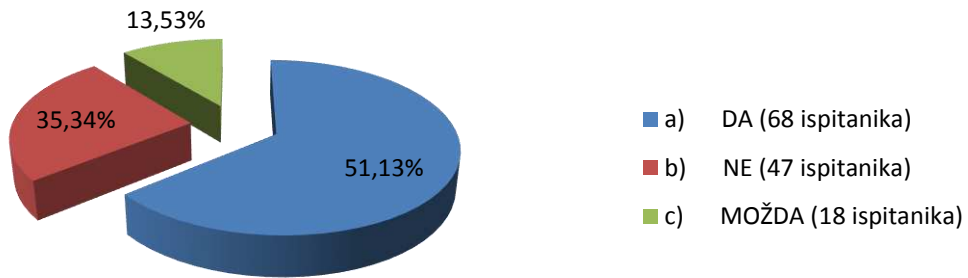
Obrazloženje: Na drugo anketno pitanje 88% ispitanika (66,16%) je odgovorilo da se smatra tolerantnom osobom prema pripadnicima homoseksualne orijentacije. Djelimično je tolerantno njih 25 ispitanika (18,80%), dok se 20 ispitanika predstavilo (15,04) netolerantnim osobama.

3. Da li homoseksualnost za Vas predstavlja psihički poremećaj?

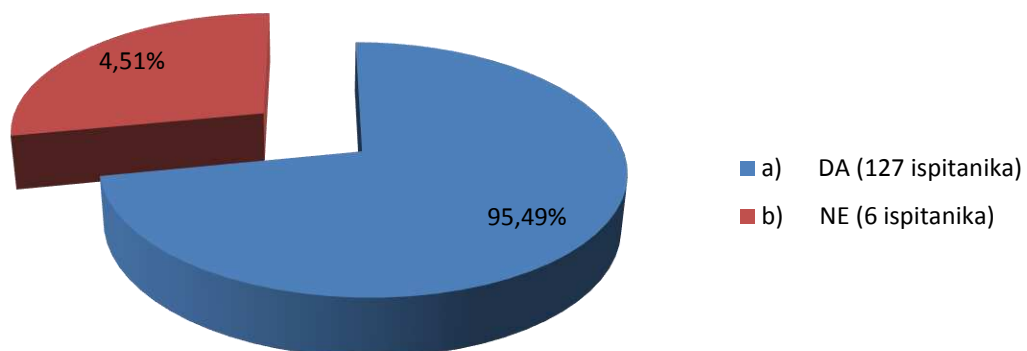
Obrazloženje: Na treće anketno pitanje 111 ispitanika (83,46%) je odgovorilo da homoseksualnost za njih predstavlja psihički poremećaj, dok 22 ispitanika (16,54%) smatraju da homoseksualnost nije psihički poremećaj.

4. Da li biste stupili u bilo koju vrstu međuljudskog odnosa sa homoseksualnom osobom, svjesni činjenice da je ta osoba pripadnik druge seksualne orijentacije?

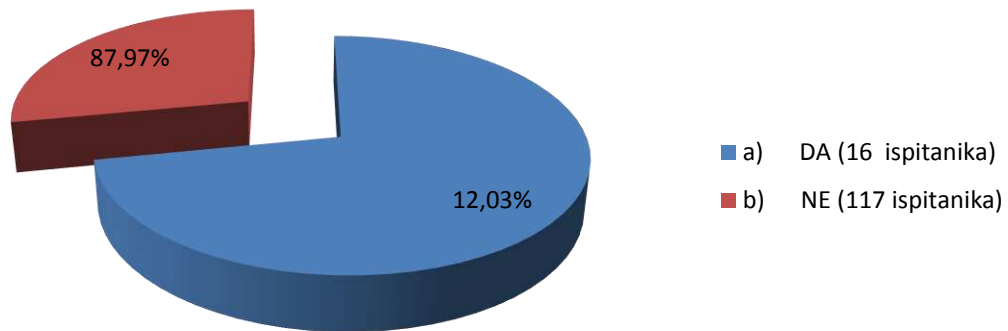
Obrazloženje: Na četvrto anketno pitanje 68 ispitanika (51,13%) je potvrdilo da bi stupili u međuljudski odnos sa homoseksualnom osobom svjesni činjenice da je ta osoba pripadnik druge seksualne orijentacije, 47 ispitanika (35,34%) ne bi stupilo u međuljudski odnos sa homoseksualnom osobom, dok 18 ispitanika (13,53%) sa nesigurnošću smatra da bi stupili u određenu vrstu međuljudskog odnosa.

5. Da li osudjujete ispoljavanje emocija homoseksualnih partnera u javnosti?

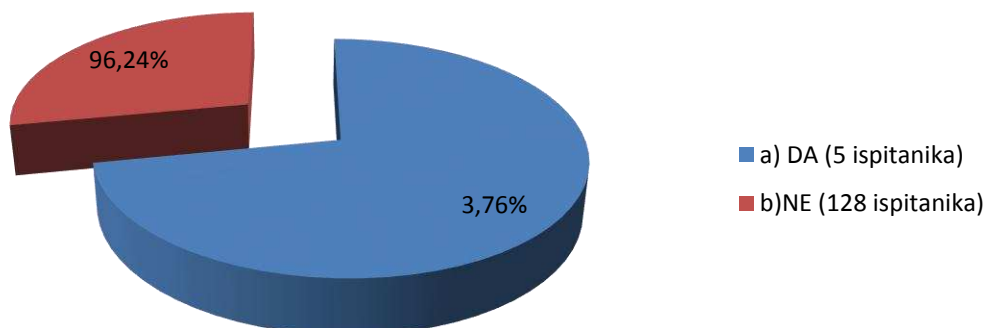
Obrazloženje: Na peto anketno pitanje 127 ispitanika (95,49%) je osudilo ispoljavanje emocija homoseksualnih partnera u javnosti, dok 6 ispitanika (4,51%) ne osuđuje takav postupak.

6. Da li smatrate da osobe homoseksualne orijentacije trebaju uživati jednaka prava kao i osobe heteroseksualne orijentacije?

Obrazloženje: Na šesto anketno pitanje 16 ispitanika (12,03%) smatra da homoseksualne osobe trebaju imati jednaka prava kao i pripadnici heteroseksualne orijentacije, dok čak 117 ispitanika (87,97%) smatra da homoseksualne i heteroseksualne osobe ne trebaju uživati jednaka prava.

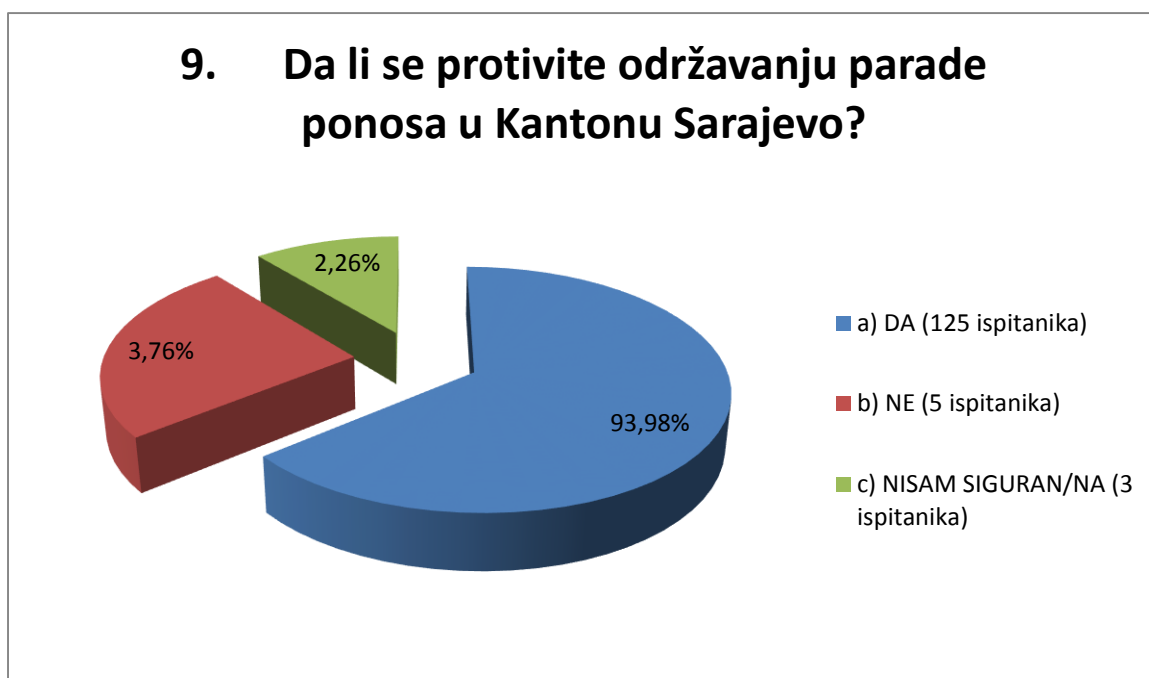
7. Da li smatrate da osobe homoseksualne prirode trebaju imati pravo na usvajanje djeteta?

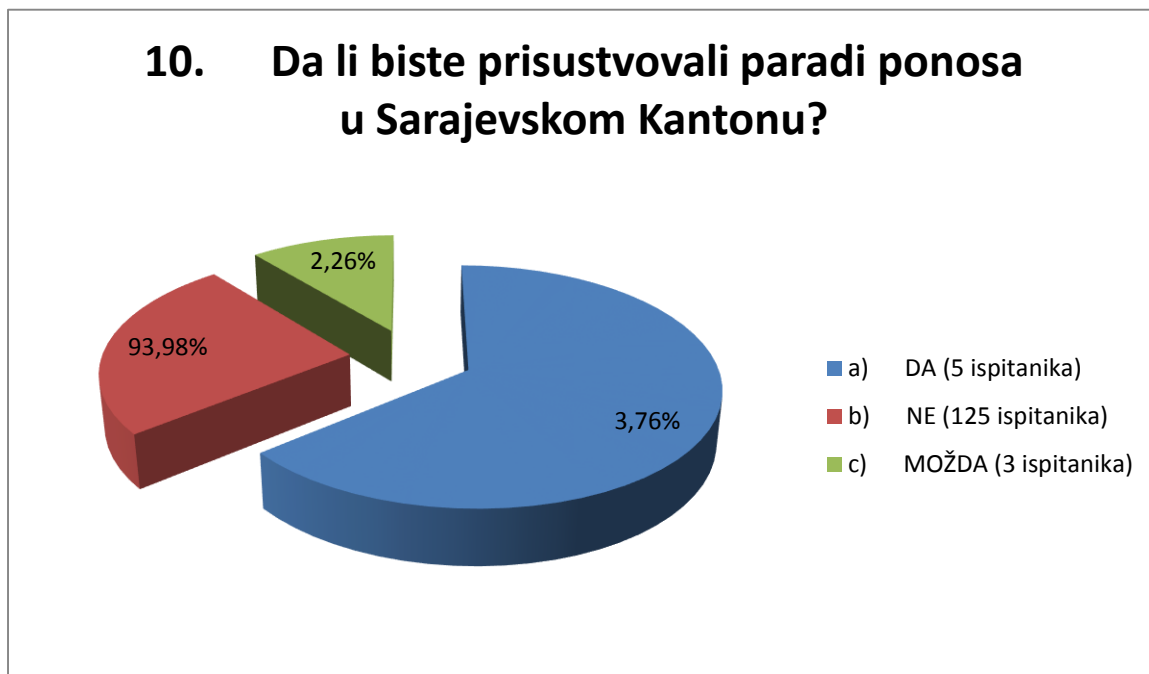
Obrazloženje: Na sedmo anketno pitanje 5 ispitanika (3,76%) je odgovorilo sa DA, odnosno 5 ispitanika smatra da osobe homoseksualne prirode trebaju imati pravo na usvajanje djeteta, dok se 128 ispitanika (96,24%) usprotivilo mogućnosti implementacije toga prava.

Obrazloženje: Na osmo anketno pitanje 12 ispitanika (9,02%) je podržalo legalizaciju istospolnih brakova, dok je čak 121 ispitanik (90,98%) protiv legalizacije istospolnog braka.

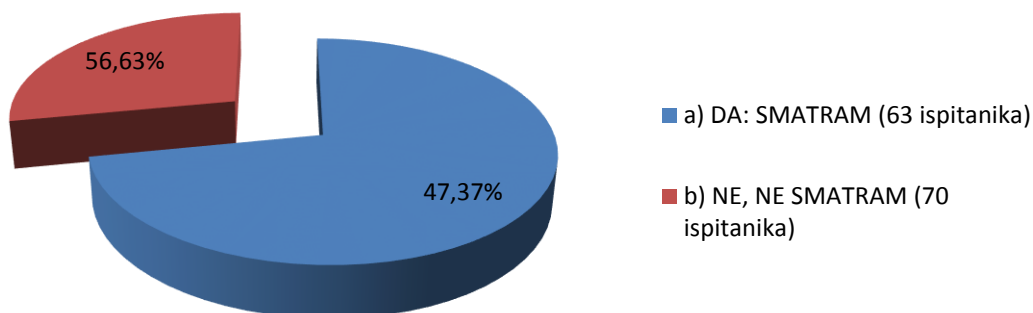

Obrazloženje: Na deveto anketno pitanje 125 ispitanika (93,98%) se protivi održavanju parade ponosa u Kantonu Sarajevo, 5 ispitanika (3,76%) je za održavanje Parade ponosa, dok 3 ispitanika (2,26%) nisu sigurna u svoj odgovor.

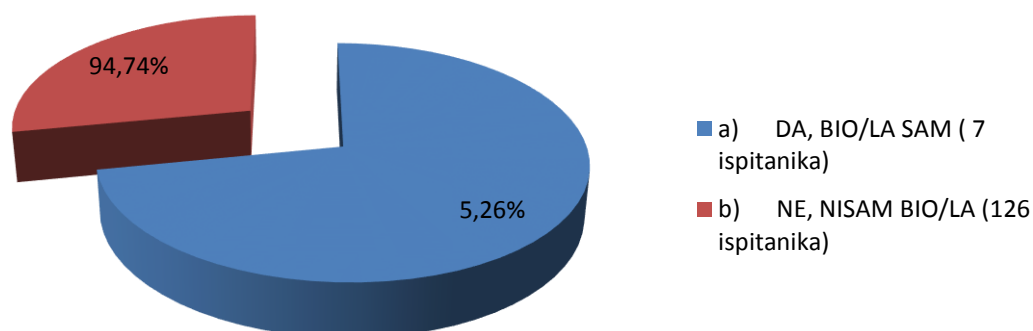
Obrazloženje: Na deseto anketno pitanje 5 ispitanika (3,76%) tvrdi da bi prisustvovalo paradi ponosa u Sarajevskom Kantonu, dok 125 ispitanika (93,98%) ne bi pristustovalo održavanju te vrste događaja. 3 ispitanika nisu bila sigurna u svoj odgovor.

11. Da li smatrate da je upotreba sile prema pripadnicima homoseksualne prijentacije ispravno djelovanje?

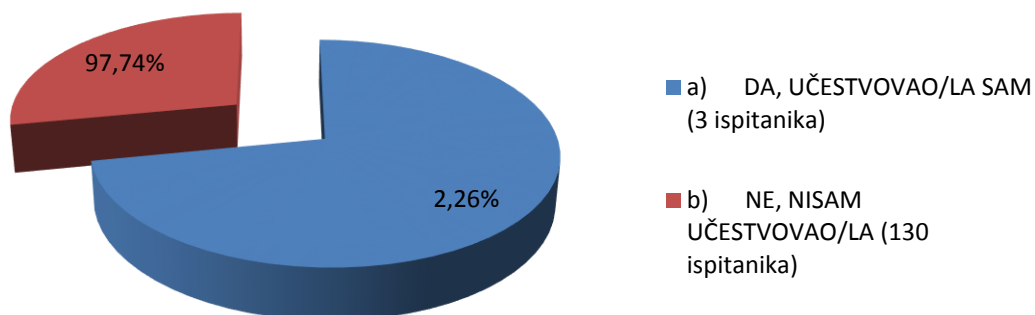
Obrazloženje: Na jedanaesto pitanje 63 ispitanika (47,37%) smatra da je upotreba sile prema pripadnicima homoseksualne orijentacije ispravno djelovanje, dok 70 ispitanika (56,63%) se protivi takvoj vrsti radnje.

12. Da li ste nekada bili svjedok nasilja nad osobama homoseksualne prirode?

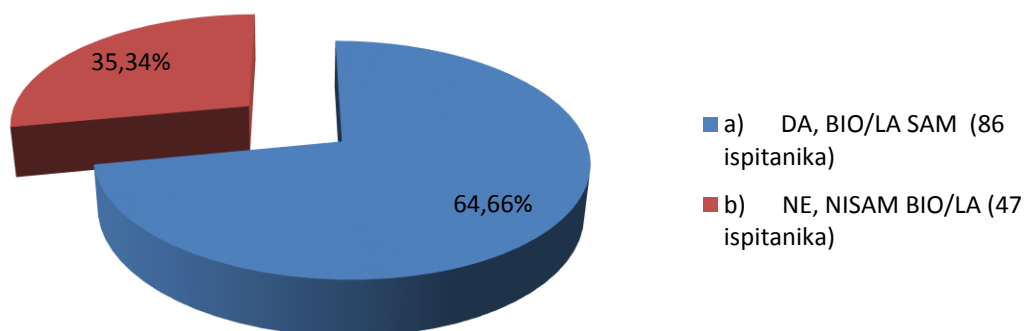
Obrazloženje: Na dvanaesto pitanje 7 ispitanika (5,26%) je bilo svjedok počinjenja nasilja nad osobama homoseksualne orijentacije, dok 126 ispitanika (94,74%) nije svjedočilo takvoj vrsti djela.

13. Da li ste nekada počinili nasilje nad osobama homoseksualne prirode?

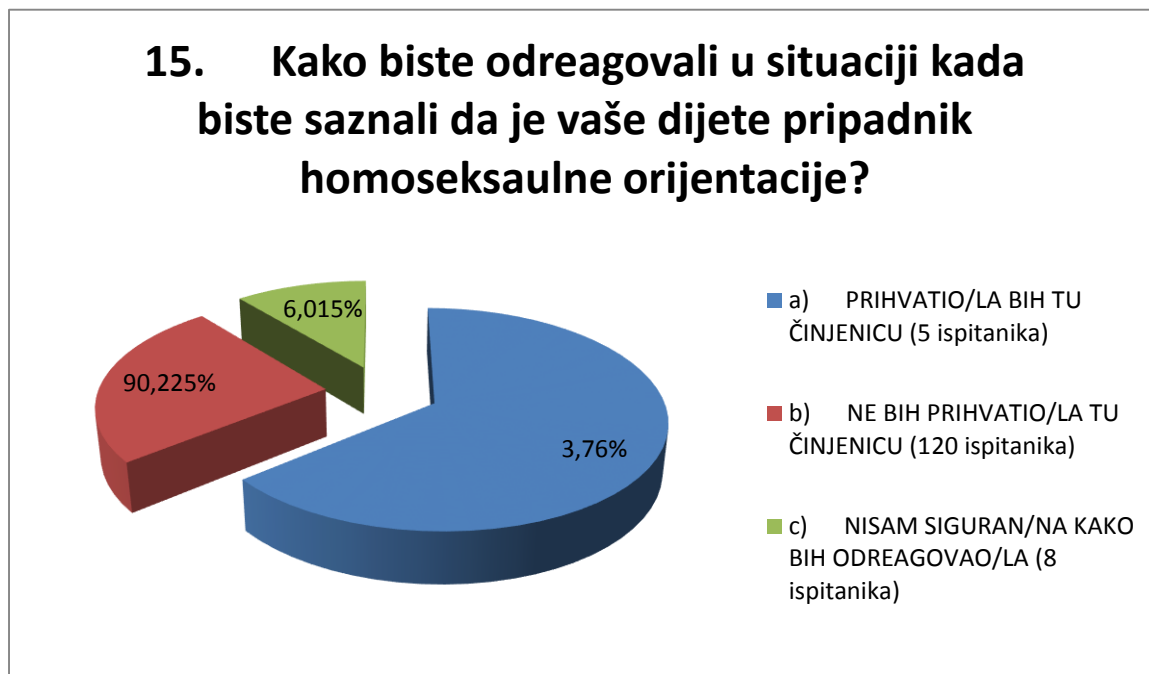

Obrazloženje: Na trinaesto anketno pitanje 3 ispitanika (2,26%) su se izjasnili kao počiniooci nasilja nad osobama homoseksualne prirode, dok 130 ispitanika (97,74%) tvrde da nikada nisu počinili određenu vrstu nasilja prema homoseksualnim osobama.

14. Da li ste bili svjedok nekog oblika diskriminacije počinjene nad osobama homoseksualne pripadnosti?

Obrazloženje: Na četrnaesto pitanje 86 ispitanika (64,66%) je bilo svjedok nekog oblika diskriminacije počinjene nad osobama homoseksualne orijentacije, dok 47 ispitanika (35,34%) nije svjedočilo takvoj vrsti događaja.

Obrazloženje: Na petanesto pitanje, koje glasi: *'Kako biste odregaovali u situaciji kada biste saznali da je vaše dijete pripadnik homoseksualne orijentacije?'*, 5 ispitanika (3,76%) je odgovorilo da bi prihvatilo tu činjenicu, 120 ispitanika (90,225%) ne bi prihvatilo tu činjenicu, dok 8 ispitanika (6,015%) nije sigurno kako bi odreagovalo u takvoj situaciji.

15. Zaključak

Kada je riječ o homoseksualnosti i njenoj toleranciji u Kantonu Sarajevo, iz objavljenog istraživanja evidentno je da su građani koje čine većinsko heteroseksualno društvo intolerantni prema istospolnoj orijentaciji. Intolerancija, odnosno netrpeljivost u dubokoj mjeri predstavlja veliki društveni problem sa kojim se redovno susreću homoseksualne osobe. Posljedice koje za sobom nosi pojava intolerancije, gotovo su dovele do kulminacije ovog društvenog problema. Tu činjenicu dokazuju manifestirani oblici netrpeljivosti koje heteroseksualni građani Sarajevskog Kantona javno demonstriraju. Da je situacija postala i više nego zabrinjavajuća dokazuje pasivno djelovanje nadležnih institucija pri rješavanju pomenutog problema. Ne reagirajući na nasilje, diskriminaciju i govor mržnje, dolazimo do pretpostavke da institucije zapravo podržavaju ovu vrstu protivzakonitih radnji.

Kako bi izbjegle sve ove probleme većina osoba homoseksualne prirode, primorana je na šutnju i skrivanje svoje seksualne orijentacije, dok je daleko manji broj onih koji otvoreno govore o tome. Većinski dio homoseksualne populacije koji se skriva, odbija tražiti svoja prava izlaskom na Paradu ponosa plašeći se za ugroženost svoje životne sigurnosti i društvenog digniteta. Upravo iz tog razloga nedovoljan je broj onih koji bi pokrenuli građanski pokret neophodan za ostvarivanje revolucionarnih promjena.

Tolerancija po pitanju homoseksualne pojave, predstavlja korak za ostvarivanje većih ciljeva pri rješavanju problema intolerancije homoseksualnosti. Kako bi se pospješio nivo tolerancije homoseksualnosti kod heteroseksualnog stanovništva Sarajevskog Kantona, ali i čitave države, smatramo da je potrebno izvršiti proces emancipacije putem obrazovnog sistema. Samo na taj način može se postići ispravka iskrivljenog definisanja, shvatanja i razumijevanja homoseksualne pojave. Stanovništvo mlađe životne dobi bilo bi na pravi način upoznato sa ovom pojavom i oslobođeno podložnosti kulturalnog patrijarhalnog svjetonazora, što bi budućim generacijama doprinjelo bolju kvalitetu života, bez mržnje, diskriminacije i nasilja, stvarajući monolitnu zajednicu strukturisanu od parcijalnih društava različitih seksualnih identiteta.

16. Bibliografija

KNJIGE:

- Arbanas, Goran. *Razvoj rodnog identiteta i seksualne orijentacije*. Aktualni trenutak hrvatskog zdravstva V: Zaštita prava djece i mladih na seksualno zdravlje, At Rijeka, Croatia. Rijeka, 2014.
- Banović, Damir. *Prava i slobode LGBT osoba*. Sarajevski otvoreni centar. Civil Rights Defenders. Sarajevo, 2011.
- Bašić, Aida. Dizdar, Amina. *Nasilje u porodici nad LGBTI osobama: Analiza stanja i preporuke*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2018.
- Bijelić, Nataša. Cesar, Sanja. Hodžić, Amir. *Spol i rod pod povećalom: Obitelj i proces socijalizacije*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb. Zagreb, 2003.
- Bošnjak, Emina. *Više od etikete. O ženama koje vole žene*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2013.
- Čaušević, Jasmina. Huremović, Lejla. *Kratki vodič kroz profesionalno izvještavanje o LGBT temama*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2013.
- Čaušević, Jasmina. Gavrić, Saša. *Pojmovnik LGBT kulture*. Sarajevski otvoreni centar: Fondacija "Heinrich Boll". Sarajevo, 2012.
- Dekić, Slobodanka. *Međuvršnjačko nasilje na osnovu različitosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2018.
- Dizdar, Amina. Hasanbegović, Dalila... Huremović, Lejla. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2019.
- Duhaček, Daša. Ivanović, Zorica. Zaharijević, Adriana. *Žarana Papić. Tekstovi 1977-2002: Pol i rod – kategorije socijalne organizacije polnosti*. Centar za studije roda i politike. Fakultet političkih nauka Beograd. Rekonstrukcija Ženski fond. Žene u crnom. Beograd, 2012.
- Fromm, Erich. *Umijeće ljubavi*. CIP katalogizacija u publikaciji. Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb. Zagreb, 2005.
- Gavrić, Saša. Huremović, Lejla. Savić, Marija. *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2011.
- Gronow, Juka. *Sociologija ukusa*. Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo. Zagreb, 2000.
- Huremović, Lejla. Spahić, Aida. *Izvan četiri zida*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, 2012.
- Lavić, Senadin. *Leksikon socioloških pojmova*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2014.
- Milojević, Ivana. Markov, Slobodanka. *Uvod u rodne teorije*. Univerzitet u Novom Sadu. Centar za rodne studije ACIMSI. Novi Sad, 2011
- Mondimore, Francis Mark. *Prirodna povijest homoseksualnosti*. The Johns Hopkins University Press. Antibarbarus d.o.o. Zagreb, 2003.
- Naphy, William. *Born to be gay. Historija homoseksualnosti*. Sarajevski otvoreni centar. Sarajevo, Beograd, Zagreb, 2012.
- Outli, Kit. *Emocije*. Clio. Narodna biblioteka Srbije, Beograd. Beograd, 2005.

- Spahić, Aida. Gavrić, Saša. *Čitanka LGBT ljudskih prava 2. dopunjeno izdanje*. Sarajevski otvoreni centar. Fondacija Heinrich Böll. Sarajevo, 2012
- Vučković, Dragana. Miletić, Goran... Mršević, Zorica. *Čitanka, Od a do š o lezbejskim i gej ljudskim pravima*. LABRIS – organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd. Beograd, 2006.
- Žiga, Jusuf. Đozić, Abid. *Sociologija III izdanje*. OFF – SET Tuzla. Sarajevo/Tuzla, 2007.

ČASOPISI:

- Essehist. *Povijest marginaliziranih*. Časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti. Broj 8., godina 8., prosinac 2016.

INTERNET ČLANCI I WEB STRANICE:

- <http://www.sezamweb.net/hr/socijalizacija-i-odrastanje/>
- <https://www.transserbia.org/resursi/teorija/40-pol-i-rod-se-razlikuju-polni-i-rodni-identitet-nisu-isto>
- <http://she.hr/sto-je-seksualna-privlacnost/>
- <https://prosvjetljenje.wordpress.com/2016/10/17/privlacnosti-i-odbojnosti-ljudskog-tijela-seksualna-privlacnost/>
- <https://www.24sata.hr/lifestyle/zenine-osjecaje-najlakse-je-citati-iz-pomicanja-stopala-148585>
- <http://labris.org.rs/sr/seksualna-orijentacija>
- <http://allaboutsexeducation.com/seksualna-orijentacija/>
- <http://www.asocijacija.org/u-svijetu-seksualnih-orijentacija>
- <https://www.lekarinfo.com/seksualnost/kako-nastaje-seksualna-orijentacija-hetero-ili-homo>
- <http://arhiv2012.labris.org.rs/saznajte-vise/pojmovnik/2587-seksualna-orijentacija-.html>
- <https://www.express.hr/znanost/zasto-su-neke-zivotinje-gay-znanost-ima-odgovor-5060>
- <http://www.sezamweb.net/hr/seksualna-orijentacija/>
- <https://www.radiosarajevo.ba/magazin/zivot-i-stil/znete-li-sta-je-seksualna-orijentacija-video/192122>
- <https://www.lekarinfo.com/seksualnost/kako-nastaje-seksualna-orijentacija-hetero-ili-homo>
- <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0351-2665/2006/0351-26650602043B.pdf>
- <http://psihoterapijsketeme.rs/2014/tri-frojdove-teorije-o-ljubavi/>
- <https://angusyong111.wordpress.com/2010/01/04/istorija-seksualnosti/>
- <https://www.medicinski.info/znacenje/hermafroditizam.html>
- <https://www.labin.com/lcplus/sadizammazohizam-7101>

- <https://www.merlinkausarajevu.com/>
- <https://generojournal.org/downloads/genero-13-2009-pp-183-192.pdf>
- <https://www.balconn.com/site/dnevnik/vremeplov/1115-istina-o-seksualnosti-u-staroj-grckoj-i-rimu.html>
- <https://www.tportal.hr/tehnoclanak/bizarna-povijest-lobotomije-od-cuda-do-sramote-20111110>
- <https://www.express.hr/life/nacisticki-progon-gayeva-trpali-ih-u-ludnice-i-mrzili-vise-nego-zidove-1320>
- http://lgbti.ba/homoseksualnost/#_edn11
- <http://lgbti.ba/homoseksualnost/>
- <http://lgbti.ba/nezaboravljeni-lgbti-aktivizam-u-bih/>
- <https://www.jutarnji.hr/arhiva/gejgay/2318915/>
- <https://www.balconn.com/site/dnevnik/vremeplov/1115-istina-o-seksualnosti-u-staroj-grckoj-i-rimu.html>
- <http://lgbti.ba/odakle-dolazi-peder/>
- <https://www.espreso.rs/svet/planeta/291935/bez-njih-ne-bi-bilo-filozofije-poezije-nauke-kompjutera-ovi-geniji-zaduzili-su-civilizaciju-a-bili-su-gejevi>
- <https://www.najstudent.com/saveti/nacini-ucenja-286>
- <https://www.funkymem.com/zones/09493c15-830c-46b4-aa75-fab09a59b0b8>
- <https://www.ekspres.net/zivot/sarena-istorija-zastave-duginih-boja>
- <https://www.klix.ba/vijesti/bih/da-li-je-sarajevo-spremno-za-prvu-povorku-ponosatacno-u-podne-setnja-za-prava-lgbtiq-osoba/190907086>
- <http://lgbti.ba/zastupnice-skupstine-ks-o-povorci-ponosa-treba-stati-rame-uz-rame-sa-tim-ljudima/>
- <https://www.klix.ba/vijesti/bih/da-li-je-sarajevo-spremno-za-prvu-povorku-ponosatacno-u-podne-setnja-za-prava-lgbtiq-osoba/190907086>
- <http://lgbti.ba/ako-necu-izaci-ja-ko-ce-otici-u-sarajevo-i-podrzati-povorku-ponosa/>
- <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/plakati-protiv-americkog-veleposlanika-u-bih-i-lgbti-skupa-u-sarajevu-20190906>
- <http://lgbti.ba/ususret-prvoj-bh-povorci-ponosa-diskusija-o-pravu-na-okupljanje-lgbti-osoba-u-bih/>
- <https://www.klix.ba/vijesti/bih/da-li-je-sarajevo-spremno-za-prvu-povorku-ponosatacno-u-podne-setnja-za-prava-lgbtiq-osoba/190907086>
- <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Završen-kontraskup-na-Ciglanama/557411>
- <https://www.klix.ba/vijesti/bih/pitali-smo-vjerske-zajednice-u-bih-koji-je-njihov-stav-o-prvoj-bh-povorci-ponosa/190903063>
- <http://lgbti.ba/574/>
- <http://radnica.org/diskriminacija/oblici-diskriminacije-na-temelju-spola/>
- <http://www.frontal.ba/novost/63026/seksualne-manjine-u-bih-nevidljive-i-nepozeljne>
- <https://voxfeminae.net/pravednost/lejla-huremovic-lgbti-osobe-sve-vise-osvajaju-javni-prostor-no-situacija-se-moze-vrtoglavo-promijeniti-na-gore/>

- <https://www.diskriminacija.ba teme/mladi-se-u%C4%8De-netoleranciji-prema-lgbt-osobama>
- <http://soc.ba/slobodnaevropa-org-bih-tiha-vecina-ne-shvata-prava-gay-osoba/>
- http://www.sociologija.org/admin/published/2015_57/2/448.pdf
- <https://www.dw.com/bs/za%C5%A1to-lgbt-osobe-u-bih-ne-prijavljuju-nasilje/a-17271031>
- <https://diskriminacija.ba/qs-f-2008-kolaps-sistema>
- <http://gayecho.com/news/ni-tri-godine-nakon-napada-na-festival-merlinka-2014-nisu-procesuirane-odgovorne-osobe/>
- <https://www.klix.ba/sport/nogomet/na-stadionu-grbavica-navijaci-izlozili-veliki-plakat-ima-zabranit/190406101>
- <http://lgbti.ba/odgovorni-smo-za-ono-sto-radimo-ali-i-za-ono-sto-ne-radimo/>
- <http://lgbti.ba/evropski-parlament-smatra-da-je-potrebno-adresirati-stereotipno-prikazivanje-lgbti-osoba-u-medijima>
- <https://h-alter.org/vijesti/religija-i-lgbti-osobe>
- <http://neprocjenjiva.com/blog/sodoma-grijeh-homoseksualnosti/>

17. Prilozi

Prilog br. 1: Anketa

1. Da li razlikujete pojam homoseksualnost od pojma heteroseksualnost?

DA – NE

2. Da li se smatrate tolerantnom osobom prema pripadnicima homoseksualne orijentacije?

DA, POTPUNO SAM TOLERANTAN/NA

DJELIMIČNO SAM TOLERANTAN/NA

NE, NISAM TOLERANTAN/NA

3. Da li homoseksualnost za Vas predstavlja psihički poremećaj?

DA – NE

4. Da li biste stupili u bilo koju vrstu međuljudskog odnosa sa homoseksualnom osobom, svjesni činjenice da je ta osoba pripadnik druge seksualne orijentacije?

DA – NE – MOŽDA

5. Da li osudjujete ispoljavanje emocija homoseksualnih partnera u javnosti?

DA – NE

6. Da li smatrate da osobe homoseksualne orijentacije trebaju uživati jednaka prava kao i osobe heteroseksualne orijentacije?

DA – NE

7. Da li smatrate da osobe homoseksualne prirode trebaju imati pravo na usvajanje djeteta?

DA – NE

8. Da li podržavate legalizaciju istospolnih brakova?

DA- NE

9. Da li se protivite održavanju parade ponosa u Kantonu Sarajevo?

DA – NE- NISAM SIGURAN/NA

10. Da li biste prisustvovali paradi ponosa u Sarajevskom Kantonu?

DA –NE – MOŽDA

11. Da li smatrate da je upotreba sile prema pripadnicima homoseksualne prijenacije ispravno djelovanje?

DA – NE

12. Da li ste nekada bili svjedok nasilja nad osobama homoseksualne prirode?

DA – NE

13. Da li ste nekada počinili nasilje nad osobama homoseksualne prirode?

DA –NE

14. Da li ste bili svjedok nekog oblika diskriminacije počinjene nad osobama homoseksualne orijentacije?

DA - NE

15. Kako biste odreagovali u situaciji kada biste saznali da je vaše dijete pripadnik homoseksualne orijentacije?

PRIHVATIO/LA BIH TU ČINJENICU

NE BIH PRIHVATIO/LA TU ČINJENICU

NISAM SIGURAN/NA KAKO BIH ODREAGOVAO/LA

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznata sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i etičkom kodeksu Univerzita u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisala samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju. Saglasna sam da jedan primjerak moga rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta Političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____